

سُنچاں

7 ویں لڑی
جون 2006ء

سرائیکی لوک سانجھ

تیند

5

پیلیھی گالھ

6

چٹھی چاٹھی

پرکھ پرچول

پتن جلی دے یوگ ستر وچو گجھ سبق

21

احسن واگھا

سماھی پدا وچوں سولھاں ستر

55

خلش پیر اصحابی

سرائیکی مرہیے دی تاریخ

64

زبیر احمد

اٹھواں آسماں

91

ارشاد تونسوی

اقبال سوکڑی تے دمان

99

فقیر نواب ولی محمد لغاری

104

مبشر علی بزدار

تو کلی مست اتے ستو

لوک ادب

113

فدا حسین گادی

کاک کنڈھی

114

فدا حسین گادی

جٹ کون پتر مویانہ و سراتے ناگ کون کچھ کپانہ و سراتے

116

ملک عبداللہ عرفان

درمن ناگ

120

سولھڑے

123

سسی

124

چرخا

پیشو: منزل پتھر زرا سلام آباد

پیلھی گالھ

میں اپنی بھونیں؛ ونیں تے منجھیں نال پیار کرینداں تے انہیں متوں جی نہیں
سکدا۔ تساں ایں گالھ کوں چنگی تراویں سمجھو تے کہیں کاغذ تے لکھ گھنو۔ ساڈے چٹے
حاکم ساکوں چنگاں چنگاں گالھیں سٹین پر او جو آہن کڈاھیں پورا نیں کریندے۔
میں نیں چاہندا جو ساڈے وسیب اچ سکول؛ ہسپتال تے چرچ بٹن۔ میڈی
خاہش اے جو ساڈے بال اونویں ودھن پلن جیویں میں آپ وڈا تھیاں۔

میں سٹے ساڈے چٹے حاکم ساکوں پہاڑیں پٹھوں ہک جاہ اُتے آباد کرن
دا ارادہ رکھن پر میں کڈاھیں وی آباد تھیون نیں چاہندا۔ میں چاہنداں جو اینویں
ہک ہک جاہ؛ وادی وادی گھمدا پھر دا رہواں۔ ایں تراویں میں نش تے آزاد
رہنداں۔ جڈاں وی ساکوں ہکی جاہ تے آباد کیتا گئے تاں اُساں پٹے تھی کے
مرویندے ہئیں۔

بہوں پہلے دی گالھ ہے اے بھونیں ساڈے پیو ڈاڈے دا ملج ہی۔ ہن
جئیں ویلے میں دریادو وینداں تاں اُتھاں دریادی من تے فوجی چھاؤنی اے۔ فوجی
میڈا جنگل کپ سٹیندن تے میڈی منجھیں کوں مار ڈیندن۔ جئیں ویلے میں اے سبھ کجھ
ڈیہداں تاں میڈا ہاں پھٹن لگ پوندے۔

(آدی واسی امریکن سردار دی اپنے لوکیں نال گالھ مہاڑاچوں)

گالھ مہاڑ

سرائیکی کہانی اے حیاتی دا پروبھ
”کالوقندر کہانی رات مہا پے سیں رفعت عباس دی گالھ مہاڑ“

کہانیاں

اجوکی شاعری

ارشاد لغاری، سلیمان سہو، طاہر شیرازی، جہانگیر مخلص، انظر کلانی،
شاہد عالم شاہد، مرتضیٰ زاہد، مظہر علی تابش، نسیم سحر، محمد اقبال گرمانی،
فیضی شجرہ بہا، پوری، جاوید آصف، مہندر پر تاب چاند

آل بھنوا لیاں

چٹھی چپاٹھی

سہیں!

اے بین الاقوامی اصول ہے جو جیوہی زمین دے وسندڑ، آپنی تے آپنی دھرتی دی رکھ پوکھ کرن جوگے ہوندن انہاں دی گینٹ تے شمار سجا کے لوکاں اچ تھیدی اے۔ ول اے وی ازلی اصول ہے جو دھاڑیل، کزور تے نکمیاں کنوں انہاں دا گھر انہاں دا مال تے انہاں دی زمین گھس گھندن۔ ایں کیے آپنی تے آپنی مٹی دی سنجال نہ کرن آ لے ست تے نکلے گئے ویندن۔ وڈی مدت توں سرائیکی وسیب دے گاٹھ ہلے نال سرائیکیاں دی ”نمائنتا“ تے دھاڑیل لوکاں دی سرزوری کوں ایں رنگ نال ڈسیا ویندے، چانو اے جیویں چگئی ہووے۔ متاں اے چگئی تے نمائنتا پچھوں اساں سرائیکیاں کوں آ لسی تے نکما ثابت تاں نہیں کریندے پئے۔

سہیں! اساں تاں سندھ دریادی من دے واسی نہیں تے دریا کنوں کجھ گالھیں سکھیاں سن۔ جڈاں جو سندھ اچ طغیانی آندی ہے یا وِت سندھ بھر یال تھی وگے تاں اوڈوہیں ٹنیاں تروڑ کے انوں انوں دے دیہات لوڑھ نیندا اے۔ جے توئی ڈوہاں ٹنیاں تے تکرے جھیں پشے نہ بنھے وچن۔ ایں ٹوں اگے عرب، افغاناں، فارسی واناں، مغلاں یا انگریزاں دی طاقت یا انج امریکہ دی طاقت طغیانی اچ ہے تے باقی

دنیا تے دھاڑکیتی ہے تاں حق باقی دنیا دا ہے جو آپنی دفاعی صلاحیت کوں ودھاوَن بھانویں اوسیاں، اقتصاد دی ہووے یا اسلحہ دی۔ سرائیکی قوم پرست لیڈر شپ تاں اچاں وی سندھ دی ایں مستی کو لھوں سبق نہیں سکھیا۔ او اجن وی سرائیکی قومیت دی ”نمائنتا“ دارو ونا روندی ہے تے دھاڑیل کنوں بچن دی ترکیب نہیں ڈسیندی۔ جنیں ویلے دریادی من تے رہوں والی رچی کچی قوم آپنی دھرتی دی رکھ پوکھ جوگی نہ ہووے، ول دھاڑیل تے وحشی لوکاں تے کیڑھا ڈوہ۔ انہاں کوں ایں دھرتی دے واسیاں ڈکئے، باہروں کوئی کیں آوٹا۔ آج وی جنیں بندے دے مال مویشی تے دا بنے چوکھے ہوون او انہاں دا پیچا بندوبست کریندے ول جیوہی دھرتی سونا ڈپوے تے اوں دھرتی دے واسی اوندی سنجال جوگے نہ ہوون تاں اساں انہاں کوں نمائناں نہیں آکھ سگدے۔

سائیں! بہوں معذرت دے نال۔ کتھائیں ساڈی قیادت دا سارا نقص تاں نہیں۔ جیندا بار اساں عام لوکاں تے لڈیندے پئے نہیں۔ کجھ ڈنھ اُنکے ہک پرائیویٹ ٹی وی چینل تے سرائیکی دے ہک مہاندرے لیڈر انٹرویو ڈتا۔ اللہ چاندے، تساں جنیں قابل لوکاں ٹوں اوندے بارے چان کراہیں میڈا انہاں تے اُن ڈٹھا ایمان ہی۔ بھل ہک عام صحافی دے سامھنے اوں صیب ایڈی بے سو بھئی، غیر مدلل تے غیر منطقی گالھ مہاڑکیتی جو اساں جنیں اُن ڈٹھے ایمان گھن آوٹن آ لے دا ایمان پچت تھی گئے۔ اوندی لاعلمی دی معراج ڈیکھو جو او آپنیاں انہاں گالھیں توں وی پھر گئے۔ جیڑھیاں اخباراں وچ انہاں آپنے بیاناں تے انٹرویو وچ ڈتیاں ہن۔

تے جیس ویلے انٹرویو گھنٹن آ لے صاحب انہاں کول او پرائے اخبار چا کراہیں
ڈکھائے تاں لیڈر صاحب آسانی نال آکھ ڈیندے ہن جو اے تاں اوں ویلے میں
کوڑ مارا ہئی، یا ”میں بگپ کہتی ہئی۔“

سکین! اے سارا ایثو، اے کاڑ، اے بگپ ہے، کوڑ ہے؟ جیکوں اساں تساں سچ
منی ودے ہیں۔ اساڈا لیڈر ساڈا ابوان جنیں ویلے آپنی زبان تے نہ کھڑو سکے، ول
او آپنی زمین تے پیر جما کے کیوں کھڑو سگدے۔ ول اساں آپنی جھ دی نوک تے
کھڑو کے کہہ تیں صلیباں چڑھسوں؟ ایں حال اچ کیں پنجابی، کیں پٹھان دا
کیڑھا قصور؟ میڈا تعلق میڈا حوالہ چونکہ تخلیق بندے ایں مارے میں وسیب دے
ساریاں لکھاریاں کول گزارش کریساں جو او ایں نمائتا کول منجھ مونجھاردی علامت
بنا کے ورتن دے بجائے کیں حوصلے کیں اُمید دا جمالیاتی ٹچ ڈیوون تاکہ

کیں پاسوں ایویں ہیل ہوا دی آوے پئی
نالے اساں رل مل کچھ کرن جو گے تھیوون تے آپنی تے آپنی بھوئیں دی رکھ
پوکھ کر سبگوں۔

تہاڈا

طاہر شیرازی

دیرہ اسماعیل خان

طاہر شیرازی! ڈھیر ساریاں محبتاں۔

جیون جو گے مشتاق گاڈی، میکوں محبت بھرا حکم سنایا جو شیرازی دے خط دا جواب

میں ڈیواں۔ اوکوں پتہ اے، طاہر میڈا نہ صرف بھرانواں روک دوست اے، بھلکے
خط پڑھ کے میکوں آپ کول وی گئے، تیڈا ہنجیتنا خط صرف میں توں جواب
منگدے۔ لھذا میں آپنے مٹھوے بھرا کول ہتھ بندھ کے ایہو گچھ آکھن جوگاں:

سوہنا! تیں دھاڑیلاں دی زور آوری ابگوں سرایکیاں دی نمائتا کول جیویں
ڈٹھے۔ اچ دی دھاڑیل دُنیا ابگوں ساڈی نمائتا دا ہتھیار واقعی کمزوری آکھو بھانویں
گچھ پیا، ہے بے اثر۔ سندھ وادی دا ساڈا اے وسیب انتہائی مہذب ہئی تے اچ وی
ہے۔ مہذب انسان ہتھیار دی تہ تے نہیں جیندے۔ وِت نمائتا تاں ہے انتہائی
مہذب سوسائٹی دی صفت ہے۔ او مہذب سوسائٹی ایں گلوب تے ہالے تائیں وجود
اچ نہیں آئی۔ جبکہ ترنخ ڈسیندی اے سندھ وادی دنیا دی پک مہذب تہذیب
ہئی۔ دنیا دے مہذب ترین انسان لارڈ بڈھا آکھا ہئی ”مارے کن مریجن چنگاں
اے“۔ نمائتا اوں ویلے تے اچ وی بزدلی دانان نہی۔ او تمام تہذیبی اثرات صدیاں
دی تربیت نال ساڈی پیڑھی تیں ٹر دے آئیں۔ بھانویں جو صدیاں توں دھاڑیلاں
آپنے زندہ راہون کیتے دھاڑ دے کلچر کول اچ مکمل رواج ڈے ڈتے تاں سرانیکی
لوک وی چلو دھاڑیلاں دی کار نہ سہی آپنے تہذیبی ہنر نال آپنا داء بچا کرن دا اہر
کریندے ہئیں۔ جیویں جو رفعت عباس آکھے۔

اساں تاں نیلیاں سلھیں اُتے پھل بناوٹ آ لے

ہن جنوبت وچ پئی ہے تاں روپ وٹیندے پئے ہئیں

تے اے وی ٹھیک آکھے۔ سندھ وادی دے لوکاں کوں سندھ وادی نال راہون ڈا
صدیاں پرانا تجربہ ہے۔ بھریال سندھو تے اوندے اُبالھے کا لھے معاونین یعنی
ڈُبھاری ندیاں تے ڈُلھائی نہیں (Hill torrents) صدیاں توں سبق ڈتے جو دریا
دی ڈُھاء یا کیس دھاڑیل دی دھاڑ کوں لئی دا جھر جنگل یا کانہہ دا بیلا بن کے ڈُکیا دینج
سنگھیندے۔ تیز رفتار پہاڑی نہیں کوں وکڑیاں، ہلکیاں دے گِلانو یاں ہتھوں بندڑیاں
اچ کھنڈا کے، گولی روک، تھکے ٹوڑاں دے زور دا گوتروڑا ونج سنگھیندے۔ سوہٹا!
ایں تجربے دی روشنی اچ دریا دی من تے راہون آلی رچی کچی قوم آپنی دھرتی دی رکھ
پوکھ کیسے آج دے مقامی تے بین الاقوامی دھاڑیل تے وحشی قوماں اگوں وی صدیاں
پرانے آپنے تجربے نال زندہ راہون ڈا اہر کر یسی تاں بھسی۔

رہی بات ہک پرائیویٹ ٹی وی چینل تے ہک سرانیکی مہاندرے لیڈر دے
متنازعہ انٹرویو دی تاں شاہ جی! او انٹرویو میں نہیں ڈٹھا۔ لیکن سائیں ہونیں دی خدمت
اچ میں اتنا عرض کریاں۔ سرانیکی کا زیا عوام دے ایشور دی لیڈر حضرات زبانی کلامی
نفی کر سگدے ہن۔ عوامی مسائل تے لوکاں دے مانگاں بارے عوام دے اجتماعی
شعور دی کئی لیڈر نفی کرن جو گانہیں ہوندا۔ لھذا پریشان تھیون چھوڑ ڈیووں۔ سرانیکی
ادبی تخلیقات دے ہک حصے کوں ڈیہدیں ہوئیں نمائندا بارے مونجھ دی علامت دا
ورتارا آپنی جاہ تے تسال ٹھیک محسوس کیتا ہوسی لیکن اے شیت ادب دی روایت دا
تسلل تاں تھی سگدے۔ لیکن ظالماں دی نگری اچ وی حوصلے تے اُمید دا استعارا
جدید سرانیکی لٹریچر اچ نظر آون پئے گئے۔ میڈے کیسے نشی دی علامت

اے۔ تفصیلی حال ملسوں تاں کریسوں۔ رب تیکوں صحت سکھا رکھے۔

مزار خان

سہیں بخش وسو۔

”سُنجان“ دی چھیویں لڑی آج ڈاکٹر شاہ محمد مری کنوں گھن آیا ہاں۔ میکوں
اتھاں بلوچستان وچ ستارھاں سال تھی گئے ہن۔ میڈی بولی تاں سندھی ہے پر
تونسے دے بھرانواں کنوں سرانیکی سکھ گیاں۔ ہن تاں پڑھ وی وینداں ہاں۔ ہن
توں اگوں حفیظ خان دی کتاب ”ویندی رت دی شام“ تھہ لگی ہئی۔ ہوں وچوں ڈو
کہانیاں سندھی وچ وٹا گدھیم۔ ہک پٹھی اے سندھی ادبی بورڈ دے رسالے
”مہراں“ کوں۔ ڈیکھوں کڈن چھپندے ہن۔

پنجابی بورڈ لہور ہک کتاب چھاپی ہئی ظفر لشاری دی ”پہاج“ ناں ہاسی۔ اُوھا
وی سرانیکی دی کتاب ہائی۔ سرانیکی اونویں وی سندھیں دی ڈو جھی بولی ہے۔ تسال
وڈی محنت کیتی ہے۔ مبارکاں۔ میں ہکوواری اشیش نندی نال گالھ مہاڑ، پیلھی گالھ،
چھٹی چپاٹھی، جٹی چڑی، اکھیں رور و متام کرن، پڑھ گدھے ہن۔ اشیش نندی نال گالھ
مہاڑ بہوں چنگی لگی۔ میڈا ارادہ ہے جو میکوں سندھی وچ وٹاواں تاں ڈوں ترائے
ڈیہنہاں وچ سندھی رسالے ”انفیر“ کوں پٹھیاں۔ چھپی تاں تسال کوں وی پٹھ
ڈیساں۔ ”جٹی چڑی“ حبیب موہانے دی کہانی ودھیری لگی۔ حبیب کوں شابساں جو
ہوں موضوع ڈاڈھا چنگا ونج چٹیا ہے۔ میکوں وی سندھی روپ ڈیساں۔

اتھاں ڈاکٹر شاہ محمد مری لوہسون (Luxun) دی ہک کہانی اردو وچ وٹائی ہے۔
ہُن اہدا پیا ہے جو ہیکوں سندھی، سرائیکی، بلوچی، براہوی، ہزارگی تے پنجابی وچ
ترجمہ کر کے کٹھا چھیسوں۔ میں ڈاکٹر کوں آکھیا سرائیکی تاں سرائیکی وسیب دی اصلی
ہے۔ ہوں اچ ترجمہ کراؤ۔ ڈاکٹر ولد اڈتا جو اصلی سرائیکی بھاگ ناڑی دی ہے۔
تساں کیوں سمجھدے او؟ کیا ایویں تھی سنگھد اے جو تساں میکوں ”سُنجان“ دے پیلھے
ڈوشمارے پٹھ ڈیو؟ ایویں کرائے تاں وڈی مہربانی گنٹساں۔

تھاڈا بھرا

ننگر چنا

کونڈہ۔ بلوچستان۔

سیں ننگر چنا صاحب!

اُونویں تاں ”سُنجان“ دو آئے سارے خط چھاپ کے نئشی تھیدی اے، لیکن
سرائیکی زبان کیجے ہک مہاندرے سندھی لکھاری دی شابس چھڑا ”سُنجان“ دے
کارکناں دا حوصلہ نہیں ودھایا، بھل کے سندھی سرائیکی صدیاں پرانے کلچر دی ایکتا دے
یقین کوں بیان کیجے۔ تساں سرائیکی لکھاری تے قاری ڈوہاں کوں حوصلہ ڈتے۔ ڈو جھا
اعزاز دی گالھ اے ہے جو سرائیکی لٹریچر تھا کوں بھانا ہے۔ نال تساں حفیظ خان دیاں ڈو
سرائیکی کہانیاں سندھی زبان اچ وٹا گھدن۔ ”سُنجان“ دا مواد تھا کوں پسند آئے۔
خاص کراشیش نندی نال گالھ مہاڑ، پیلھی گالھ، چٹھی چپاٹھی تے حبیب موہانے دیاں

کہانیاں۔ حبیب موہانے کوں ”سُنجان“ ہتھوں تھا ڈی مبارک چُگی۔ خوش راہو شالا۔
تھاڈے ایں تاثر کنوں ”سُنجان“ دا قاری تے لکھاری ڈونہیں نہال تھیں۔ چنا صاحب!
دل منن دی گالھ اے، پھر سگوتاں ”سُنجان“ کوں ہر لڑی کیجے ہک شاہکار سندھی کہانی دا
ترجمہ دان کیجیا چا کرو۔ تھاڈا ”سُنجان“ تے سرائیکی زبان اُتے ہمیش دا تھورار اہسی پیا۔
ڈاکٹر شاہ محمد مری صاحب دی تجویز جو لوہوسون دی ہک کہانی اردو توں علاوہ پاکستان
دے قومی زبان اچ ہک سار چھپے، چُگی گالھ اے سیں۔

ڈاکٹر شاہ محمد مری تے تھاڈے درمیان سرائیکی زبان اُتے بحث۔ یقیناً علمی تے
تحقیقی ہوی۔ ایکوں اگر ریکارڈ کر چھوڑو تاں سرائیکی زبان تے تحقیق کرن آلیاں کیجے
ہک مواد تے سرائیکی وسیب اُتے نیک ہوی۔ ڈو جھا ڈاکٹر صاحب دا آکھن جو بھاگ
ناڑی دی زبان اصل سرائیکی اے، آساں ٹھیک منیندوں۔ لیکن اصلی تے غیر اصلی دی
بحث توں ہٹ کے ڈاکٹر شاہ محمد مری، لوہسون دی کہانی دا ترجمہ بھاگ ناڑی دی
سرائیکی اچ کرا چھوڑن۔ ایں کن چُگی گالھ ہی کیا ہوی اصلی تے غیر اصلی دی بحث
آپے تھیں و دی۔

چنا صاحب! بگولنے پون۔ دیر سویل تھی سگدی اے۔ تھا کوں
”سُنجان“ دے پہلے ڈوشمارے ضرور ملسن۔ ہر دم خش راہو شالا۔

ایڈیٹر

میڈے سائیں جیوو۔

”سنجان“ دی ۶ ویں لڑی فروری ۲۰۰۵ء سیں خادم حسین دے ہتھوں ملی ہے۔ پڑھ کے ہاں ٹھر گئے۔ رب کرے ”سنجان“ اُروار تے پار دے لوکاں دے درمیان ”سنجان“ کراوے تے آپس اِچ ملاوے۔ ”پریم، پیار، محبت، علم تے روشنی دا کوئی مذہب نہیں ہوندا۔“ سُساں علم دی روشنی نال سرائیکی وسیب اِچ وسن آلیں سرائیکی بھینٹیں بھراویں تے پالیں کوں اندھارے اِچوں کڈھ کے روشنی اِچ نہیں کوں آپنی ”سنجان“ کرویندے پئے او۔ ساڈے لائق کوئی سیوا ہووے تاں ضرور خدمت دا موقع دِیو ائے۔ ساری سرائیکی سنگت کوں بہوں بہوں سلام اتے محبتاں۔

جیوے سرائیکی!

تہاڈی سرائیکی بھرا

ڈاکٹر جگدیش چندر بترہ

G-109 ساکت۔ نیو دہلی۔ انڈیا۔

سیں پروفیسر ڈاکٹر جگدیش چندر بترہ صاحب!

تہاڈے سلام تے محبتاں سرائیکیں تے۔

چنگی گالھ آکھی وے جو ”سنجان“ اُروار تے پار دے لوکاں دی شالاسنجان کرواوے۔ ”سنجان“ سرائیکی زبان تے کلچر دے نال نال امن، شانتی، بھرپرتی فطرت دوستی دے ودھارے دا ادبی پرچہ اے۔ رب کرے تہاڈی دعا قبول

تھیوے۔ آپنے لائق سیوا کجھی دے سائیں تاں آپنے دعائیں تے محبتاں اِچ پار دے وسیب کوں یاد رکھو۔ تہاڈی پٹھی شاعری دا تمام حصہ پچھلے شمارے اِچ چھپ چکے۔ البتہ ہکوی نظم ایں شمارے اِچ شامل اے۔ شالانش پئے راہو۔

ایڈیٹر

محترم سیں! سلام قبول تھیوے۔

اللہ سیں تسناں دوستاں کوئش رکھے۔ دعا ہے جو اے ترما ہی ”سنجان“ ہمیشہ سنجان رہوے۔ میں آؤن آ لے ”سنجان“ کیتے اپنی ہک نظم، ہک گاؤن اتے ہک افسانہ روانہ کریندا پیاں۔ اُمید اے جو حوصلہ افزائی کریو۔ اتے جیہڑا حال اِچ سنجان چھپ چکے اووی بندہ ناچیز دوروانہ کرڈیسو۔ مشکور رہساں۔ میں ”سنجان“ دا سالانہ چندہ وی روانہ کریندا پیاں، وصول فرمیسو۔ سنجان دے کیتے خط و کتابت دا مکمل پتہ ضرور لکھ بھجیسو۔ شکریہ۔

سنجان دا تانگھی

فیضی شجراہ بہاولپوری

مہاجر کالونی، بہاولپور

سیں فیضی شجراہ بہاولپوری صاحب! سلام تھیوے۔

”سنجان“ دے کارکنان دی ہمت بدھائی دا تہاڈا شکریہ۔ تہاڈی نظم ”گزر یا ویلا“

ایں شمارے واحصہ ہے۔ ”سنجان“ دے سارے شمارے گولن، ساڈے کیے تھولا مشکل کم اے۔ نراض نہ تھیسو جو سارے پرچے تہا ڈونہ چکے تاں۔ اگوں تے وعدہ! آون آ لے تمام شمارے تساں کن بچسن۔

ایڈیٹر

سکین!

تساں کوں خط لکھن دے بعد کنوں گھن تے جواب آون تاں جواب دی بہوں تاں گھ رہ گئی ہئی۔ ”سنجان“ دے ڈو شمارے روانہ کرتے سکین ہوریں بہوں وڈا احسان کیے۔ اے ڈو رسالے تے ایں توں پہلے ”سنجان“ دا ہک رسالہ موجود ہا۔ اکتوبر، دسمبر ۲۰۰۳ء اے ترائے رسالے لائبریری دے ریکارڈ وچ محفوظ تھی چکن۔ ناچیز اے لائبریری آپنی مدد آپ دے تحت بٹائی اے پر اے ہن پتہ کینی جو سرائیکی اداریں دی غفلت یا آپنی بد نصیبی دا شکار آں جو جڈاں ای سرائیکی کتابیں تے رسالیں واسطے لکھے ولدے دا حقدار نمی تھی سکیا۔ پر مایوس سروں کائے نمی۔ سرائیکی دیاں ساریاں کتاباں، جیندے ایچ ناول، افسانے، سفرنامے، ڈرامے، انشائیے وغیرہ شامل ہن منگواون چاہنداں۔ کجھ کتاباں موجود ان باقی کتابیں واسطے سکین دے تعاون دی اشد لوڑ اے۔ کتابیں دی فہرست نال رعایتی قیمت وی بھیج ڈیسو تاں ناچیز تے خاص مہربانی ہوسی۔ ایندے علاوہ ”سنجان“ دے جتنے سابقہ رسالے ہن تاں اووی مہربانی کرتے ضرور روانہ کریسو۔

باقی ”سنجان“ رسالے دا معیار تے انداز ڈیکھ کراہیں بہوں بخشی تھی اے۔ ایں

عظیم الشان اشاعت تے کامیابی تے ناچیز دی طرفوں مبارکباد قبول کریسو۔ ”سنجان“ دا ہر شمارہ ہک دستاویزی حیثیت رکھدے۔ سچی گالھ تاں اے ہے جو ”سنجان“، جہیں علمی تے ادبی رسالے دا کافی مدت توں انتظار ہا۔ ہک صلاح ڈیون ضروری سمجھداں جو ”سنجان“ ایچ سرائیکی کتابیں دا (جیندے ایچ سرائیکی نثر دیاں کتاباں شامل ان) تعارف پیش کیا کرو۔ باقی ”سنجان“ باقاعدگی نال ناچیز دے ناں جاری کر ڈیو تے اے وی ڈساؤ جو ”سنجان“ دا اگلا شمارہ کڈاں تک آویسی۔ جے کرمہربانی تھی سکے تاں جواب ذرا جلدی ڈتا کرو۔ ایندے علاوہ ۱۵۰ روپے ”سنجان“ دے ڈو رسالیاں دا زر تعاون سکین دی خدمت ایچ بذریعہ منی آرڈر بھیج ڈتم۔

اللہ دے وارونہ خیر تاں انشاء اللہ تہا ڈے نال مستقل رابطہ رہ ویسی۔ ساری سنگت ساتھ کوں سلام۔

صابر حسین ڈنور

داجل۔ ضلع راجن پور

سکین صابر حسین ڈنور صاحب! محبتاں۔

خط لکھن ڈا ڈھیر سارا شکریہ۔ ”سنجان“ دے ڈو شمارے مٹھن ڈا کیہاں احسان۔ شکر اے ساڈا رسالہ تہا ڈی لائبریری دی رونق وچ چلے۔ اے تاں بخشی دی گالھ اے جو ویسب دے جوان آپنی مدد آپ دے تحت لائبریری بٹائی پٹن۔ ایچ کل بے شمار سرائیکی کتاباں چھپدیاں پٹن تے تساں بخش قسمت ہوے جو شاہر ملتان دے نیڑے

پاؤ۔ آندیاں ویندیاں ملتان چوں سرا نیکی کتاباں گھن سگدو۔

”سنجان“ دے پسند آون تے بخشی ڈتی وے چا۔ ”سنجان“ اچ سرا نیکی کتاباں دے تعارف چھاپن آلی صلاح بہوں پسند آئی اے۔ کتنا پھر دے ہائیں، ہالے وعدہ قبل از وقت ہوسی۔ ”سنجان“ داتا زہ پرچہ تہا ڈے ہتھیں ہے۔ دیر دی مانی۔

ایڈیٹر

سو ہٹا سائیں!

السلام علیکم! تہا ڈے ڈوشمارے تاج خان گوپانگ دی طرفوں پڑھن کیتے ملیے۔ ہک تاں ”سنجان“ دی پنجویں لڑی تے ڈو جھا اکتوبر دسمبر 2003ء دا شمار، ڈاڈھے چنگے لگے۔ ساریاں لکھتاں ہک پئے توں اتر منگدیاں ہن۔ 2003ء آ لے سنجان دی نسبت ”سنجان“ دی پنجویں لڑی لا جواب ہئی۔ ایندے اچ شاعری وی چنگی ہئی اتے نثروی۔ اگر ایں آکھ ڈیواں نثر شاعری توں وی اگوں ہئی تاں میڈے خیال اچ غلط نہ ہوسی۔ خاص کروا گھا سائیں دامضمون، مزار خان، اشوالال تے حبیب موہانے دے افسانے آپٹی مثال آپ ہن۔ جھان دی ڈٹھ ونھ میکوں افسانے دی دنیا اچ جھاتی پاوٹ تے مجبور کر ڈتے۔ افسانہ ”وٹھ سٹھ“ میڈی پیلھی جھاتی اے تے پیلھی جھاتی وچ تاں نویں دنیا دیں شمس کون ڈیکھن پرکھن اچ ہموں غلطی دی گنجائش رہ ویندی اے۔ میڈے افسانے اچ وی غلطیاں ہوون یقینی گالھ اے۔ جھان کون ٹھیک کرن دا بوجھ ہیں یقین نال تہا ڈے موٹھھیاں تے ڈیون دی حجت کرینداں جو

تساں ”حجت حرام ایں“ والی گالھ کون کوڑا کر ڈکھلیسو۔ ایندے علاوہ ”سنجان“ دے معیار کون سامھنے رکھیندیں ہونیں آپنیاں کجھ شعری لکھتاں وی تہا ڈی بارگاہ اچ بھجیندیاں جیکراہیں لائق ہوں تاں سنجان اچ آڑا چھڑیسو۔ ڈوجھی گالھ ہنائیں کون جاہ ملے بھانویں نہ ملے ایہو تھورا ضرور لیسو جو ہر آون والا ”سنجان“ میڈوٹھن دا اہر کریسو۔

نیاز مند: جاوید آصف

ساہن والا، راجن پور

سائیں جاوید آصف!

جس ویلے تہا ڈا خط ملیے، ”سنجان“ تقریباً کمپوز تھی چکا ہئی۔ ”عاشق بزدار“ نظم آپ ایڈی ڈاڈھی ہئی، آپنی جاہ جوڑ گھدی ہس۔ ”سنجان“ تہا کون بھانے ہے، خشی دی گالھ اے۔ وٹ نثر تہا کون شاعری توں اگوں لگی اے، پک تھی گئے وسیب دے اساڈے لکھاری نثر اچ آپنے ہمسایہ زبانان دے ہم عصر لکھاریاں توں پچھوں نہیں۔ تہا ڈا افسانہ ”وٹھ سٹھ“ نئے چھاپ سگدے جو اے ودھیک درستی منگدے۔ تساں ہمت کر کے ولا ہک دفا لکھو تے کہیں لکھاری سنگتی کون ڈکھاؤ۔

ایڈیٹر

سہیں سلام تھیا!

”سُنجان“ دی چوتھی لڑی کئے باقاعدہ قاری بنیاں تیں جھیویں لڑی وی مل گئی ہے۔ یقین کرائے میں کڈاہیں ”سُنجان“ دا باقاعدہ قاری نہ بُندا اگر اُستادِ فدا حسین گاڈی (مرحوم) دیاں تحریراں نہ پڑھدا۔ اُستاد صاحب دیاں تحریراں پڑھ کے ایویں محسوس تھیندے جیویں اوساڈے سرائیکیں دا پیو ہووے۔ اُستاد صاحب دیاں تحریراں پڑھ کے دل اِچ ہوک اُٹھدی ہے، کاش! احسن واگھا ساکوں اونویں سمجھا سبکدا جیویں اُستاد صاحب سمجھا گئے۔ ”سُنجان“ دی جھیویں لڑی اِچ حبیب موہانے دی نفسیاتی کہانی ”جٹی چڑی“ چنگی لگی۔ لیکن ”سیتلاں دے داگ“ کنوں چنگی نہ ہئی۔ زیر احمد دیں نظمیں ڈاڈھی چس چوائی ہے۔ اپنیاں ڈونظماں تیں کہانی ”ٹھیند اپیاں۔ اگر دل اِچ جاہ کروئیں تاں ”سُنجان“ اِچ ضرور جاہ ڈیسو۔

مرتضیٰ زاہد

کالا۔ دیرہ غازی خان

سوہنا مرتضیٰ زاہد! شش پیارا ہویں۔

اُستادِ فدا حسین گاڈی کوں مرحوم لکھن، دل نہیں منیدا۔ اُوندیاں تحریراں پڑھ کے میڈے سمیت سارا وسیب اُستاد کوں آپنے نال زندہ محسوس کریندے۔ ”سُنجان“ اِچ تہاڈے خط دے ذریعے تہاڈی ”کاش!“ سہیں ڈاکٹر احسن واگھا توئی جیگی۔ سمجھو۔ ڈوجھا، تہاڈے حکم دی تعمیل تھی اے۔ تہاڈیاں ڈوہیں نظماں تے کہانی ”سُنجان“ دا سنگھار ان سائیاں! پیا حکم۔

ایڈیٹر

پرکھ پرچول

پتن جلی دے یوگ ستر وچو گچھ سبق

سامدھی پداوچوں سولھاں ستر

احسن واگھا

اسلام آباد

مضمون دی ونڈ و لچھ

- ۱۔ پہلیھا نوٹ
- ۲۔ قدیم ہند آریائی ٹیکسٹ کوں پڑھن دے کچھ مسائل
- ۳۔ خلاصہ اتیں کامنٹری
- ۴۔ سنسکرت اتیں سرائیکی دی رلت دا جائزہ
- ۵۔ قدیم ہند آریائی نال جویے ہوئے سرائیکی لفظ
- ۶۔ یوگ ستیریں دا متن اتیں ممکن سرائیکی ورژن
- ۷۔ اپنی لاگ (لکھن کیتے زبان دی چون چوائس)
- ۸۔ مضمون دے ماخذ

۱۔ پہلیھا نوٹ

اے مضمون ہک پرانے مضمون دی ویند ہے جیرھا ویدانت دا دگرپ، دے ناں نال چھپیا ہا۔ پر اے اوندی لڑی یا قسط نہیں بلکہ آپ انج ہک لکھت ہے، کیوں جو پورے تھیم یا فلسفے دے بجائے اے سنگرت دی ہک قدیم کتاب دے تھولے جھمیں حصے کوں سرائیکی انج اُپتراؤں دا نمونہ ہے۔

یوگا ہند دا ہک پرانا بھل ہر جگ علم ہے جیرھا عمل، اخلاق اتیں فلسفے دی رلت ہے۔ 'یوگا' جوگ ہے اتیں 'سُترا' دھاگہ یعنی ستر۔ لفظی معنی بالکل ایٹھے ہن۔ ایں کن علاوہ کہیں علم یا سبق دے بیان اتیں 'تشریح' کوں ستر آہدے ہین۔

پتھلی [لفظی معنی سہت، مالک تین ڈیون آلا، انجلی، بک = پتھلی، بھریا بک، یا بک بھریں ڈیون آلا] کہیں بندے داناں ہے جیرھا پنج ہزار سال قبل مسیح کنوں گھن کیں ترانے سو سال بعد مسیح دی درمیانی مدت انج وادی سندھ یا ابھی وادی گنگا اتیں وادی سندھ دے وچالے کتھائیں پیدا تھیا، ہک عالم دا جیون جیویا، علم یوگ دامنہ متھا ٹھہرائیں اتیں مہارشی سدھو اُس۔ ہک خیال اے ہے جو بدھ آلی کار پتھلی وی ہک نہا، کئی ہین۔ پتھلی یوگ دا بانی نہا بلکہ مرتب ہا۔ اتیں ایں قدیم علم دے اصل یا منڈھ دا پتہ کے نی۔

بندے کوں چنگا مانھو ہناؤں دے موضوع تیں بہوں کم تھیا پئے۔ سچھے

مذہب فلسفے، اخلاقیات اتیں نفسیاتی مطالعے چنگا انسان بنن دورا ہنمائی کرن دے دعویدار ہن۔ پر کامیابی گھٹ ہے۔ کئی اتجھاں مل متکدن جیرھا کوئی کوئی ڈے سکدے۔ مثلاً یہودیت کڈا ہین نہ قبول تھیون آلی توبہ اتیں گریہ زاری کیتے آہدی ہے۔ (ہک یہودی بزرگ اپنے مریداں اذائل کوں توبہ دی قبولیت کیتے اوندی آپنی وٹھ کھاؤں دا آکھیا۔) عیسائیت پوری انسانیت کوں گناہگار آکھ کیں، چنگھیں بند کیں کوں مکمل رہبانیت داراہ ڈکھیندی ہے۔ اسلام پنج وقتیں نمازیں اتیں مجاہدے دے راہیں ساری زندگی حالت جنگ انج رہن کیتے آہدے۔

یوگ اتیں ایندے تشریحی علوم وی چنگا بندہ بنن تیں مج بدھیندن۔ یوگ چنگائی اتیں سکھ کوں ہک کریندی ہے۔ [ہک ضروری وضاحت اے ہے جو ہند دے کلاسیکائیڈ علوم انج تپسیا شامل کے نی۔ ہتا جو بدھزم دا نزوان وی دراصل تپسیا دے خاتمے دا ادراک ہا۔] یوگ چیتے دی پھر تک بازی کوں ڈکھدا کارن آہدی ہے۔ اکیوں سمجھن دے گرڈ سیندی ہے۔ اتیں ایندی پریکٹس آپ کو سکھا لا کرن کنوں شروع تھی کیں آپ کوں واند اکرن تیں ملدی ہے۔ ہک تجھارت البتہ ایندے انج وی ہے۔ اوہے زچھپے اتیں نکم کوں کٹھا کرن دی یوگ۔ یعنی اے اٹکل آونچے جو مانس ہٹھے ویلھے اتیں ہکے ویلھے مصروف وی ہووے تیں فارغ وی، بیک وقت! پتھلی دی یوگ ستر دے پنج باب ہن جیرھے اے ہن:

نبرہ نوشہرے دے نیرے ہک پتھون قصبے آٹھائیل دے ناں کوں بلا تھین ایں اذائل نال غلط ملکہ کرن درست نہ ہوئی

اے باب غور و فکر اتیں مراقبے دے طور طریقیں دے بارے اچ ہے۔

اے باب عمل تیں یوگ دی پریکٹس دے اصول ڈسیندے۔

اے باب نہ ہونڈ یعنی چیتے دے مسائل دے مکمل خاتمے اتیں تکمیل دے بارے اچ ہے۔

اے باب ذات، جھوٹا، آپ، نرگن، بے وصف اتیں واند

ہوون دے مقام دے بارے اچ ہے۔

ایں مضمون اچ پہلے باب وچ سولھاں ستریں کون ناگری دے بجائے

فارسی رسم خط اچ پٹھ لکھینے طریقے تیں سرائیکی اچ اپترائے:

نمبر ۱: اصل متن کون ممکن حد توڑھیں اوندنیں صوتیات اچ لکھن۔

نمبر ۲: ہر سنسکرت لفظ دے پٹھ اوند ا امکانی سرائیکی ورژن یا ترجمہ لکھن۔

نمبر ۳: ستر کون سنسکرت کون سلیس سرائیکی اچ لکھن۔

نمبر ۴: خلاصہ اتیں کامٹ۔

۲۔ قدیم ہند آریائی ٹیکسٹ کون پڑھن سچن دے کچھ مسائل

قدیم ہند آریائی زبان دے ایں ٹیکسٹ یوگا ستر اپتہجی کون ایں مفروضے دے ماتحت سرائیکی اچ لکھن اپتراون داکم شروع کیتے جو ایندے اچ ورتیل زبان دے شبد لفظ، انہیں دے انگ جزواتیں الا ساڈی موجودہ زبان اچ کافی کچھ موجود ہن۔ پر اے کم اوکھ تیں مسائل کون خالی نیں۔ کچھ مسائل اتیں انہیں کون لکھن دا تذکرہ پٹھ لکھیل ہے:

۱۔ بندہ ارتھ تیں مقصد متو کئی کم نہیں کریندا۔ تہوں پہلھو ایں سوال کون حل کر

تے جو قدیم ہند آریائی زبان اچ لکھیں علوم کون پڑھن سچن دا ارتھ کیا بندے۔ ایندا

جواب اے تھی سبکدے جو اے اہل علم دا کرما ہے۔ اپنے آسیو پاسیو دے شہیں کون

چاٹن اتیں انہیں کون بچاون بندے دا کرما ہے۔ ہند سندھ دین علم ریتیں کون پرکھن

پالن ساڈا کرما ہے۔ ساڈا فرض ہے۔

۲۔ اے علوم ناگری رسم خط وچ لکھیل ہن جیرہا سا کون نہیں آندا۔ ایں مسئلے دا

حل اے ہے جو دیوناگری رسم خط سکھ گھن نیجسے۔ پیا اے ہے جو جیکر رومن یعنی

انگریزی رسم خط آندے تاں کتاب دا نسخہ تھیکے کر تے عیندے اچ ٹیکسٹ، متن

رومن اچ لکھیا ہو یا ہووے۔

۳۔ ٹیکسٹ پہوں پرانی زبان اچ ہن۔ ایں پاروں انھیں دی عبارت پڑھن دی

گھنٹی جیسے تاں لفظ نہیں گھلے اے اتیں مطلب سچ نہیں آندا۔ ایندے کیے اے تھی سبکدے جو قدیم زبان دے درگھے گاڈھویں لفظ دے جوڑھے انج انج کریجن۔ یعنی ڈو جوڑویں لفظیں، یا لفظ اتیں اوندے نال گنڈھے ہوئے سابقے، لاحقے یا جز صیغہ یعنی انفلیکشن دے وچالے پنسل نال کھڑا، عمودی لیکا چھک ڈیو تے۔ مثلاً ”مٹھیاج نام کوں/ مٹھی/ جنانا/ تم کرکیں سچن ممکن تھی پوندے۔“

۴۔ تجزیہ کرن دے بعد وی بہوں سارے لفظیں دے پورے لکھے مٹھے معنی نہیں بڈے۔ ایندے کیے لغات اتیں گرامر دیاں کتاباں کم کوں کجھ سوکھا کر سبکدین۔ اتیں ایں کنوں علاوہ خاص تحقیقی اتیں رواجی علم آ لے معیار اتیں پیرا میٹرز ترک کرکیں محض لفظیں اتیں انھیں دے الاتیں بھنج کوں چیتے انج لہاون آلا سکھا لاتیں فطری طریقہ ور تے تاں آپو آپے چیتے دے مطابق معنی سچ آویندن اتیں ایٹھے سچے معنی ہوندن۔ (معنی تیں اتفاق ناممکنات وچو ہے)۔

۵۔ ایندے نال رلدڑ مسئلہ اے ہے جو قدیم زبان انج اسم فعل اتیں گاڈھویں سابقے لاحقے تاں ہن پر حروف جار یا کنجکشن زکے نی۔ اے دراصل جدید زبانیں دا خاصہ ہن کیوں جو اے معنی تیں پیغام دی ایگزہاسیو یعنی حتمی نکھیر کرن انج مدد کریندین۔ پرانے سماج انج جیویں کوڑ سچ انج پکی کاپ اتیں حتمی نکھیر کے نہائی اینویں معنی، ابلاغ اتیں پیغام انج وی معاملات سلھو دے ہوندے ہین۔ جیون ابہام کوں جاہ ڈیندا ہا۔ تصادم کنوں واندا ہا۔ مثلاً سنسکرت انج لفظ ہوون (بھیم بھوم) دے اتنے تفصیلی صیغے کے نی جیویں موجودہ زبان انج، ہے۔ ہا، ہیں، ہوسی، ہوندا ہا، وغیرہ، دی شکل انج ہن۔ ایندے انج پرفیکٹو (تم) اتیں پارٹی پیل (یاتی رآتی) وغیرہ نال کم چلدے۔

۳۔ خلاصہ اتیں کامٹری

یوگا ستر ادا ڈو جھاستر یوگ دی اے تعریف کریندے جو اے چیتے دے وٹا پھیر یعنی چیتے انج آون آلیں تبدیلیں کوں کا بو کرن داکم ہے۔ چیتے وٹ دا نرودھ۔ یوگا علم دے طور تیں چیتے کوں اتیں ایندے کرتن اتیں طور طریقے کوں سچن دا ڈسپلن ہے۔ پرانگے وقتیں محض پڑھن دے بجائے عمل کسرت یعنی پریکٹس سکھن سکھاون دا حصہ ہوندی ہائی تہوں یوگا وی اپنے موضوع یعنی چیتے کوں جان سکھن کیے گجھ کسرتیں دا نظام پیدا کیے۔ اٹھاو یوگا دے پکھ تیں حصے ہین۔ وڈے تیں مشہور پکھ ڈو ہن: راجیا یوگا یعنی چیتے کاری کوں جان داکم اتیں ہاتھا یوگا یعنی چیتے کاری دے کم کوں کرن کیے اپنے وجود کوں ڈھب تیں گھن آون داکم۔ سادہ لفظیں انج اکھیا جے تاں راجیا یوگا دا مطلب سوچ وچار کوں کا بو کرن اتیں ہاتھا یوگا دا مطلب ہڈت کوں راجیا یوگا کیے تیار کرن ہے۔ اصلی یوگا راجا یوگا ہے۔

یوگا چیتے دی جیڑی وٹا پھیر کوں جان اتیں کا بو کرن دا آہدی ہے او بہوں آپ مہار ہے یعنی ساڈے اختیار کنوں باہر راہندی ہے۔ ڈو جھا اے ڈکھ تیں سکھ دی ہک بناوتی ونڈ دی ذمے وار ہے تہوں بندے کوں ہک وانڈے، نچت جیون کنوں وانچار کھدی ہے۔

او کیرھی شے ہے جیڑی چیتے کوں کڈ وکنوں کڈ وگھن ویندی ہے اتیں

جیندے اُتیں ساڈاوس نہیں پھر دا۔ یوگا ایں بریک سوال اچ تھ گھنن داکم ہے۔

پروپوزیشن یا منڈ حلا مفروضہ اے ہے جو بندے دا اصل یا جو ہر اوند
 ”آپ“ ہے جیکوں سیلف اُتیں ذات دی آہن۔ اے آپ نرگن، بے وصف،
 بے رنگ، غیر جانبدار، ننگ اُتیں پرامن ہے۔ آپ ذات نرگن تیں بے رنگ ہے
 اُتیں اے درشن کار تیں ڈیکھن ہار ہے۔ اے ڈیکھن ہار آپ اپنے سواروپ یعنی اپنی
 اصل حالت اچ رہن دا پابند ہے۔ اے آپ، آپ تاں راہندے جو اپنے نرگن روپ
 اچ ہووے۔

تھیندا اے ہے جو آپ ذات ہک جھٹ اپنی فارم اچ ہوندی ہے تاں پئے
 جھٹ کئی بہروپ بلکہ کوروپ پا گھندی ہے۔ اے کم کیوں تھیندے۔ اے پئے
 روپ کتھو آندن۔ اے روپ چیتے وٹ وچو آندن۔ چیتا ہک شے، ہک مڈی مڈی
 ہے جیندی ماڈی فیکیشن یعنی وٹا پھیر تھیندی ہے۔ یوگا چیتے دی ماڈی فیکیشن دے مسئلے
 پر اہلم معلوم کریندی ہے جنھیں وچو ہک اے ہے جو اے ڈکھ تیں سکھ دی وٹ پیدا
 کریندی ہے۔ یعنی اے ڈکھ سکھ داسوب بندی ہے اُتیں اے جو ایں مسئلے تیں کم تھی
 سبکدے۔ اے جان گھنن جسے جو چیتے دی ماڈی فیکیشن جیکوں یوگا ”چتا ورتی“ یا
 چیتے وٹ، آکھیے، کیا شے ہے اُتیں کیوں تھیندی ہے۔ ایندے بعد اے معلوم کرے
 جو چیتے وٹ کون کا بو کرن کچھاں کم ہے۔ ایکوں کریندیں ہونیں آپ ذات دے
 کیرھے روپ نرگن پر کھرے تھیندن اُتیں جھیکو کیا تھی سبکدے۔

آپ ذات چت روپی، اُتیں سرگن یعنی چیتے دے ڈتے شکلیں اُتیں وصفیں

آلی نظر دی ہے (اُتیں لہنہ حال اچ سبھے شکلیں نال ڈاڈھی سوئی ہے) ایندے
 روپ گن چھنڈک پھوک ڈیو یجن تاں اے آپ روپ تھی ویندی ہے۔ اپنی فطری
 شکل اچ ول آندی ہے۔ آپ روپ نرگن یعنی بے وصف ہے۔ نہ سوہنی نہ کوڑھی۔

آپ دے چت روپی اچ رہن دیاں بریک شکلاں ساڈے خیالیں اُتیں
 مزاج دیاں جھٹ جھٹ ویندیاں حالات اُتیں موڈ ہن۔ ایندیاں سادہ شکلاں او
 کرتن اُتیں رول ہن جنھیں واقیدی بن کیں عام بندہ اپنا جیون جیندے۔۔۔ میڈیا
 ناں اُتیں تشخص ہے۔ ایں لحاظ نال میں فلاٹے گھراٹے، سماج دا اٹھو تیں فرد ہاں۔
 میڈی ہک زال ہے، ایں پاسو میں پئے ہاں، میڈی بے بال ہن، میں پیو ہاں، میڈیا بینک
 اکاؤنٹ ہے، میں بھاگ وند ہاں۔۔۔ تھیندیں، تھیندیں ”آپ ذات“ اتجھاں
 ٹوٹے پاڑ چھ تھیندی ہے جو ول لھنن اچ نہیں آندی۔ یوگا کون پڑھ کیں اینویں
 لگدے اے جو اے نصیحت یا عبادت دا مسئلہ نہیں۔

سرگن چیتے وچو، یعنی چیتے دے ہتھو وٹا پھیر کون حقیقت من گھنن دے
 نتیجے اچ آندی ہے۔ اینویں نکو ہیں خیال چیتے اچ وڑ آندن، جنھیں نال اساں ہل
 ویندے ہیں اُتیں اٹھی پوندے ہیں تیں غیر ضروری تیں غلط عمل سرزد تھیندن چیتے دی
 اصل حاصل کون ہتھیکے کرو، تیں آپ ذات کون نرگن کر کیں ڈیکھو۔

راجا یوگا ڈسیندی ہے جو چیتے وٹ دیاں پنج وکلیاں جاشکلاں ہن: پرامان
 (درست علم)، وپرٹ (غلط خیالی)، وکلپ (لفظیں ڈتا مغالطہ)، نندر (خواب سپنے
 یا خالی دماغی دی حالت) اُتیں سرتی رسمال (یادداشت وچو نکھتے خیال)۔

پرامان یعنی درست علم دے ترائے ذرائع ہن۔ پرت اکھی، یعنی اکھیں ڈھکی۔
(ایندے اچ براہ راست تجربے دیاں سبھے شکلاں شامل ہن)، انجومان، یعنی بدھ،
اندازے یا قیاس دے نتیجے اچ بنی ہوئی جان تیں علم۔ اتیں اگونی یعنی پیر پیغمبریں دی
ڈسی ہوئی گالھ۔ اے جھیکوئی شکل عقیدے کوں ذریعہ علم ہٹاون دے معنی اچ نہیں۔ بلکہ
آفاقی سچ دے معنی اچ ہے۔ (جیندی منطق اے ہے جو پیر پیغمبر اکھیں گالھ کوں اسمانی یا
اگونی دارتبہ ڈیندن جیرھی لوکیں دے لمبی مددے تجربے دے نتیجے اچ ہر عہد اتیں ہر
مقام تیں درست نکلتھی ہووے۔) چیتے وٹ دی ڈو جھی شکل و پرن او خیال یا جانگاری ہے
جیرھی اپنی شکل کنوں ہٹی ہوئی شے یعنی کرپٹڈ ریلٹی دے اتیں قائم ہووے۔ جیویں پال
کیتے فیڈر کوں مادہ تھن سچن یا فلسفے دی سطح تیں اکھیں جیسے، تاں جسم کوں مانھو جھن۔

چیتے وٹ دی ترجمھی وکی وکلپ دامطلب ہے اکھیں جان یا خیال جیرھی
آکھی سٹی یعنی لفظیں و چو بندی ہے۔ یوگا آکھی سٹی اتیں لفظیں ڈسی کوں حقیقت دا
متبادل نہیں منیندی۔ شبد اچ مغالطہ شامل ہوندے۔ چیتے وٹ دی چوتھی قسم او ذہنی
رو یا خیال ہے جیرھا چیتا نندر دی خالی ذہنی دی حالت اچ پیدا کریندے۔ اتیں
پنجویں قسم دسمرتی، یعنی یادداشت و چو بنیا ہو یا خیال ہے۔ یوگا ہک تاں سارے فکری
تیں ذہنی عملی کوں اصل چیتے دے اتیں چھن تیں مرتب تھیون و الیں ماڈی فیکیشن ز
دے طور تیں ڈیہدی اتیں ڈو جھا انہیں دی حتمی ری ڈکشن کریندی ہے جو بھی خیال،
جانکاری تیں علم دا تمام دماغی معاملہ انھائیں سچ صورتیں دے اچ ہے۔ ڈو جھا اے
ڈسیندی ہے جو انسان جیرھیں گالھیں تیں سوچیں کوں سچ، آفاقی سچ، عقیدے،

حقیقت تیں دعوے دیاں شکلاں ڈیندے اتیں وٹ انھیں تیں پک ویندے اتیں
شدت، ہکرا، تیں، بھیڑی جھیں صورت حالیں اچ لگا ویندے او محض چیتے وٹ دیاں
شکلاں ہن جیرھیاں کچھ نہیں شیں دی وجہ کنوں بندن۔

ایہ تھو اے مغالطہ پیدا نہ تھیوے جو یوگا دی سوچ افلاطون دی مثالیت آلی کار
ہے جو بھی حقیقتاں بے حقیقت ہن یا ماورائی ہن۔ بلکہ یوگا حقیقت اتیں حقیقت دے
پک کوں انج کریندی ہے۔ یوگا جان سچن تیں علم کوں آسیو پاسیو بندنیں بدلدیں
حقیقتیں دے عمل دا حصہ آہدی ہے۔ اتیں اے آہدی ہے جو انھیں حقیقتیں دے
جیرھے پچھاویں چیتے تیں بنڈن او پکیاں حقیقتاں نہیں بلکہ انھیں کوں پرکھن سودھن
ہتا کہ کا بو کرن ممکن ہے۔ اے کم کیوں کر سچے، یوگا ستر اہتہلی ایند ا طریقہ سبقتیں اچ
وٹد کیوں بہوں مختصر کرکیں ڈسیندی ہے۔ پر اکیوں تفصیل نال تیں لگ کیوں کرن
دا آہدی ہے۔ یکدم ترک معاملات کنوں منع کریندی ہے اتیں چیتے دے معاملات
کوں ولی ولی کرکیں ڈیکھن سچن تیں زور ڈیندی ہے۔

چیتے وٹ دا زور دھ یعنی خیالی معاملات کوں کا بو کرن ممکن ہے اتیں ضروری
ہے۔ ایں کم کوں کرن دے ڈو حصے ہن: ہک، 'ابھیاس'، یعنی اہر، کسرت تیں پریکٹس
ڈو جھا 'وراگا' بھیم، یعنی انج پنچ، نان اٹچڈ تھیون۔ وراگ [و۔ راگ = بے۔ رنگ،
مطلب جیرھی شے یا کم نال رچھے ہوئے ہوو و اندارنگ تہاڈے اتیں نہ آوے۔
رنگ دا مطلب اثر ہے۔ مزید اگوتیں وچ کیوں وراگ دے معنی اے نہیں جو بندہ
رچھے دے دوران خواہش تیں وابستگی کنوں و اندار ہن دی وصف اپنے اچ پیدا کرن

دی استادی سکھ گئے، ایتھاں نان انچھٹ تیں ان ڈیفرنس، یعنی بے سک رہے لو بھ تھیون اُتیں اوپر تھیون دے وچالے فرق کون نوٹ کرن ضروری ہے۔ یوگا سک، بھاوُن تیں لو بھ کون کا بو کرن کون وراگ آہدی ہے۔ بے زاری، لاتعلق تیں رَو دائیں آہدی۔ وراگ کون اتلا پکا کرنا پوندے جو کہیں بُن وصف، ہٹا جو وراگ تھیون دے گبن دی سک تریہ دی نہ راہوے۔ ”موکشا بھیکشو بندھا“ یعنی منگی دی منگ دی ہک بدھ قید ہے۔

ہک دلچسپ حوالہ یوگا دے وراگ دما ر کسزم دی ”ایٹیشن“ دی تھیوری نال خلط ملط تھیون ہے۔ مار کسزم بند دے دے طبعی یا نفسیاتی مسئلے دی بنیادیں گالھ تیں رکھیندے جو بندہ جو کر بندے اوکوں بیگانہ تیں لاتعلق ہوندے کیوں جو ایندے اچ اوندا لو بھ یعنی انٹریسٹ تیں مفاد کے نی ہوندا کیوں جو کیتی دا پھل، پیدا دا نفع اوکوں نہیں ملدا۔ یوگا اینہ کیتی دے پھل دے لو بھ کون بندے دے مزاجی یا نفسیاتی ڈھکیں دا سوب آہدی ہے ”کرما پھلا آسنگا“ یعنی عمل کر پر اوندے پھل کنوں نینگ تھی۔ اے ہک لمبی دلچسپ بحث بن سبکی ہے۔ پر اتھ محض ہک اشارے تیں گالھ مکاڈو تیجے جو مار کسزم وی طبقاتی نظام دے خاتمے دے بعد کہیں اتجھیں صورت حال دی ڈس ڈیندے جیندے اچ بندے معاوضے دی ضرورت کنوں واندے، محض انسان دی طبعی ضرورت دے ماتحت اُسار کرتن یعنی تعمیری سرگرمیں اچ مصروف راہسین۔

اے کامنٹ یوگا سترادے اوں متن توڑیں دا ہے جیرھا ایں لکھت اچ شامل ہے۔

۴۔ سنسکرت اُتیں سرائیکی دی رلت دا جائزہ

سنسکرت دے ٹیکسٹ کون سرائیکی اچ لکھن دی کوشش کرن دے پچھو او دھو پرانائیتن ہے جو زبان ہکا ہے اتیں تاریخی تسلسل نال موجود ہے۔ ایندے کیتے مسئلے کون اُپٹھا کرکیں ڈیکھنا پوسی۔ یعنی جیرھلے زبان انج ہووے تاں صورت حال کیا ہوندی ہے۔ مثلاً کتلا او پرالگدے جو کہیں زبان اچ اسم ضمیر واحد متکلم یعنی ”میں“ کیتے لفظ ”نکا“ ہووے۔ اے بلتی زبان ہے جیرھی غیر ہند آریائی ہے۔ ایندے برعکس ہُن سنسکرت اُتیں سرائیکی دے کچھ ضما ر دی دی مطابقت ڈیکھ بیجے۔

سنسکرت	سرائیکی
م ر م	میں
اسماں راسماہم	اساں
تو و م	توں
یُ سماں	تساں
اساؤ [اباؤ، اوہو]	او
---	او (جمع)

اینویں موجودہ سرائیکی آلی کار قدیم زبان اچ سوالیہ حروف اچ ’ک‘ بنیادی آواز ہے۔ چنانچہ قدیم ہند آریائی دے ’کابا‘ تیں ’کم‘ سرائیکی اچ ’کون‘ اُتیں ’کیا‘

ہن۔ قدیم ہند آریائی یعنی سنسکرت دے اسم اتیں فعل پرکھ گھنہیں جن اتیں موجودہ سرائیکی یا خود سنسکرت دیاں انفلکشن زورتن دا بھج جوڑ گھنہیں جسے تاں ادبی اتیں علمی مقاصد کیلئے لفظ سازی سوکھی تھی ویسی۔ مثلاً سنسکرت دا لفظ 'آنوھر' سرائیکی اچ اپنی درست حالت اتیں معنی (کچاوے دے ہک اکھے اچ وادھو بار ہوون) نال موجود ہے۔ ہن لکھاری غیر متوازن دے مفہوم کیلئے 'آنوھر یا' ورت سبھن۔

سرائیکی اتیں قدیم ہند آریائی دی رلت دے بارے اچ ڈوھتیقتاں یاد رکھیں جن۔ ہک اے، جوائے ہزاراں سال پرانی زبان جیندی جاگدی موجود ہے۔ ڈو جھا اے جوائے بہوں تبدیل تھی چکی ہے اتیں وچوہک لمبا و تھ وسارا ہے۔ کرن دے کم ڈوہن: ہک اے جونویں لفظیں دے پرانے صیغے تیں شکلاں ٹھیک ٹھیک بول کیں لسانیاتی جڑت دا پک کرتے۔ ڈو جھا اے جو پرانے لفظ وچونویں لفظیں دے نکلن اتیں اشتقاق دا قانون معلوم کرتے۔ ڈو جھا کم، یعنی گرامر درگھا ہے۔ پیلھی کوشش کچھ سوکھی ہے اتیں بہوں دلچسپ ہے۔ ایندیاں کچھ مثالیں اے ہن:

سنسکرت دی 'سرائیکی اچ قائم راہندی ہے۔

سنسکرت، 'وساتی' سرائیکی 'وسدے' (رہن دے معنی اچ)۔

سنسکرت، ورشاتی، 'سرائیکی' 'وسدے' (میںہ وسن)۔

سنسکرت دی 'سرائیکی اچ' 'ڈ' بنی کھڑی ہوندی ہے۔ مثلاً

سنسکرت 'دنتا' سرائیکی 'ڈنڈ'۔

سنسکرت، 'دو' سرائیکی 'ڈو'۔

ایں لفظ 'دو' واقعہ دلچسپ ہے۔ 'دو' دے منڈھلے، قدیم معنی اچ 'تفریق' اتیں 'ینا' دے مفہوم شامل ہن۔ 'دو' دا مطلب ہے ہک شے دے ڈو پکھیں یا حصیں دا ہک پے کنوں 'ینا' تھیون۔ اکھیں جسے اے لفظ دی اوتار بنی سٹیج ہائی جیرھلے بندے 'ہکوپ' کنوں 'ڈوڑپ' ڈٹھا۔ یا 'وحدت' کون 'دوئی' دی اصل دے طور تیں معلوم کیا۔ چنانچہ 'دو' 'ڈو' دے معنی کیلئے ہے، اتیں سکھنا 'و'۔ آپ ہک لفظ دے طور تیں، 'ینا' دے معنی اچ ورتیل ہے۔ سرائیکی اچ بعینہ ایندے ڈوہیں ورژن موجود ہن۔

سنسکرت، 'دو' سرائیکی 'ڈو'،

سنسکرت، 'دویتا' سرائیکی 'ڈو جھا'،

سنسکرت، 'و'، 'اوستائی'، 'بے؟' سرائیکی، 'بی'، 'بے' (بنا)

سنسکرت، 'ولونا'، سرائیکی 'بے لونا' (آلونا، بے نمک)

اے ہک مغالطہ ہے جو سرائیکی لفظیں اچ 'بے'، 'نافیہ' مثلاً: 'بے ڈکھا'، 'بے

مثلاً' فارسی کنوں آئے۔ سرائیکی تیں سندھی 'بی'، 'با'، 'ہیا' داروٹ ایسھو' ہے۔

لسانی مفروضے چھوڑ کیں تھولی جھمیں پرکھ رکھیں جسے تاں عجب گنڈھیں

گھلدین۔ ہندی لفظ 'بنیا' دے متعلق خیال اے ہا جوہن 'یا' بنانا' کنوں مشتق ہوئی

جوہی اپنے کیتے مال بناون والا، کنجوس وغیرہ۔ جڈاں جوائیں لفظ دی روت پاڑ قدیم

لفظ 'ون'، بمعنی 'تانی'، اتیں 'ونیا' بمعنی دوکاندار ہے۔ چنانچہ ایندا گجراتی تلفظ اچ دی

'ونیا' ہے۔ اتیں سرائیکی اچ 'ون'، 'ونچارا'۔

کتاب 'پتھلا یوگا ستر' ادے بند نمبر 3 اچ ہک لفظ 'دشتوہ' پڑھے جیندے

انگریزی معنی ہمیں، سیر، یعنی ڈیکھن ہار۔ دیر نہیں لگی جو مدت ہاںیلھو دا ہک ہڈھڑی دے موہ نکھالفظ چیتے اچ آئے۔ ہک پال کول ڈیکھ کیس آکھیس: اے چھو ہر پیونکول ودھ چاچے دے 'دروشنے' ڈیندے۔، وت او مصرعہ یاد آئے جو،۔۔۔ میں دیوانی درس دی پیاسی،۔۔۔ جیکول سن کیس مدرسے آلا درس، آپ پاسا کر گیا ہا، پتھلی دالفظ، درشتوہ، سچاپول لفظیں دے ہک پورے ٹولے اچ آن رلیا۔ کڈا ہو، درشن، کھڑا ہا، کڈا ہو ڈسن' اتیں کڈا ہو ڈیکھن۔

اُتو لکھیں یوگ ستر دے بندوی تاں سچاپول تھیں جو زبان دے کرتن اتیں ایندے رول دے اُتیں کجھ مزید گالھ کرتے:

'الفاظ۔ معانی' دئیں فہرستیں آلے جیرھے نظام اچ اسان پڑھے ہیں، تیں جیندے اچ گھڑیئے گھڑائے، تلفظ دے پابند لفظ ہوندن اتیں اُنھیں دے گئیئے مئے معنی آون ضروری ہوندن، جیرھلے ایس نظام وی بنی عادت دے ماتحت اسان یوگ ستر پڑھن دی کوشش کریسوں تا اے اوکھے بلکہ ناممکن لکسن، ہر بند کھنگر تھیں سلتھیں دے بلاک آلی کار لکسی جوا یکوں بھرتے تاں کیوں۔

سنن سجن دی وہیند یاروشین اچ اسان لفظیں کول 'کلیاتی' یعنی 'سنتھیک شکل' اچ گھندے ہئیں مثلاً 'ڈیمو کریسی' جمہوریت۔ پرجیویں ساکول پتہ نہیں ہوندن اتیں معدہ ننگیے ہوئے گرانہہ کول ذری ذری کرکیں کھولیندے تیں وت ہضم کریندے۔ اینوں سنتھیک لفظ داساڈا چیتا انا لسیس یعنی تجزیہ کریندے وت ساڈا علم ایکوں ہضم کریندے۔ نہ تاں رُکھے گرانہہ آلی کار اوپرا لفظ کھائیں نہ کھائیں اڑیارہ ویندے۔

مغرب دے اہل زبان دے چیتے کیئے 'ڈیمو' (لوک) 'کراسس' (رلت)، مکچر) 'ڈیمو کریسی' (لوکیں دا ول ول رلن) یعنی جمہوریت ہک تجزیاتی یعنی انا لٹیکل لفظ ہے۔۔۔ انہیں دے چیتے کیئے، 'ڈیمو گرافی'، وی سکھالا ہے جوا انھیں کول 'ڈیمو' اتیں 'گراف' (لیک، نقش) اچ اچ یاد اِن۔ وت اے ہے جو لفظیں دے ثانوی معنی، جیویں 'ڈیمو کریسی' دا معنی جمہوریت، مردے اتیں بدلے رہ ویندن لفظ اپنے اصل معنی دے وارث ہوندن اتیں نوئیں نوئیں معنی اچ ورتیندے رہ ویندن۔

۵۔ قدیم ہند آریائی نال جو یے ہوئے سرائیکی لفظ

ٹیکسٹ کنوں پیلھو، انھیں سولھاں ستریں اچ ورتیل کل سنسکرت الفاظ اتیں انہیں دے سرائیکی متبادل الفاظ دی ہک فہرست تیں اکھ بھال گھنن مناسب ہوئی:

ایں پکھ اچ پتھلی دی یوگ ستر دے جیرھے پیلھے سولھاں ستریں کوں سرائیکی اچ اُپترائے انہیں اچ ول ول آئے لفظیں کوں چھوڑ کیں کل انا بھ (59) لفظ ہن۔ انہیں وچو چھتالی (46) لفظ کجھ اصلی شکل اچ اتیں کجھ مارفیمک تبدیلی نال اجوکی سرائیکی اچ موجود ہن۔ تیرھاں (13) لفظ آجھیں ہن جھیں داسرائیکی ورژن چیتے اچ نہیں آیا۔ انھیں دے ساہنے۔ (ڈیش) دانشان لاڈتے۔ جتھاں کئی لفظ اندازے نال رلدن نظر آئے اوتھاں۔ دانشان لاکیں قیاسی سرائیکی مشتق لکھ ڈتے۔ اے کم تاریخی لسانیات دی کمزور جھنیں کوشش ہے۔ حق اے ہے جو ہر اشتقاق دا پورا تجزیہ یعنی گرامر لکھ ہیجے۔ ایجڈے وڈے کم دا بندہ محض ارادہ کر سبکدے۔

قدم ہند آریائی / اچوکی سرائیکی فارم لینکوٹ نوٹ سنسکرت والفظ

اتھ	استھ	ہن دے معنی اچ۔
یوگ	جوگ	ایکوں یوگ، لکھیے۔

انوسانم

چت

وڑتی

تدا

درشتوہ

سوروپ

وسنم

ساروپم

اترترا

پنچاتیہ

کلھیا آکلھیا

آکلیس

آنجوم (آنجون)

چتا

وٹ

جڈاں

[درشت + او] درشتو

سوہ، اونہد دے روپ اچ

وسن

سروپن

پانچا

کہیں شے کوں اوندے آپنے اچ پھیر
کیں وٹاون (نہ کہ بدل ڈیون)

درس، دیدار کرن آلا، دیکھن ہار۔

آپ روپ، اپنے روپ اچ۔

’نم‘ کوں پریکھو یعنی تکمیلی لاحقہ وی لکھیے

نیں۔ تقریباً اینویں ہے جو سنسکرت فعل

دے جھیکو اچ آون آلا۔ ’یم‘ سرائیکی

مصدر دا ’آن‘ آن پئے۔

زوپ لہن۔ فارم اچ آون

اتوڑت، کنوں بچھیں۔

ٹھیں کوں پنج اچ آٹن آپ کئی مفہوم ہا

جیندے کیتے۔ پنچاتیہ، دا لفظ بٹیا۔ یعنی

پنچائین۔

انھیں، ڈو لفظیں وچو سرائیکی اچ ’اکلیس‘

رہ گئے آتیں اووی اصل کنوں اُپٹھے معنی اچ

یعنی ’ڈکھ‘ دے مفہوم اچ ورتیل ہے۔

اکلیس ڈیندا پئے

پَر مان

مان (پرمان)

مان دے اصل معنی بن چیتے اچ موجود علم۔

وِپر یا یا

وِپر (دی حالت)

..... یا' ہک کثیر الاستعمال لاحقہ ہے جیرھا 'حالت اچ ہوون' کوں ظاہر کریندے۔ اے لفظ وِپر لے دی پولی اچ تھولا بہوں ورتیل ہے۔ 'وِپھلن' کوں مختلف ہے۔ یعنی 'وِپھلن' داروٹ بیا ہے۔

وِکپا

'وِکپ' (؟) اتھ 'وِلفظ' دا حصہ نہیں بلکہ سابقہ نفی (بنا) ہے۔ 'کُل' یعنی کھ (سُدھ، خبر)۔ لاحقہ 'پ' وی سرائیکی اچ ورتیل ہے مثلاً 'سوہپ' اچ۔ پر اے لفظ 'وِکپا' سرائیکی اچ 'بے کھ' (ہندی، بے کلی) دی فارم توڑی ہے۔ 'وِکپ' ورتیل کے نی۔

نِدر

نندر

سمو تپ

سمال، سہی (یادداشت) سمال بہت سی سمال لہن سنبھال کنوں ذری اچ ہے۔ ہک لفظ سہی جیرھا 'اللہ سہی' جھیں محاوریں اچ ورتیل ہے اوعدا ماخذ دی لکھو سموتی، معلوم تھیندے۔ ایں سہی، داعربی 'صحیح' مال تعلق جوڑن شاید درست نہ ہوئی۔

پرتیا کشا (پرتی، دو) اکشا، آکھ، پرت اکھی۔ 'پرتیا' سکرٹ دے الجھیں لفظیں وچو ہے جنھیں دے جلیھے 'ڈو حرفیں'، 'پ' تیں 'ز' دے وچالے زیر۔ زیر یعنی واول کے نی۔ اچھیں جڑت کوں کا نسوینٹ کلسٹر، آہن۔ سکرٹ دے کا نسوینٹ کلسٹر آلے لفظ نویں زبانیں اچ نہیں آئے۔ 'پرتیا' دا معنی ہے 'ساہنے' یا 'دو'۔

انومان

انومان (-)، مان

'انومان' معنی سابقہ ہے۔ اے 'پچھیں' پچھوں دے معنی اچ ورتیندے۔ 'انومان' دا مطلب ہے مان یعنی معلوم کنوں بعد دا علم۔ علم دی ایں قسم دا مطلب 'قیاس' ہے۔ سرائیکی اچ انومان مشتق شاید 'آنچو' ہے۔

اگمہ

اگم، اگاں، اگیں

سبھ کنوں اگم، یا اتم۔ محاورے اچ 'اگم' دے معنی ہن اوکالھ جیڑی پیر پیغمبریں دو منسوب ہووے۔ سکر پچر۔

وستو

وسن ہار۔ وسن دی حالت -
اچ یعنی وجود یا موجود

شے

سُنجاں

سنسکرت اچ سرائیکی، سندھی اتیں پئے جدید زبانیں دیاں ساریاں عُتائی یا تک کنوں ادا تھیونیاں اوازاں موجود ہین سوائے 'نچ' دے۔ اے آواز سنسکرت دی اول 'ن' کنوں بنی ہے جیندے بعد ہک مزید حرف علت آونجے۔

'نہ بھاوا' بمعنی نہ ہوندا، غیر 'بھون' بمعنی 'ہوون' سنسکرت اچ پہوں ورتیل ہے۔ سرائیکی اچ ایندے مشتق پہوں پرو بھرے اتیں وٹھے ہوئے معنی اچ لہدن۔ سرائیکی لفظ بھاوون، نال ایندا تعلق جو دا نہیں ڈسدا۔ لفظ 'بھا' بمعنی قیمت، ویلیو، مزی، دے پچھوا ایسھو 'بھاوا' نظر دے۔

ابھاو

موجود۔

پَر مانانی

پرَم، مانانی، پرَم مان

پرَم، سبھ کنوں اتم، بہتر، مانا۔ مان، نی، دا، پرَم مانانی۔ درست علم دا (ذریعہ)

سندھو

مِٹھیا

مِٹھیا (مفروضہ)

جنان، جان، علم۔ مِٹھیا، مفروضہ، مِٹھیا جنان 'م' فرض کر گدھی کالھ تیں قائم علم۔

جانان

جانن، علم

اَندا

نہ تدا نہ

پورا لفظ 'اَندا' روپ 'اے' ڈسیدے جو اپنے اصل روپ یا فارم کنوں وٹی ہوئی شے دی وٹھے ہوئے یا بے بنیاد علم دی وجہ اتیں مخالفے واسوب ہوندی ہے۔

پرا تھنم

پرا تھن۔ پُتھن

ہک شے داپی شے کون اپنا مستقر بناون۔ لفظ 'شبد' سرائیکی اچ سچا پوں تاں ہے۔ پر ورتیل کے نی۔ تھی سبکدے 'شبد' کنوں مشتق ہووے۔ کیوں جو ایندے اچ

شبد

شبد

جیڑی 'ش' ہے اواد دھا ہے جیڑی سرائیکی اچ 'س' تھی ویدی ہے۔ (سنسکرت اچ 'ش' ڈو طراں دے ہن۔)

انوپت

پرتیا

پرتیا، دے معنی پگ، ایتار، یقین، یقین

ڈواون اتیں ایمان ہن: 'اسی اتر پرتیا

مما۔ اے میڈا ایمان ہے۔ 'کاہر تیا

اترا۔ کیرھا ایتار (ضمانت) ہے اوندرا؟

ایں روٹ دا ہک لفظ 'پرتیت' لے دی

سراٹکی اچ اتیں پنجابی اچ ورتیل ہے،

مثلاً 'پچھ پرتیت'۔

لے دی سراٹکی اچ ورتیل 'لمب' مثلاً

'او فلا نے دی لمب تیں آن چو یا۔'

سابقہ 'انو' اتو مذکور ہے۔ ایندا مطلب ہے

ہک شے دے اتو یا اوندی وجہ کنوں بنی شے

دا ہوون۔ کئی شے دے ہوون تیں چیتے

اچ بنن آلا تجربہ 'انو بھوت' ہے۔ 'بھوت'

وی، لہ نہہ روٹ کنوں ہے۔ اکھیں شے دا

چیتے اچ آونج جیڑی فی الحقیقت کے نی۔

[دستو، شے]

ام، مٹا، ناں، بغیر

دشیا

اسم

پرتیموشہ

ابھیاس

وراکا

بھیم

تھیو

یتو

سا

دیر گھا

کلا رکالا

ہوئی

وراک

ہوون

تھیو بجا

جتن

ہا۔۔۔ او۔ او دھو

دیر گھا

ککھ، ویلھا، لمحہ

موہا کنوں پریں، ویری ایں لفظ دے تلفظ اتیں معنی دی وجہ کنوں

خیال آندے جو اوستائی لفظ 'فراموش'

لہ نہہ دی فارم ہوئی۔ پر تجربہ ایں خیال دی

مدد نہیں کریندا۔

راگ دا اصل معنی ہے، رنگ۔ مرادی معنی

ہے سنواں، اتیں 'سباونا' ہوون۔ وراگ

ایندی نفی ہے۔

پرانی بولی خاص کر میرا دے بھجیں اچ

'بھے' ورتیل ہے۔ سراٹکی اچ 'بھو' اتیں

'بھوت' لہ نہہ دے پریرے ماخوذات

ہن۔ یعنی کہیں شے دا محض چیتے اچ

آمو جو تھیوون۔

'تھیوون' دی تکمیلی فارم۔

نیر۔ سابقہ نفی ہے۔ ایندے معنی 'آن
 ڈکيا، 'آن ترنا' ہن۔ انتریا دے
 معنی 'اندر' ہن۔ نیر انتریا دا مطلب ہے
 آنجھی گالھ یا سدھ جیرھی پوری، آن ڈکی
 چیتے اچ آوے۔

سچ کار، ستراج

-

[دڑگ، سخت]

بھونیں تیں

درشن تھئی، ڈبھی ہوئی

دُرشت، دُرکھت۔ آنو، صفتی لاحقہ جویں
 جو 'سچا نوں' اچ۔

[سراہ گدی، سرائی]

سابقہ نفی۔ ایندی دلچسپ تفصیل اگوا آسی۔

[دھیکار، وسد نہیں شیں]

دا کرتن، مہارت]

سمجھ، شناس

پرم۔ [سرائیکی اچ متروک]

معنی بیٹھا، اچا، اہم]

پُرکھ؟ [متروک]

-

گن، وصف

۶۔ یوگ ستریں دامتیں اتیں ممکن سرائیکی ورژن

۱۔ آتھ یوگ انوساسنم
 آتھ یوگا سبق

ہن یوگا دا بیان شروع تھیندے۔

۲۔ یوگاس چیتا وڑتئی نرودھہ
 یوگ ہے چیتے مڑی وٹا پھیر کابو
 یوگا چیتے مڑی اچ آؤن آلے وٹا پھیر کول کابو کرن ہے۔

۳۔ تدا درشتوہ سواروپ وستھنم
 تدا درشنو آپ روپ وستیک

تداں او جیرھا درشن کار ہے اپنی (فطری) شکل دا بدلہ وستیک ہوندے۔

۴۔ وڑتئی ساروپتیم اتراترا
 وٹا پھیر روپ پائس بے ویلھے

کہیں بے ویلھے او اپنے چیتے آلی وٹا پھیر داروپ پاگھندے۔

۵۔ وڑمتیا پنچاتیتہ کلشیا آکلشیا
 [لکھا] وٹا پھیر پنچ ویک کلئیں آکلئیں

ایں چتے وٹ دیاں پنچ قسماں ہن، ڈکھیاں جاسکھیاں۔

۶ پَرمان وپریا وکپا ندرا سمرتیہ
درست مان وپرن آن پک بندر سپارسمال
(اوہن) درست فہم بھلیکھا، لفظیں دادو کھا بندر آتیں یا داشت۔

۷ پرائیکھا انومان اگمہ پَرمانانی
پرت اکھی انومان اگوہی درست مان
ڈھنی ورتی، ہک کنوں بنی جاتی (قیاس) آتیں فرمان، وکلیاں وین (چیتے وٹ دی پیلھی قسم یعنی)
درست علم دیاں۔

۸ وپریالو متھیا جناںم انداروپا پرائیکھا
وپرن متھی جنوت نہ نہیں روپ متھیارکھا
وپرن یعنی بھلیکھا، چیتے وٹ دی ڈو جی قسم شے، دے کو روپ یعنی اوں روپ تیں تھیل یا (بنی)
ہوئی ہے جی رمی اوں شے دا اپنا روپ نہیں ہوئی۔

۹ شبد اجنانا انوپتی وستو، سنجو وکپا
شبد جانن انجو پت تھیل ہوئے سنجان وکپا
وکپا یعنی اُن پک (چیتے وٹ دی تر بھی قسم) شبدیں لفظیں وچولہا ہو یا او علم ہوئے جی رہا
ہوئیں (حقیقی نہیں) نہوں ہوئے۔

۱۰ ابھاوا پرتیا یا لمبنا وڑترا ندرا
نہ ہوئے دے ایتار پک، نال لڑکی ہوئی بندر
دنا پھیر

(چوتھی چیتے وٹ) کئی خیال نہ ہوون دے ایتاری خیال تیں بنی ہوئی دنا پھیر بندر ہے۔

۱۱ انوبھوت وشایا اسم پراموشہ سمرتیہ
تھیون مچھوں شیں نہ پوریاں ویریاں سپارسمال
[یادداشت]

(پیلھو کڈا ہیں) ورت، تجربے آئے ہوئیں اتیں پوریں نہ دوسریں شیں (دا خیال چیتے وٹ
دی بچوین قسم یعنی) یادداشت ہے۔

۱۲ ابھیاس ورا گیا بھیم تن نرودھ
عالم ہوون ورا گاتھیون تھیاں کابو

(ہک) عمل کرن، (ڈوجھا) ورا گاتیں لعلق تھیون انھیں چیتے وٹیں تیں کابو رکھن دے ڈھب
ہن۔

۱۳ تتراستھیتو یٹھو بھیانہ
تھیں دا تھیل رلگاتار جتن عمل
انہیں، (ڈو وچو) عمل دا مطلب ہے، لگ کیس جتن کرن۔

۱۴ سا تو دیرگھا کالا نیرانترا ستکارا اسیوتیو دژدھ بھوما
سودہ اتیں دیرگھا کھ روٹھا اُن ڈکی سچ اُن وٹھ پکی بھونیں
اے (اوتو ڈیسے ڈھب) اتیں لمبی مد توڑیں ان گھنائی، سچ کاری، لگ کیس کیتی (ایں کم کوں) پکی
بھونیں ڈھن۔

۱۵ درشتانو سراویکا وشایا وترشناسیا وسیکارا سمجانا وراگیم
ڈبھی ڈیسی ٹی ٹے تریہ متوں وہیکاراستادی سمجن وراگ

تھیون

ڈبھیں ٹیں ٹیں دی تریہ سیک کنوں واند تھیون دی مہارت اتیں سچ آونجن نال وراگ حاصل
تھیندے۔

۱۶ تت پرم پوروشیا کھیتر گنا وے ترشتم
تہیں اچا آپ شخص جان کراہیں گن مو تریہ
اچا وراگ تیں ویلھے لہ ویندے جیر حلے آپ ماٹھوکوں (فطرت دے گئیں) دی سک تریہ متوں
تھیون دی جان سچ آویندی ہے۔

۷۔ اپنی لاگ (کھن کیتے زبان دی چون چوائس)

ایں طراخ دے مضمون کھن دی چول یا تحریک کیوں تھیندی ہے۔ اینویں
چاپدے جو ایندی وجہ اے وہم ہے جو ساڈے وسیلے اچ علمی ودھارے واکم مدت
مدید کنوں بھجیا اتیں ڈ کیا کھڑے۔ پڑھن کھن دارچھپا موجود ہے۔ پر جیرھے
زبانیں اچ اے کم تھیندے پئے ساڈے چیتے انھیں زبانیں اچ علم واکم کرن کنوں
انکاری ہن۔ آپٹیں زبانیں دور جوع کیتے سے تاں تھولا بہوں معجزہ فن (شاعری،
کہانی) تاں ڈ کھالی ڈے ویندے پر علم غائب ہے۔ پتہ اے لگدے جو محض آپٹیں
زبانیں دور جوع کرن کافی نہیں انہیں زبانیں دی پچھلی علمی ریت اتیں اوندے ڈ کشن
تیں کنٹیٹ نال رچن مسن وی ضروری ہے۔ تھی سگدے لہا وجہ ہووے جو اٹھاں
وسط ایشیائی اتیں مغربی علمی ریتیں دے شارح تاں پیدا تھیں پر مدت مدید کنوں وادی
سندھ اچ پانینی تیں پتھلی جھیاں کوئی نرول، تیں اور بچل عالم پیدا نہیں تھیا۔

آپنی زبان دا علم نال تعلق سمجھ آسکدے۔ اپنی زبان اچ پڑھن آلا بندہ
جیر حلے ہک سبق پڑھدے تاں او اوندے چیتے اچ داخل تھی کیس چا ولیس دی کن آلی
کار پاڑاں اتیں ریشے لہاون پئے ویندے۔ علم لفظ ہوندے اتیں لفظ چیتے اچ موجود
اپنے نسلی لفظیں نال رل کیس ودھن اتیں رچن پئے ویندے۔ اسان بئی زبان اچ
جیرھا کجھ پڑھدے نہیں او تھو سس ویندے۔ اوند تھولا حصہ یاد تھیندے۔ باقی

کیتے ول ول پڑھنا پوندے۔ اتیں چونکہ کیتی ممکن ہوندی ہے تہوں پڑھ لکھ تاں اسال
وی دیندے نہیں پر پورھیا ڈھیر تیں لہست تھولی ہوندی ہے۔

اس بحث دا ہک سوال علم تیں تعلیم اچ جس تیں سواد دے ضروری ہووٹا دا
سوال ہے۔ اے ڳالھ چنگی نہیں جو علم تپسائن ونجے۔ جیون دے ہر درست کم اچ جس
دی ست یا مڑی ضرور موجود ہوندی ہے۔ علم شہیں تیں معاملات کوں سُچاؤن دا عمل
ہے۔ سُچاؤن اچ اتیں سُچاپوں نال واسطہ پوون اچ دی ہک جس ہے۔ سکھن پڑھن
دے عمل اچ نویں سکھیے دی پرانے سکھیے نال سُچاؤن تھیندی ہے۔ اتیں ایندے اچ
اتلی جس ہوندی ہے جو زبان پترن دی عمر اچ پال لوند نہیں تھکدے۔ اے جس
کڈھ گھنڈی جسے تاں درس تدریس چنگک مٹوں چکی ہے۔ اس جس کیتے لفظیں اتیں
مواد دا چیتے کیتے سُچاپو ہووٹا ضروری ہے۔ اس پر پوزیشن یا مفروضے دے ماتحت
ڈیکھوں تاں علم حاصل کرن، تھینون دے ڈو وطرے ہن:

۱۔ پڑھن تیں پڑھاوٹا دا دان ورت یا عطائی طریقہ۔

علم دی اس ریت اچ ہک استاد ہوندے۔ اوں کنوں علم ہوندے۔ او
شاگرد کوں علم عطا کریندے۔ علم کجھ خاص لفظیں تیں مفاہیم داسیٹ ہوندے۔ یعنی علم
ڈیفائنڈ اتیں کنیا متھیا ہوندے۔ مدرسہ ہوندے جیر ہاسند ڈیندے۔ سند داسدا ہک
مئل ہوندے۔ ایکوں گھنٹن کیتے وی اتیں ولا ایند نفع کماوٹا کیتے وی۔ ڈیفینیٹیشن
یعنی تعریف اس سارے نظام دا حصہ ہوندی ہے۔ اتیں ڈیفینیٹیشن علم سمیت جیرھی
شے تیں ور تے اتیں اپلائی تھیوے او کوں مخصوص تیں محدود کرن دی پابند ہے۔ بد قسمتی
ہے جو تاریخ بہوں مُنڈھ کنوں اس دگ تیں مُر پئی ہائی۔

۲۔ پڑھن پڑھاوٹا بطور کھیڈ تیں مشکولے دے۔

فرض اتیں ڈیوٹی دے جبر دے تھو عمل تیں زچھے وچو کھیڈ مشکولہ کیویں
غائب تھین اتیں ایندے کیرھے نتیجے تھین، اے انج ہک بحث ہے، تیں اے نری
فرائیڈ مین نہیں۔

کھیڈ ہک کنوں پے پاسے یا اتو کنوں پٹھ تیں نہیں ہوندی بلکہ چو طر فی
اتیں سانویں ہوندی ہے۔ علم جبر ہلے جس آلا مشکولہ ہووے تاں او ندے اچ ہک
اچا تیں پے جھکے، ہک بھریا تیں پے واندے ہک مقدس اتیں پے خاکسار ہک
الاون آلا تیں پے سنن آ لے نہیں ہوندے۔ اے طریقہ ڈی ڈکٹو یا اخراجی نہیں ہوندا
تہوں ایندے اچ غلط اتیں صحیح دی ونڈ استہلی پکی نہیں ہوندی۔ علم دے درست
و طیرے اچ، بخون شہیں اتیں معاملات کوں جیویں اتیں جتلا سُچاؤن سمجیندا ہوندے
او دھواو ند ا علم ہوندے۔ ہر کہیں دا علم شمار تھیندے۔ جبر ہلے میڈا علم شمار تھیندے۔
میڈے کیتے انیکوں ودھاوٹا اچ مطلب اتیں ان سینٹو ہوندے۔ اپنی زبان اچ
پڑھن سکھن اچ ساڈا موجود علم شمار تھیندے۔ جس وی ہوندی ہے تیں ان سینٹو
وی۔ علم دے اے ڈو تصور اطلاقی ہن۔ انھیں دے وچالے وچالے کئی پیاں ریتاں
وی ہن اتیں اے ڈو ہیں پکھ وی ہک پے دے طریقے مستعار گھندے رہ ویندن۔
علم ہک پھمپھو دا اتیں ودھن ہار یعنی جزئیو ورتا رہے۔ کتھائیں نہ ممکن
اتیں ان فینینیٹیشن علم دا حصہ ہے۔ اینویں زبان وی جزئیو ہے پر شرط ہے اپنی زبان
ہودے، لفظ کنوں لفظ ٹرا دلے۔ چیتا معنی دی جیرھی ماڑی تیں چن دا اکر کرے اگو
لفظ پڑسا نگ پٹا ڈیون۔ ہک پوڑی کنوں بی تیں بی، کنوں بی۔

ایں مضمون دے مآخذ

1. The Yoga sutra of Patanjali, Translation and Commentary:
Satchidananda, Yogaville, Virginia, 2004
2. The original Yoga, Compiled and translated from:
Siva Samhita, Gherande Samhiton and Patanjala Yogasutra
by Shyam Ghosh, New Delhi, 1980
3. Foreword by Christopher Chapple to the Bhagavad Gita
translated by Winthrop Sargeant;
State University of New York Press, 1994
4. Notes of Marxist Philosophy

سرائیکی مرثیے دی تاریخ

خلش پیرا صحابی
بکھر

ملتانى زبان هوروى بهوں سارے نانواں دے نال يادگيتى ويندى اے۔ جیھو دے
اے ہن۔ ہندکو، دیرے والی، جٹکی، بہاولپوری۔ صوبہ سندھ دے بالائی علاقے اچ
اینکوں سرائیکی آہدن۔ اے زبان پاکستان دے اضلاع ملتان، دیرہ غازیخان،
مظفرگڑھ، دیرہ اسماعیل خان، ضلع بھکر، ضلع خوشاب، سابق ریاست بہاولپور، اتے
سندھ دے اُتلے علاقے اچ بولی ويندى اے۔ اے زبان ادبی تے ثقافتی روایات دا
بہوں وڈا ذخیرہ رکھیندی اے۔ جیندے اچ پہاڑوی ہن، چشمے وی ہن، پھل بوٹے
وی ہن، جھاڑیاں وی ہن، دریائے صحرا وی ہن، رنگ و رنگ خانداناں دے لوک وی
ہن، ماپے وی ہن، چرخہ وی ہے، ہل وی اے جل تھل وی اے۔ ایندے نال نال
الہر کنواریں دے چنچل جذبات تے سدھراں دے بھرے ہوئے گیت وی ہن۔ تھل
اچ گونجے ہوئے ہزاراں عاشقاں دے نالے وی ہن۔ کئی سیاں دیاں غماں
بھریاں کوکاں وی ہن۔ صوفیائے کرام دے شاداب مقبرے، ادبیاں تے شاعراں
نوٹ: مضمون نگار مرحوم جی گئے۔ اللہ بخش۔ اے مضمون ۱۹۷۹ء اچ لکھا گیا۔ یادوں ویلے چھپ
نہ سکيا۔

دے قلمدان وی ہن۔ ایں سلسلے اچ سندھ، ملتان (معد شمالی اضلاع) دے علاقے خاص طور تے قابل ذکر ہن۔ اے علاقے عزاداری سید الشہداء حضرت امام حسین دے بہوں پرانے مرکز ہن۔ واقعہ کربلا ۶۱ھ اچ ہو یا جیندے فوراً بعد عزاداری شروع تھی گئی ہئی۔ اُموی اتے عباسی حاکماں دے ظلم تے تشدد کنوں تنگ آ کے مہاجرین دیاں بہوں ساریاں ٹولیاں ہندوستان ڈوں روانہ تھیاں تے پہلے پہلے ایں علاقے اچ آ کے آباد تھی بھیاں۔ تاریخی آثار کنوں پتہ لکیا ہے جو سندھ اچ کوئی شیعہ حکومت وی برسر اقتدار رہی اے۔ سید مہاجرین جیڑھے علوی اتے ہاشمی خانداناں دے لوگ ہن عموماً شیعہ عقیدہ رکھدے ہن۔ انہاں اپنی مذہبی اتے تہذیبی روایات دے ایں علاقے اچ گھرے اثرات چھوڑن۔ انہاندے آوٹن نال عزاداری اتے مقامی زبانان (بولیاں) اچ مرثیہ پڑھن دارواج تھی گیا ہا۔ وڈی نگل نہیں جو پہلے پہلے جیں ویلے انہاں دی تعداد گھٹ ہائی اوں ویلے زیادہ اعلان نہ کیا ویندا ہووے۔ بھل اے بگل مسلم ہے جو محرم دے ڈھاڑاں اچ لوک اکٹھے تھی کے شہادت امام حسین دا ذکر کریندے ہن۔ اتے سیداں دے گھرونج کے پُرسہ ڈیون دارواج وی ہا۔ افغانی تے ایرانی حملہ آوراں دی نت دی مار دھاڑتے خونریزی دے منظروی ایں علاقے دے لوکاں ڈٹھن۔ تے کئی قوماں دیاں تہذیبیاں دا اثر انہاں دے ساٹھے ابھراتے ختم تھی گیا۔ ایندے باوجود ایں زبان دی انفرادی حیثیت ہن تئیں قائم ہے۔

سید جمال الدین ابوالفضل شاہ گردیز ۵۱۲ھ اچ ملتان آئے اتے ۵۴۷ھ تک اتھر رہے۔ انہاں دا حزار ملتان اچ عزاداری دا بہوں وڈا گڑھ ہے۔ بہاولپور، اُچ

شریف، خیرپور (میرس) بکھر، دیرہ اسماعیل خان دے علاوہ لاہور عزاداری دے بہوں پرانے مراکز ہن۔ ایں سارے علاقے اچ سرائیکی زبان کون ترقی ڈیون اتے ادبی زبان بناون اچ مرثیہ گوئی سب توں اہم تے وڈا کردار ادا کیتے۔ کافیاں، ڈوہڑے، گیت اتے مولود کولوں سرائیکی مرثیہ دا ذخیرہ زیادہ چھپا ہے۔

بابا فرید شکر گنج دے علاوہ ابراہیم فرید ثانی (۱۳۵۰ء تا ۱۵۷۵ء) واقعہ کربلا کون موضوع سخن بنایا اے۔ عبداللہ لاہوری اکبری دور دا شاعرے۔ اوں حضرت امام حسین دا حال بطور کہانی نظم کیتاے۔ ایندی زبان تے سرائیکی دا بہوں وڈا اثر ہے۔ (سرائیکی شاعری، کیفی جامپوری طبع ۱۹۳۹ء ملتان)۔ اول اول اتھ فارسی شاعراں دا کلام بہوں پڑھا ویندا ہا۔ چنانچہ اساڈے علاقے اچ قزلباش قبیلے دے لوک اچ وی فارسی مرثیے پڑھدن۔ کیونکہ ہالے تائیں تحقیق داکم بہوں گھٹ تھئے۔ ہو سبکدائے جے کجھ عرصہ بعد پرانے زمانے دے سرائیکی مرثیے دستیاب ہووئجن۔

یارھویں صدی ہجری تائیں مرثیہ کئی منازل وچوں گزرے۔ عام رواج اے ہا جو ہک شہید دی شہادت دا واقعہ منظوم کر کے اوکوں دفعہ داناں ڈتا ویندا ہا۔ جیویں جو حضرت عباس دی شہادت دا واقعہ۔ حضرت امام حسین دی شہادت دا واقعہ وغیرہ۔

جے تائیں معلومات دا تعلق ہے تاں ہک دفعہ دے اچ سوتوں ودھ بند شامل ہوندے ہن۔ بعد اچ آون والیاں انہاں بنداں دی تعداد کم کر ڈتی۔ ہر بند چار مصرع دا ہوندے۔ موضوع دے لحاظ نال مسلسل مضامین بیان کریندے ہن۔ اتے ایندا مقصد ثواب آخرت حاصل کرنا ہا۔ اے بہوں ڈکھی گالھ ہے جواں زمانے دا شعری

سرمایہ تلف تھی گئے۔ اتے کہیں نامی شاعراناں اساں تک نہیں پہنچا۔

بارھویں صدی ہجری اچ ایس زبان دی مسلمہ ادبی روایت قائم تھی اے۔ شاہ عبداللطیف بھٹائی مولود ۱۱۰۲ھ بمطابق ۱۶۹۰ء، سکندر پنجابی (المتوفی ۱۸۰۰ء) جہاں دے مرثیے عام ملدن۔ سید علی حیدر ملتانی عبدالکیم اُچی بہاولپوری، ڈوجھیاں زبانوں دے علاوہ سرائیکی زبان اچ سہ حرفیاں اتے ڈوہڑاں دی شکل اچ واقعہ کر بلا دا ذکر کیتاے (ملاحظہ ہووے ”دریائے لطافت“ انشا صفحہ ۲۳۲) مجموعہ فخر قدرت اللہ صفحہ ۲۹۹ سیپ کراچی انیس نمبر۔ سرائیکی شاعری۔ کیفی)

کہیں زبان دا اصل لفظ جیدھا مطلب ادا کریندے اوکئی کئی فقرات اتے کئی کئی سطران اچ ترجمہ کرن نال وی حاصل نہیں تھیندا۔ اوہو جیہاں مزہ، جس تے مٹھاس نہیں پیدا ہوسکدی۔ سرائیکی زبان اچ بڑی جاذبیت ہے۔ ایس زبان وچ نثر تے نظم ڈوہاں اچ مرثیے تصنیف کیتے گئے ہن۔ مرثیہ اچ ہیئت دے تجربے کیتے گئے۔

تیرھویں صدی ہجری دے مرثیہ لکھاریاں وچوں فدوی المتوفی ۱۲۰۱ھ داسارا کلام منظوم ہے۔ اتے دفعاں دی شکل اچ ہے۔ فدوی کوئی نثر آئینہ مرثیہ نہیں لکھا۔ البتہ مستزاد ڈوہڑے تے نوے لکھے ہن۔ تیرھویں صدی ہجری دے مشہور مرثیہ لکھاری اے ہن۔ سید غلام حسین شیرازی، فدوی، غلام، فیروز، سید علی شاہ چھینوی، مولائی محرم، مشتاق، صفائی، ثابت علی شاہ، فیض اُچی، ماہر، کمال گسی، مائل، سائل، ذاکر، جعفر، صابر۔ ماسوائے فدوی دے انہاں شاعراں سہ حرفی، مرثیہ، دفعہ، تقریر (نثر آئینہ مرثیہ) سلام تے نوے داو کھراو کھرا تعین کیتاے۔ پر ایندے نال نال دفعہ لکھن دی

روایت کوں وی قائم رکھیاے۔ ملاحظہ ہووے فیروز دا مجموعہ مہتاب غم، سفینہ غم حصہ چہارم، غلام دا مجموعہ فغان ماتم جز دوم از حصہ یازدہم (آخری مجموعے اچ ڈودفعے، ستارہاں مرثیے، چھ تقریراں شامل ہن۔) دفعہ: بہوں سارے بنداں تے مشتمل ہوندے۔ ہر بند دے چار مصرع اتے چارے ہم قافیہ ہوندن۔

مرثیہ: عموماً چو مصرع بنداں دا ہوندے۔ پہلے بند دے چارے مصرع ہم قافیہ ہوندن اتے بعد والے ہر بند دا چوتھا مصرع پہلے بند دا ہم قافیہ ہوندے مثلاً

شیر صبر اچ تار ریہا	ایند غم اے غمدا یار ریہا
توڑے ڈکھا دا گھاٹ ہزار ریہا	پر شکر خدا ہر بار ریہا
دختر سین خاتون اطہر دی	ہمیشہ شیر شبر دی
اچ قید رہی محتاج چادر دی	ہوند ظلم اے وار وار ریہا

(صابر ملتانی)

ڈوہڑہ: چار مصرعاں دا ہوندے اتے چارے مصرع ہم قافیہ ہوندن۔ بعض چار توں ودھ مصرعے وی لکھن۔

سلام: غزل دی طرز تے ہر شعراچ کہیں ہک واقعہ دا بیان ہوندے۔
نوحہ: نوے اچ حزن و غم بیان کیتے ویندن۔ اتے عموماً شاعر نوحہ کر بلا دے کہیں کردار دی زبانی اکھویندے۔ مثلاً مضطر ملتانی دا اے نوحہ حضرت فاطمہ صغریٰ زبانی اے۔

آوطنائیں ڈھول ہن ول ویرن کیوں ملیا ہی مارو تھل ویرن
بحر: ایں زبان اچ طویل نظم کوں بحر آہدن۔

چوڑھویں صدی ہجری اچ شاعراں مرھے کوں آپنی منزل ارتقا تائیں پچا
ڈٹائے۔ ایں صدی دے شروع اچ میرانیں اتے مرزا دیر دے مرھے دی طرز تے
مرھے تصنیف کرن دارواج تھی گیا ہا۔ پر اے مرھے ہک بحر (وزن۔ لے) اچ نہیں
لکھے گئے۔ وٹ وی اردو مرھے دے اجزائے ترکیبی چہرہ، رخصت، سراپا، آمد، رجز،
رزم، شہادت، وین تے دعا بالترتیب سرائیکی مرھے اچ ملدن۔ سید غلام حسن شاہ
المختص بہ تائب ساکن بھکڑا اے مرثیہ جیند اقتباس پیش خدمت ہے۔ ملاحظہ تھیوے
چہرہ۔

پڑھ بسم اللہ رکھ قدم قلم میدان صفحے قرطاس اتے
لکھ صل اللہ ذات نام سید اتے لعنت ہر خناس اتے
وٹ کر بل والے غازیوں کوں لکھ پاس ایمان دی پاس اتے
لکھ صاحب وفا ہر غازی کوں پر ختم وفا عباس اتے
ملاحظہ تھیوے رجز:

میدان اچوں آواز آیا میں بھی آیاں روم نوں وچ کے
میڈا ناں ہے مارو خوف میڈے توں شیر ڈہن منہ کج کے

حضرت عباس دا جواب:

کیا جانے کینہ توں قوت جاراں
جا تو سچ زمانہ مچھکیندیں پیاراں
بھنوا دید بن دو نظر انباراں
لگے ڈھیر ہر جاہ لاشے مکاراں
جہنم پچایا صفا کر قطاراں
خبردار موذی نہ گھن اے الاراں
تو مرحب میں دلدار حیدر کراں
ڈکھینداں نہیں جنگ خیبر دے کاراں
قسم جے نعرہ میں کر جوش ماراں
بجا ہوش رہنے نہیں کئی ڈیواراں

رزم ملاحظہ ہووے: ڈو جواناں دی باہی لڑائی:

کمر بند عباس غازی دانپ کر لگا زور لاوٹ او مارو شقی
لایا زور جتنا زمین کھاوے اتنا مگر شیر دی کون ہلاوے تلی
شہادت: حضرت عباس دریا وچوں پانی دی مشک بھر کے تساپا ہر نکلیا۔ انوں عمر
ابن سعد بد نہاد بانی فساد دی فوجاں کوں جمع کر کے گھن آئے۔ قسم و قسم دے انعام دے
وعدے سنائے۔ غازی مشک پانی والی بچاون اچ زجھ گیا ہے۔ فرمایا: شاعر آہدے۔

آکھے اے عباس ہُن مک جئے سانگے خیمے وچُن والے
ہے نازک گل دل مومن دا کیویں اے ناچیز ڈکھائے
جیوں لتھا گھوڑیوں لتھا لتھا صاحب وفائے
بس مالہی چمن ہدایت دے ڈٹھا گل عباس کماندا
ہئے ویرن ہئے ہئے ویرن کرکے تھہ اکھیاں تے آندا
تیکیوں لاج ایں پاپنے تائب دی اے صابر شاہ شہاندا
ہر حال دے اچ سنبھال رکھیسو سائیں صدق عباس دے ناں دا

سرائیکی مرہیے دا اے مختصر خاکہ تہاڈی خدمت اچ پیش کیا گیا۔ ایں توں
سرائیکی مرہیے دی تکنیک تے ادبی حیثیت دا تعین ہو سکدے۔ چوڑھویں صدی دے
نصف اول اچ مرہیے دا ایڈا وڈا انبار لگ گیا ہا جیکوں احاطہ کرن واسطے کئی کئی
دفتر ضرورت ہن۔ چوڑھویں صدی جیڑھی ختم تھیندی پئی اے ایندے مشہور مرثیہ گو
اے ہن۔ غلام حیدر فدوی، صادق، گدا، تائب، واصف، غلام علی ملتانی، آغا شرف
حسین، شرف ملتانی، گدائی، محزون، غمگین، تسکین، مسکین، حزیں، مرتضائی، محکوم، محمد
امین شاہ اختر، مضطر، فوق، شاد، مضطر، ناظر شاہ، وفا، سائل، مکر، جندن، خادم، صفدر،
دوسوز، نذر حسین، منظور حسین، عاشق، غلام شبیر، آصف، ساقی، ڈتن، زائر، محمد خان
خوشابی، رفیق، فگار، ملنگ شاہ پوری، نذر ملنگ، شہزادہ خادم حسین، راز، شفیق محسن
واصل، فائز، ناصر، نو بہار، جلال، بہار، شوق، سیف، اعجاز حسین، غلام علی مداح،
احمد علی ذوالفقار، ارشاد عباسی، حسن، محمودی، ظفر شاہ ناز، اختر، گوہر، اقبال کنڈانی،

رشید، شاہد، توقیر کربلائی، سرور کربلائی، اعجاز، صدف، فلک غمناک، زمان، خائف،
قیصر، راہیت، جرأت۔

ڈوجھی اصناف سخن دا نگوں مرہیے اچ وی نویں تبدیلی آئی اے۔ فکری، تبلیغی تے
سماجی عناصر شامل تھئے ہن۔ واقعہ کربلا کوں معرکہ حق و باطل، غریب و سرمایہ دارا تے
ظالم و مظلوم دی جنگ دی حیثیت نال پیش کیا گئے۔ مثلاً

ناں جنگ غلام تے آقا دی نہ حاکم محکوم دی جنگ اے
اسلام دے محض نفاذ کیئے سید مظلوم دی جنگ اے
پک آمر نال مدینے دے مولا مخدوم دی جنگ اے
اے کوفے شام دی جنگ ناہیں ظالم مظلوم دی جنگ اے
(نسیم لیہ)

اٹھواں آسمان

زبیر احمد
تونسہ شریف

سرائیکی شاعری داموجودہ عہد آشوتیں رفعت داعہد ہے۔ تیں ایندے باداؤن والے ان گن ڈہا کے وی انیں دے ناں نال سُجھاتے ویس۔ اے ڈو giants مہان وی ہن تے مہا ظالم وی۔ انیں دیاں لکھتاں دے تمام ہم عصریں کوں ہکل تیں ہکل مار کے آہدین 'let us spoil you' اتیں اے لکھتاں، لفظ spoil کوں انیں معتیں اچ نہیں ورتیندیاں جنیں معتیں اچ اے لفظ کہیں ملتی نیشل دے سودے دے اشتہاری پنے تیں لکھیا تیں ورتیا ویندے۔ اے تاں ایندے سدھے سادے معنی ruin کریندن۔ ہکل اُچی تھیندی ویندی اے، لوک بھوڑ دے ویندن۔ ہر کوئی اپنی توفیق دے مطابق بھوڑ دا ویندے۔ کوئی distortion دی ٹیک گھندے، کوئی obscurity دی تیں کوئی وت rhythmic babblings دی سکھنی پو مارن پنے ویندے۔ بھوڑن دی ایس فضا اچ میڈا دل آہدے جو میں سب کنوں پہلے زندگی نال سیکل اقبال سوکڑی سرائیکی ویب دے صدارتی ایوارڈ یافتہ مہان شاعر ان۔ نویں تے مڈانی پیرمی دے قاری اشاعر انہاں دی شاعری کوں کیویں انجمنج ڈھے، ایس حوالے نال ویب دے ڈو دانشور اشاعر سیکل زبیر احمد تے سیکل ارشاد تونسوی دے مضمون "سُجھان" اچ شامل ان۔ ویب دے مہان شاعر ان دی تخلیقات آتے، قاری دے آپو پنے خیالاں دا اے نواں سلسلہ "سُجھان" ماحصد اسی۔

conscious contact والی گالھ کوں لیکا ڈے سٹاں، تیں تیل گلاء دے چھاترے پیٹھ دو زانو بہہ کرائیں کہیں بہوں پرانی دعا وانگوں انہیں انیں سطریں دا ورد کراں، میڈے نزدیک شعر لکھن دا عمل ذات دی فصیل وچ pigeon holes بناون دا عمل ہے۔ میں pigeon holes دے معنی کبوتریں دے راہون دیاں جاہیں کرینداں۔ جے کوئی اے آہدے جو pigeon holes دے معنی ڈاک دے سوہنے سوہنے ڈبے وی تھیندن تاں وی میڈے رومانس وچ کوئی فرق نہیں آندا، کیوں جو ڈاک ناں ہے ملفوف ابلاغ دا۔

شاند کنیں گھن کے preaching تک ابلاغ دیاں بہوں ساریاں وکیاں ہن پیاں۔ شاعری وچ ابلاغ دا ہون اتنا ضروری ہے جتنا زمین دے پٹھو پانی دا ہون۔ پانی دی موجودگی دے نال نال اوند زمین دے پٹھو ہک خاص سطح تک ہون وی بہوں ضروری ہے۔ جے پانی بہوں اتو تیں چڑھ آوے تاں زمین کلراٹھی تھی ویندی اے۔ ایہو حال شاعری وچ ابلاغ دا ہے۔ کہیں شاعری تیں سکھنے Rhyme Smith دی لکھت وچ ابلاغ دی سطح دکھو وکھ ہوندی اے۔ جے ابلاغ ایس شے دا ناں ہے جیویں جو اٹھواں آسمان دے انیں مصرعیں وچ اینکوں ورتیا گئے (مزے دی گالھ اے ہے جو شاعر انہیں انیں مصرعیں دی تہ تے اپنی کتاب دے پیش لفظ وچ سرداریں جاگیر داریں کوں تری دی لاڈیندے) پال غریب دے چٹ تیں زلدن مسجد کھاندی چندے۔

• الف توں ب نہیں پڑھنا ملاں جتنا کٹے۔

• ملاں آہدن شرع شرعیت ساڈے سرتیں ڈنڈے۔

• نہ کہیں سردار دے سو نہیں نہ کوئی در سالہ حمدے ہیں۔

• جاکسن تاں کر کے روٹی دا بہانہ چیکسن، ایں توں بہتر ہے کہ پالیں کوں سمالی

رہ ونجو۔

اے پڑھ کنیں میڈا دل آہدے جو میں شاعری وچوں ابلاغ کوں منڈھو لیکا
ڈے سٹاں تے Tzara دے انیں مصرعیں کوں اپنی Itch to write دے حوالے نال
اکو بیٹر دے طور تے استعمال کریندا رہ ونجیاں۔

The aeroplane weaves telegraph wires

And the fountain sings the same song

At the rendezvous of the coachmen the aperitif is orange

But the locomotive machines have blue eyes

ایں شعر کوں تھوڑی توجہ نال ہک داری ولا پڑھ ڈیکھو کہ

جاکسن تاں کر کے روٹی دا بہانہ چیکسن

ایں توں بہتر ہے کہ پالیں کوں سمالی رہ ونجو

شاعر آکھن اے چاہندا ہا کہ ایٹھویا دے فلاکت زدہ پال جے مندر پین تاں
انیں کوں مندر پینا راہون ڈیو، جے اے جاگ پئے تاں بکھ کوں برداشت نہ کریں دیں
ہویں رووٹن چیکن پئے ویسن۔ لیکن لفظ بہانہ دے استعمال ساری گالھ کوں الٹ پھیر
کے رکھ ڈتے۔ ایندا مطلب تاں اے ہے جو پال بکھے نہیں بلکہ بکھ داسکھنا بہانہ کر کے
چیکن پئے ویسن۔ بہوں نٹ کھٹ، بہانے خور پال ہن، انیں کوں زوریں ریت سمالی

رہ ونجو۔ بیان دی ایں غلطی کنیں ہٹ کے ہک گیان دی غلطی دی ہے۔ مزاحمتی لکھت
بکھیں کوں سالن دادرس کڈاں کنیں ڈیون پئے گئی اے؟ سوکڑ دے اقبال دی نظر وچو
سیا لکھت دے اقبال دا اے مصرعہ گزریا ہوی۔

اٹھو میری دُنیا کے غریبوں کو جگا دو

اٹھواں اسان اپنے خالق دی چھیویں کتاب ہے تیں شاعر دا شعری سفر ادھی
صدی تیں ہے۔ شاعر بنیادی طور تیں غزل دا شاعر ہے۔ ایں کتاب دی ہک ابگوں
غزل دا مطلع ڈیکھو

آیا ہا عبادت لوشفا نال گھدی بگئے

او میر تیں لاتھتے ہوئے دوانال گھدی بگئے

ایں شعر تیں تاں immediate deflation دی لیک دی نئے لاسگدے، اے تاں
بس ڈی فلیشن ہی ڈیفلیشن ہے۔ غزل دے حوالے نال immediate deflation
دا مطلب اے ہوندے کہ شاعر پہلا مصرعہ ذرہ سلیقے دا لکھے مگر ڈوجھا مصرعہ لکھدیں
لکھدیں گالھ یا خیال دی پھوک نکل ونجے۔

او میر تے لاتھتے ہوئے دوانال گھدی بگئے

بندہ بچندے کہ او شاعر غریب دے دوا کیوں چاتی بگئے۔ آخر او ندے کبیرے کم دے
ہن۔ اچھا بالفرض او چاتی وی بگئے تاں شاعر پھٹا کرے ہا، ہر و بھرواے گالھ لوکیں کوں
ڈسٹی ہئی۔ کوئی وقوعہ پیش تاں ضرور آئے مگر ایندا شاعری نال، خاص طور تیں غزل دی
شاعری نال کیا جوڑ بندے۔ بہوں ساریاں گالھیں واسطے تہاڈے کولوں نثر دا وسیع

میدان ہے پیاتساں چا ہوتاں Frank Muir وانگوں، پوہی دی تاریخ، لکھ مارو۔

دھرتی تیں ہے اسمان دے چہرے دا پسینہ

اوشخص تاں ساوٹ دی ہوانال گھدی گئے

ادب وچ اسمان دی personification صدئیں کولوں تھیندی ہوئی ملدی
اے گمراے وکھری گالھ، ایں شاعر دا حصہ ہے۔ اسمان دے چہرے دے پسینے دے
معنی سچن دی میں بہوں کوشش کیتی اے۔ ایندا انگریزی زبان وچ ترجمہ کر کے وی
ڈٹھی۔

There is no Earth

The Perspiration of Face of Sky

That Guy, Say! absconded

With the Air of Rainy Season

ایں وی کچھ پلے نہیں پوندا۔ ایویں لگدے جیویں کہیں Dada-Poem دے

مصرعے ہوں۔

دل بیماری دے چک وچ ایویں آگیا

جیویں ڈسکدا پال تھانے لگے

تیبیاں گالھیں کٹھیاں کر کے رکھیاں تاں ہم سفیلیں تیں

جے تل پئے ہیں ذرہ ڈیوا تاں پالیں ڈھگیاں ہوسن

زبان، بیان، چال، خیال دی flacidity کیا ہوندی ہوسی۔ انیں ڈوہیں

شعریں دی امجیری وی خوب ہے۔ دل، بیماری دا چک، ڈسکدا ہو یا پال تھانے لگدا

پئے۔ سفیل، سفیل تیں گالھیں، گالھیں دا مالک کہیں سوب نال آگئے، ڈیوا پال کے
اندھارے کوٹھے دی سفیل دے پٹھو اتو ڈٹھیاں ہو یاں گالھیں چنڈاودے۔ کیا ہی
kinetic-imagery ہے۔ پر سفیل نال گالھیں دا جوڑ سمجھ نہیں آندا۔ اے گالھیں ہن
کہ greccian urn، یا کوئی china-clay دے نادر نمونے ہن جنہیں کوں سجا کے
سفیل تیں رکھیا گیا ہا۔ شاعر آکھ سگدے کہ گالھیں کنہیں مراد نشانیاں ہن، خط
ہن۔ پہلی گالھ تاں اے ہے جو گالھیں کنہیں مراد نشانیاں تھیندن نہ خط۔ بالفرض تھینوں
وی سہی تاں محبوب دیاں نشانیاں، اوندے خط سانجھ کے رکھے ویندن سفیل تیں نہیں
رکھے ویندے۔ سفیل تیں رکھن دا مطلب تاں ہے To put on display۔ شاعر
تاں اپنے ایں مصرعے

توں گئیں پیابس اقبال پچھیں ہے ہے ہی پی وی وی ہی پی

دی وی وی دے عامیانہ پن کوں upstairs cry at midnight داناں وی

ڈے سگدے۔ حک پی غزل دا مطلع وی ڈیکھو

اساں تنہائی دے ہلیک ہیں کپاری کوئے نئے منگدے

کہیں چھوچھے کولوں لہجہ بزاری کوئے نئے منگدے

جیہرا لہجہ ایں شعروچ ورتیا گئے ایندے کولوں ودھ کے چھو چھاتے بزاری لہجہ بیا

کیا ہوسی۔ اٹھواں اسمان پڑھ کے لگدے کہ شاعر کوں اے لہجہ کہیں بے کولوں منگن دی

کوئی حاجت کئے نی۔

کچ منہ دا برتن چھوٹی رکھ۔

• جیٹ وگزیروں تیں سنگ سانول لوک کڈھیندن مندے۔

• آپ اپنے پچھائیں تے ٹھان تھیاں۔

• بدن دابرج مھیں تھیون لگا ہے۔

• تہیڈے قد میں زپ آتھیں یاد کیتو جے دلوں

• تہیڈیں یادیں پلچر اپاڈتا ہے

• عشق وچ دشمن سوچ اساڈی سوچ کوں پریں چھلوں

• لہندے بچھ دیاں لوھیاں کرناں

• شاہری شکی ہوئی شام

• تن فرج

• ان کھپڈی تاش دے پتے ہیں ساکوں ول دل ڈھول فراری ڈے

• مثالا آپ ترے جوانیوں ساکوں حیندا آکھیں جیں

• اے پلوتا پروٹیسٹ دی کوئی صورت ہے یا emotional fakery دی انتہا

• ہے۔ حک نظم حیندے کل ست مصرعے ہن اوندے ۳ موہری مصرعے ڈیکھو۔

اساں جیڈی وتی ول آسوں

اے بی گالھ اے ہن گل گئے ہیں

جیڈو ول آسوں توڑے ول گئے ہیں

کوئی رتی جتنی شاعری، کوئی تل جتنی aesthetic worth؟ ایویں لگدے

جیویں کوئی پال سائیکل دے ٹائیر کوں کاٹھی دا پھٹی نال رڑھیندا ہويا، آپ خردیں

الیندا، درکدا ویندا ہووے۔ جی ہاں اے شاعری وی ہے تے نظم وی ایں کوں

آہدن۔ ابجھاں نظماں لکھن واسطے شاعر کوں جیہرے کرب تے مجاہدے وچو گزرن

پوندے اوخو شاعر دی زبانی سن گھنو۔

نظماں لکھیں کھٹ گئے آخر کاغذ قلمیں مسوں

یاوت اے مصرعہ ڈیکھو

انگلین گھس گین لکھیں لکھیں کاغذ پی گئے مسوں

شاعر اپنے حک روح پرور مصرعے وچ اپنی روح دی زیارت کرویندے

ٹساں وی فیضاب تھی پوو۔ اے روح حک جھالردار روح ہے، ایندی جھالردارنگ

جامنی ہے۔ وڈا دلچسپ قصہ ہے۔ شاعر حک ڈیہہ ایں حال وچ اپنے محبوب کوں ملن

گئے کہ اوندی روح دی جھالردار کدی ودی ہئی۔ جڈاں اوندے محبوب دی نظر ایں جھال

تے پی تاں اوں سمجھے جو شاعر دے جسم نال کوئی گندی تھگولی جمبڑی ودی اے۔ محبوب

چونکہ بہت caring محبوب ہا، اوں ایں دا غدار تھگولی کوں پکڑ کے دھوتے

چا۔ اوں کوں اے پتہ نہ ہا جو شاعر ایں نوازش تے نراض تھی ویسی، تے ابجھاں نراض تھی

ویسی جو اوندی ایں بھل کوں کتاب وچ چھاپ چھڑیسی،

اے ساڈی روح دی جامنی جھالرہی تیں دا نگ سمجھ کے دھو چھوڑیے

It was the mauve frill of my soul

You naive!

You mistook it for a stain

And washed it out

کیا روح اے، کیا شاعری اے، کیا تخیل اے، ذرہ شیکسپیر دیاں اے
لائیناں وی پڑھ ڈیکھو

As imagination bodies forth

The forms of things unknown the poet's pen

Turns them to shape and gives the airy nothings

A local habitation and name

روح بے شک airy nothing عین abstract & extraphenomenal

تاں ہے۔ ساڈے شاعر دے تخیل اوکوں کیا فارم، کیا shape عطا کیتی اے، تے
Poet's pen اوکوں کنجھیں local habitation نال نوازیے؟ جھالر ہی لا چھوٹی
سی۔ anthropomorphism دی مت مار چھوڑی سی، روح تاں روح سہی، جھالر
تاں کہیں animate جسم نال وی نہیں ٹھانہدی۔

ہک بے شعر دا اچھوتا خیال دی توجہ چاند دے

غزل معصوم ہے کعبے دی کندھ توں

زلن دے ڈادی نہی رولی بگئی ہے

غزل تے کعبے دی کندھ کوں ہکے خیال وچ سلھاژن تے انیں دی ہک
مشترک صفت کوں پہرہ کے گھرن، ولا اوں صفت کوں لفظ معصوم دی شکل وچ بیان
کرن کہ کعبے دی کندھ وی معصوم ہے مگر غزل اوں کوں ودھ کے معصوم ہے۔ اے
سب کیا ہے؟ ول اے نہیں ڈسیا گیا کہ کعبے دی کیہری کندھ کوں معصوم ہے، پچا دھی
، پوا دھی، اُ بھی یا لمی اتیں کعبے دے فرش، چھت تے دروازے دے مقابلے وچ ایندا

کیا مرتبہ تے مقام ہے۔ کعبے دی تعمیر وچ استعمال تھیون والا تاں مٹی دا ہک ہک ذرہ
کعبہ ہے۔ شاعر دی کم عقلی اوں دے کوں کیا اکھواون چاہندی اے؟ لفظ معصوم دے معنی

ہن 1. sinless 2. Innocent 3. Infant

غزل ہووے یا کندھ، تے بھانویں کعبے دی کندھ ہی کیوں نہ ہووے، کیا او

sinful وی ہوندی اے؟ Innocent دے معنی not guilty wrong

doing ہن۔

ترتجما لفظ infant ہے، ایندے معنی تھیندن، شیر خوار بالیں کوں گھن کے چھی
سال تک دی عمر دا چھوٹا بال۔ کون آکھے کہ جناب دی اپنی غزل دی عمر ۵۰ سال ہے
تے کعبے دی کندھ حضرت ابراہیمؑ نے اُساری ہوئی۔ کتنی infantile شاعری ہے، شاعر
آکھ سگدے کہ معصوم کنیں اوں دی مراد مقدس یا متبرک ہے مگر او کعبے نال ایندے
مقابلے کوں کیہرے کھاتے وچ پیسی؟ کڈا ہیں کہیں سکھ، عیسائی، یہودی یا ہندو شاعر
وی اپنی شاعری کوں اپنے مقدس مقامات دی کہیں کندھ کوں ودھ یا گھٹ معصوم وی
آکھے؟ پتہ نہیں اے شاعر کعبے دی کندھ دے کیوں پچھو پئے گئے۔ ایندی ہک بی
کتاب دی کہیں غزل وچ وی کعبے تے غزل دا کاٹھا کیتا گئے، او وی ڈیکھو

وت کوئی منکر ہے خدا دی ذات دا

وت غزل کعبے تے ٹنگی پئے بگئی

او تخیل، مبالغہ آرائی تے کوڑ جنیں دے نال تاریخی، زمینی حقائق وی شعوری غیر

شعوری بھن ترور عمل وچ نہ آوے، انیں دی اجازت ڈیندی ہویں

شاعریں کو licensed liars آکھیا گئے۔ مگر جتھاں شاعرانہ کوڑتے حقائق داکراؤ
عمل وچ آندے licensed liars دا لائسنس منسوخ تھی ویندے، مگر اے سرائیکی
شاعر اوواحد liar ہے۔ جیہڑا کوڑیں دا لائسنس چا کے کعبے دی حدود دے اندر خود کعبے
دی تاریخ نال جویے ہوئے واقعات دے بارے کوڑ مریندے۔ تاریخ اسلام ایں
گالھ دی گواہ ہے کہ عہد رسالت کنیں گھن کے انج ڈیہہ تک، کافرین کوں مشرف بہ
اسلام کرن دی غرض واسطے، کڈاہیں دی کہیں شاعر دا کلام کعبے دی کندھ نہیں ٹنکیا
گیا۔ ہاں کفار مکہ جیہڑے دور وچ کعبے دے اندر رنگا طواف کریندے ہن اڈا ہن او
کلام کعبے دی کندھ تے ٹنگ کھڑیندے ہن، کعبے دے احاطے وچ ہک پے کوں
سُیدے وی ہن۔ ہک نویلکی صنف سخن دے طور غزل دی شناخت تاں کل دی گالھ
ہے، مسلمانیں تاں کڈاہیں حمد، نعت یا قرآن دی کوئی سورۃ وی منکرین کوں مشرف بہ
اسلام کرن واسطے کڈاہیں دی کعبے دی کندھ تے نہیں ٹنگی۔ ہن ذرہ سوکڑی دا شعر
ڈہدے ہیں کہ او آکھن کیا چاہندے۔

سب کن پہلے ایں شعر دے ڈوہیں مصرعیں دے موہری لفظ 'ت' یعنی once
again کوں ڈیکھو۔ ایں کولوں تاں اے ظاہر تھیندے کہ اے عمل یا وقوع پہلے وی ڈو
چار دفعا سامنے آچکے۔

ایں مذکورہ بالا عمل دا ایہو مجوزہ اتارا پہلے وی کئی داری ایں شکل وچ دہرایا ونج چکے۔
شاعر کوں علم ہے کہ ایں اتارے دے مثبت نتائج سامنے آئے ہن تہوں شاعر
انج وی ایں اتارے کوں ولاور تاوٹن دی گالھ کریندے۔ کعبے دے استعمال

کولوں سا کوں اے پتہ لگدے کہ جائے وقوعہ مکہ معظمہ ہے، جے تو نے دی منکرین کوں
مشرف بہ اسلام کرن مقصود ہووے ہا تاں شاعر غزل کوں یا منڈھو منکرین کوں پڑا
دے کہیں جنڈتیں ٹنگن دی تجویز پیش کرے ہا۔

شعر دا پہلا مصرعہ تاں ہک منظوم چھرکی دی صورت سامنے آندے۔ شاعر تیں
اچانک اے گالھ منکشف تھی اے کہ خدا خدا کر کے تمام نوع انسانی مومن بنی تھی، مگر
وت کوئی خدا دا منکر تھی گئے، تے ایں انکشاف تیں شاعر دی چھرکی نکل ویندی اے۔
حالانکہ خدا دی اپنی کہیں مصلحت دے تحت خدا دے منکر ہمیشہ ہن پئے تے ہمیشہ رہ
وین، ایندے وچ چھرکی بھرن دی کھیری گالھ اے۔

شعر کوں پڑھ کے ایویں لگدے جیویں کڈاہیں کہیں دی غزل کعبے دی کندھ تے
ٹنگی تھی، تے اوندے فوراً باد منکرین دی کوئی ٹولی کعبے دے احاطے وچ داخل تھیندی
اے، غزل پڑھدی اے تے بس نعرہ تکبیر اللہ اکبر۔ ٹولی دی ٹولی جدے وچ لگی ویندی
اے۔ اے شاعر وی ایں ساری ضرب تقسیم کوں سامنے رکھیندیں ہوئیں کعبے دی
کندھ تے اپنی غزل عربی ترجمے سمیت ٹنگن چاہندے۔ شاعر کوں اتنی گالھ دا پتہ وی
کے نی کہ عرب دے منکرین دا سب کسں وڈا اعتراض ہی ایہو ہوند اھا کہ قرآن کوئی
الہامی کتاب نہیں بلکہ شاعری ہے۔ بقول اقبال سوکڑی، جے شاعری ہی منکرین دی
اصلاح یا conversion دا سبب بن سکدی اے تاں خود اُونکوں شاعری کھڑے
آہدے ہن، او قرآن کوں شاعری منیندیں ہوئیں شاعری کولوں متاثر تھی کے کلمہ
پڑھ گھنن ہا۔ مگر ایویں نہ تھیا۔ اصل وچ رولا اے ہا کہ او سوکڑی دے برعکس، شاعری

دے کہیں formative influence دے وی منکر ہن۔ سوکڑی آکھ سبکدے کہ
قرآن دی فارم نظم دی فارم غزل دی فارم نہ ہئی۔

ہن میں شاعر دی ہک مکمل نظم تہاڑے سامنے پیش کرینداں

ساڈے پیریں ست اسمان
ساڈے سر تیں دھرتی ماء
ساڈی وتی لتھا پاندھیا
کوئی قصہ اج سنوا
کڈاں کھلسن ساڈیاں مینڈھیاں
کڈاں لہسی ساڈی نتھ
کڈاں جمسی آکے سانولا
ساڈے مینڈیاں والے ہتھ

کوئی پوچھے کہ یہ کیا ہے تو چھپائے نہ بنے

(مرزا غالب)

اے نظم پڑھدے ویلے سب کنیں پہلے جیہری گالھ محسوس تھیندی اے، او شاعر
دی vioce دے حوالے نال gender دی تبدیلی ہے۔ اگر واقعی ایویں ہے تاں اے
تاں معمول دی گالھ ہے۔ اے انداز قدیم شاعری وچ وی ملدے جدید شاعری وچ
وی ملدے۔ اکثر اہندی، سندھی، سرائیکی شاعر ایویں کریندے رہا گین۔ خواجہ فرید
کنیں گھن کے اج تک دے اکثر سرائیکی شاعریں دے کلام وچ اے ریت ساکوں

جاری و ساری نظر آندی اے۔ شاعر کہیں نہ کہیں کافی، ڈوہڑے یا نظم وچ feminine
vioce وچ گالھ کریندن، تریستاویں لہجے وچ وین کریندن۔ مثال دے طور تے احمد
خان طارق دا اے بند ڈیکھو،

میں روونی ہاں روونی
ڈس کیا کراں ناں ہوونی
در در تیں ونکاں ویکھنی
ریاں کریندن کچنی
بن سینوں کھارے ڈھوونی
میں روونی ہاں روونی

مرد شاعر.... را دھا، سسی، ہیر بن کے اپنے کرشن، پنوں، راجھے نال محبت دا
اظہار کریندن، وین لکھدن۔ وین لکھدے ویلے تریستاواں لہجہ تہوں اپنا گھندن
کیوں جو رجا کجاوین بس تریست ہی کر سبکدی اے۔ مگر اے صرف vioce دی تبدیلی
ہوندی اے نہ کہ جنس دی، نہ ہی ایندا مقصد کہیں جنسی تجربے دی جس share کرن
ہوندے۔

اٹھواں اسمان دا شاعر اپنی ایں نظم دے پہلے ڈوہڑے topsy turvy مصرعیں دے باد
ہک پاندھی نال الاٹھا تھیندے تیں اوکوں آہدے جو کوئی قصہ اج سنوا..... قصے دا
انیں ڈوہیں کول پتہ ہے پیا جو کینجھاں سننے تے سنواونے۔ قصے دا کھ کے اے تریست
(اٹھواں اسمان دا شاعر) اپنی ہک cherished fantasy

وج لگی ویندی اے، تے ساکوں وی پتہ لگ ویندے جو اے voice دی
تبدیلی نہ ہئی بلکہ جنس دی تبدیلی ہئی۔ اگلے مصرعے تک آنندیں آنندیاں
مینڈھیاں کھل دیاں یا نہیں کھل دیاں fantasy دا راز کھل ویندے،
fantasy اپنے climax تے پہنچدی اے تیں ہر پاسوں sexual fantasy دی
شکل وج نشاں تھی کے سامنے آنندی اے۔ کڈاں لہسی ساڈی نتھ؟ نتھ کون لہسی؟ کوئی
سانول ہے۔

نتھ لہاون دا محاورہ کوٹھے نال مخصوص ہے، مگر کوٹھے تے وی جیندی نتھ لہونی
ہوندی ہوسی اووی کڈاں ایویں منہ پاڑ کے نہ آہدی ہوسی

کڈاں لہسی ساڈی نتھ
کڈاں جنسی آکے سانولا
ساڈے مینڈیاں والے جتھ

نتھ لہاون، لہون کون انگریزی زبان وج deflower کرن یا تھیون
آہن، ایندے معنی کجھ ایس تھیندن کہ

1. To have sex with a woman who has never had sex before.
 2. To deprive a woman of her virginity by sexual intercourse.
- اے سرائیکی شاعر کینجہ ہیں perversion دا شکار تھی گئے؟ اے کینجہ ہیں
رادھا، سکی، ہیر ہے جیہڑی کرشن، پنوں، راجھے دے ہتھو deflower تھیون دیاں
تاریخاں پہنچدی اے؟

میکوں تاں ہن ایندے مصرعے تو وی بے گمان گذردن۔

ان کھیڈی تاش دے پتے ہیں ساکوں ول ول ڈھول فراری ڈے
sealed or unused pack of cards نال جیہڑے ویلے کہیں بندے
کوں تشبیہ ڈیوتاں ایندا مطلب سوائے virgin یا unravished person یا پاکرا
دے پیا کیا تھیندے؟ ول ول فراری حاصل کرن دی سک وج لگی ہوئی جنسی تریہہ
جنسی نہ آسودگی آپنی مثال آپ ہے۔ اینکوں fascination of corruption دے
سوا پیا کیا آکھیا ونج سبکدے؟ حک یا مصرع وی ڈیکھو

لہسی دی جتھ پھینگ نہ ملے جھریاں کون اگھالے

آسانول ہن مگر پالے

ایں context وج ڈٹھا ونجے تاں پروفیسر محمد خان ٹھیک لکھیے جو
سانول، سوکڑی دا most intimate person ہے۔ ہک سوال اے وی
ذہن وج آندے کہ اگر John Donne نتھ لہون دے نال رلدی ملدی
گالھ انگریزی نظم وج کر سبکدے تاں اقبال سوکڑی سرائیکی نظم وج کیوں نہیں کر
سبکدا۔ سوکڑی اپنے سانول دے ہتھو deflower تھیون دی سک وج ہے تاں
Donne خدا دے ہتھو ravish تھیون دا سچیندے۔ جے خدا نال erotic
figures دے وسیلے نال گالھ کہتی ونج سبکدی اے تاں سانول نال کیوں نہیں کہتی ونج
سبکدی؟ تھی سبکدے کہ سانول کنیں سوکڑی دی مراد وی God ہووے یا
Godot ہووے، سانول دے تاں کئی روپ ہن۔ آہن سانول، سانولا، سلونا، کرشن

دے ناں ہن۔ کرشن دامعنی کا لاتھیندے۔ کرشن اپنے کالے رنگ دی وجہ کو لوں کرشن
مشہور تھی گیا ہا۔ Donne اپنے ہک holy sonnet وچ خدا نال ایں الانا تھیندے

Take me to you imprison me for I
Except you enthrall me never shall be free
Nor ever chaste except you ravish me

ایندا قطعاً اے مطلب نہیں کہ سوکڑی Donne کوں پڑھ کے اے نظم لکھی
اے۔ لالو والے پاڑے (Sphere of sex) وچ تاں اُونویں ای ناہر کھڑے
درکدن۔ سوکڑی تاں کڈاپیں انگریزی ادب دا طالعلم نہیں ریہا البتہ منیر نیازی
انگریزی ادب پڑھدارہ بگئے، شروع شروع وچ تاں اونظاماں انگریزی وچ لکھدا ہا۔
یقیناً اوں Byron کوں دی پڑھیا ہوسی Byronic Hero تیں ول Fatal
Man دے بارے وی بہوں کجھ پڑھیا ہوسی۔ Flaubert تیں Swinburne
کوں پڑھدے ویلے Fatal women دے بارے وی پڑھیا ہوسی۔ بائیرن دیاں
اے لائیناں وی پڑھیاں ہوسن

My embrace was fatal
I loved her and destroyed her
(Manfred Act 11)

Fatal man\women دا مختصر تعارف ایں کرایا وچ منسجکدے

sexual cannibalism is his\her monopoly or obsession

نیازی جڈاں اردو زبان وچ ہک چار مصرعیں دی نظم ’خزانے کا سانپ‘ لکھی اے

جیہری کہ اوندی بہوں مشہور نظم وی ہے، اونکوں پڑھ کے ایویں لگدے جیویں منیر
بائیرن دے مصرعیں دا ترجمہ کر چھوڑا ہووے۔ لگدا ایویں ہے مگر ظاہر ہے کہ اتنا وڈا
شاعر ترجمہ نہیں کریندا۔ اے inspiration دی کوئی شکل اے۔ fatal دے لفظی
معنی ہلاکت خیز تیں embrace دے ہم آغوشی تھیندن۔ جے ہم آغوشی کوں کپڑے
پواڈتے وچن تاں ایندے معنی الفت وی تھیندن (کاش سوکڑی اپنی نتھ لہواوٹ دی
سک کوں کپڑے پواوٹ دا ہنر چاٹدا ہووے ہا) destroy دے معنی مکاشن تیں
مارسٹن وی تھیندن۔ ہن بائیرن تیں منیر دے مصرعے ڈیکھو

My embrace was fatal بائیرن
ہلاکت خیز ہے الفت میری ہر سانس خونی ہے منیر نیازی
I loved her and destroyed her بائیرن
میں جس سے پیار کرتا ہوں اُسی کو مارتا ہوں منیر نیازی

ایندے وچ تاں منیر اپنے آپ کوں Fatal Man نال identify کرن دی
کوشش کیتی اے، مگر جڈاں اوں Fatal women کوں شاعری دا موضوع بنائے
تاں ہک نظم لکھی سی جیندا ناں رکھیے سی ”بد معاش عورت“۔ اے ادہا تر بیت جینکوں
کیٹس، La Belle Dame Sanse Merci دے ناں ڈیندے اے بے رحم حسینہ
کوئی روایتی بے رحم محبوبہ نہیں بلکہ ہر پتو Fatal women ہے جیویں جوایں stanza
وچ ایندی بھر پور عکاسی کیتی گئی ہے۔

0. The siesta hours when young male and female students

As well as the priests retire to masturbate

And when animals screw outright

0. And when the professor almost unconsciously during the morning hours

cope with his marital duties and then has breakfast

0. The crisp sound of stockings carssed

women a breasts shining like eyes

And doctor glare angrily at their young patient's husband

جیہرا کچھ یورپ دے شاعر بلا جھجک لکھ ویندن اقبال سوکڑی او جھجک جھجک کے
دی کیوں نہ لکھے؟ ایندا جواب میں پکا سودی حک سطر وچ ڈے کے ایں گالھ کول
اتھائیں مکیند اپیاں۔

landscape we are the sons of our landscapes بشرطیکہ کوئی

land son دی روح کنیں واقف ہووے تاں۔ اتنے سینئر شاعر دے کلام وچ زبان

بیان دے اے سقم، لہجہ دا عامیانہ پن، کوٹھے دے جنسی محاورے، لفظیں کول معنیں

دیں ساریں پرتیں دے مکمل ادراک دے بغیر ورتن، سچی گالھ اے سب کچھ ڈیکھ کے

ڈکھ تھیندے۔

(عزیز شاہد جھیاں silken phrases and silver sentences)

شاعر جڈاں بار بار اے بیان ڈیندے کہ اوں لفظیں کول ورتن دا ہنرا اقبال سوکڑی

کولوں سکھیے تاں میڈ اے شک یقین وچ بدل ویندے کہ عزیز شاہد

I saw pale Kings and pale Princes too

Pale warriors death pale were they all

Who cry d La Belle Dame Sanse Merci

Hath thee In thrall

اونویں دی کیٹس اے نظم کالرج دی نظم Black Ladie کنیں متاثر تھی کے
لکھی تھی جیندے وچ کالرج Fatal women دی تصویر کشی کریندے۔ کیٹس، فینی
دے باد ایں تریت کول حک اینگلو انڈین تریت دے روپ وچ ڈہدے تاں
آہدے۔

when she comes into a room she makes an impression the same as the beauty of Leopardess I should like her to ruin me

منیر نیازی جڈاں ایں تریت دے تھکے تھکے ساہ تے لال زبان ڈہدے تاں
یکدم پچی پئے ویندے، تے کہیں improvising delivery دی صورت اوندے

منہ وچو نکلدے بد معاش تریت۔ میل شاو و نزم دی وی انتہا ہے کہ ہو بندہ

Fatal Man دا ترجمہ تاں خزانے کا سانپ کریندے، مگر Fatal women دا

ترجمہ بد معاش تریت کر چھڑیندے۔ حالانکہ جے بد معاش ہن تاں ڈوہیں ہن نہیں

تاں ڈوہیں نہیں۔ خیر بہر حال گالھ تھیندنی پئی تھی شاعری وچ erotic figures دے

وسیلے نال چونڈھیاں مریندے ہوئے ابلاغ دی، اقبال سوکڑی دی تھہ دی۔ یورپی

لٹریچر وچ تاں سمجھیں ابلاغ دی اپنی نویکلی دنیا ہے پئی۔ ڈن، بائیرن، سووہرن

کنیں گھن کے پابلو رودا تک۔ پابلو رودا دیاں کچھ لائیناں ڈیکھو:

ساڈا دل ہے طارق جگ وانگوں ایہا گلہ اے ٹوکرے بدھئے ہیں۔ ایندے

وچ ہراوں وانج نروار discrimination دو اشارہ ہے جیند اٹساں تصور کر سگدے ہو۔

ڈٹھارنج جیکرانج تھی بیٹھا ڈٹھا کھلداتے کر گلہ گھدی۔

کون..... کینکوں رنج ڈیکھ کے انج تھی پانہدے، تے کھلد اڈیکھ کے نیڑے تھی

آندے؟ محکوم حاکم کون..... رعایا، ruling enemy کون.... غریب اللہ راس، امیر کون

..... عاشق، معشوق کون..... ذال، مڑس کون؟ طارق دا قصور بس اتنا ہے کہ اوکوں گلہ

چھوک کے نعرے لاوٹ دا ڈانجیں آندا۔ کوئی sub-literary reader آکھ سگدے کہ

طارق دی پریکٹیکل دو کیلری سوکڑی دی پریکٹیکل دو کیلری دے مقابلے وچ

ہوں گھٹ اے، او بہوں گھٹ تے ہکے لفظ ولادلا استعمال

کریندے۔ پیٹ، پیلا، جھوک، مٹیاں، کٹیاں، میہاں، ٹنگویں، جہیں لفظیں دا تکرار اوندی

ہر کتاب وچ ملدے۔ گلہ اے ہے کہ طارق لفظیں کون صرف اسم، فعل، اسم صفت دی

حیثیت وچ نہیں ورتیندا، علامتیں تیں بلیغ استعاریں دے رنگ وچ ورتیندے۔ اسال لفظ

مٹی کون گھن گھندے ہیں۔ جے وسوں دی گلہ کریندے تاں آہدے۔

گھر مٹیاں دے گھب کارھن۔ جے دھڑتھیون دار و ناروندے تاں آہدے

منہ دھوڑو دھوڑن مٹیاں۔ اے مٹی آخر کیا شے ہے طارق

جیکوں بر، وسوں جھوک، تہذیب دے عروج زوال نال گندھی رکھدے؟ مٹی

ظاہر ہے کہ کھیر ولوڑن دے کم آندی اے۔ کھیر کھن کدھنٹ لووڑیندے ہیں۔ کھنٹ کیا

ہے؟ کریم ہے، ست ہے، ات ہے، truth ہے، reality ہے، faith ہے

horribly beautiful دی بجائے beautifully horrible بندہ ہے) ۱۰۰ صفحات

کتاب ڈیکھ آسانول..... دی ہکل نال شروع تھیون والے عام جھپ

cerebral pieces نال بھرن دا خط تے اووی اوں عمراں وچ جڈاں پہلے کولوں

شاعر دیں کتابیں دی تعداد آسانی کتابیں دی تعداد کولوں زیادہ ہئی پئی۔ ایں پور

سانول سیریز تیں ہک عجب جھپیں mechanical monotony چھائی ہون

اے، ہک وی striking line نہیں ملدی۔ اے ڈیکھ کے تاں ایویں لگدے

سانول، سوکڑی دا کوئی most intimate person نہیں بلکہ اوندے ہتھ وچ آیا ہون

کوئی cat's paw ہے۔ کیا احمد خاں طارق دے pastoral pomanعے

کرزار..... shepherd، چھیرو را بنجھن، راول وی کڈا ہیں، ایں لگے کہ او طارق

دے ہتھ وچ آیا ہویا کوئی cat's paw ہے؟ او تاں طارق دی اوں آرکیڈیا دا بنرا (بن

را) ہے جیہری آرکیڈیا کون طارق، فلپ سڈنی وانگوں سکھٹاں لکھیا نہیں بلکہ

اوکوں جنم ڈتے، ساہ ڈتے، زندگی ڈتی اے تیں اپنے پیٹے ہیلے کون یونان دے قدیم

mountainous district آرکیڈیا کولوں وی ودھ کے سونہاں بنا چھوڑیے۔ طارق

دی آرکیڈیا تاں سٹہپ دا ڈوجھا ناں اے، اوندا اے سٹہپ کوئی گھٹ ہے کہ

اتھاں شعور دی وحدت سلامت ہے پئی۔ شعور کون compartmentalize نہیں کیتا

بگیا کہ اے سیاسی شعور ہے او سماجی شعور ہے، اے اندر جھات دا خانہ ہے او باہر جھات

دا۔ طارق ڈکھ، وانج، نروار کون ہک وحدت دے طور گھندے تیں ایں حیثیت وچ

اوندا اظہار کریندے۔

faith نال جویا ہویا کوئی dream ہے، صدیں دی churning دے نتیجے وچ حاصل
تھیون والی سچان ہے تے اے سب کجھ ساہ ساہ دے مجاہدے نال جویا ہویا ہے.....

جو دم جیویں کھیر ولوڑ

باقی سب تدبیراں چھوڑ

اوس سب کجھ دی گول پھول دا عمل جیہرے جیہرے، phenomenal

extra-phenomenal، ظاہری، باطنی زون نال جویا ہویا ہے، طارق ہراون زون

واسطے مٹی دا بلینغ استعارہ استعمال کریندے۔ فرد کیا، سماج کیا، سال کیا، صدیاں کیا

ساہ جھن کے ایں عمل دے ودھارے وچ لگیاں راہنہ دن۔ شرط بس اتی ہے کہ

صم بکم تھی ونج ڈورا

مکھن نکلیا ڈوڑا چوڑا

یاوت لب بند و چشم بند و گوش بند

چوں نہ بینی سرق برماہ خند

گویا مٹی اوزون ہے، چور جہیں پختہ ہے، transcendental meditation

استغراق دا کوئی لحظہ ہے جیندے وچ سرق تک رسائی کیجے churning تھیندی

ویندی اے۔ جیہری تہذیب لئی لام تھی ونجے

۔ اتجھاں ستے دام نیلام کیجے نہیں جھوک گئی مل اثیاں دے..... تاں اتھا

دل تھیندا کیا اے؟

ڈھہہ ٹنگٹیں ڈھاوے ہاپ تھے منہ دھوڑ و دھوڑن مٹیاں دے.....

ہر شے بے مقام تھی ویندی اے، سچ، سچ دی گول پھول دا سارا عمل دھڑ تھی

ویندے۔ اچھا ایں مصرعے وچ ڈولفظ، ٹنگٹیں تے ڈھا استعمال تھین۔ ایں پس منظر

وچ میں تاں ڈھا دے معنی socio-cultural invasion دے نتیجے وچ تھیون آلی

بھن تر وڑ کرینداں۔ طارق حک بے بند وچ ایں ڈھا دی طرف اشارہ کریندے،

گھر بن گئے سے گھر ٹوکیں دا

کوئی حال نہیں اسان لوکیں دا

تھی وارث مال تیں جھوکیں دا

گھتی آندے ڈھا دریا ساڈو

ٹنگٹاں کیا ہے..... چنگیں وقتیں دے چنگیں لوک دھنولے دے تھاں

بھوئیں تے نہ سٹ گھتیندے ہن، انیں کوں پیریں توں اچا، سر برابر ٹنگٹیں تے ٹنگ

کھڑیندے ہن۔ اے دھنولے دے تھاں دے آدر دا کوئی حوالہ ہوندا اھی۔ مگر اے

گالھ تاں دھنولے دے تھاں دے طور مٹی نال جوی ہوئی اے۔ پڑ جیہری مٹی دا

ذکر ایں کنیں ہٹ کے کیجے سے، اوندے حوالے نال ٹنگٹاں کیا ہوسی؟ اوندے حوالے

نال ٹنگٹاں، سچ کوں، اپنی دکھری سچان کوں، سرق کوں، انیں دی گول پھول تیں یافت

کوں، سر اکھیں تیں رکھن دا استعارہ ہے، دل وچ جاہ ڈیون دا ناں ہے۔ مگر کوئی دھڑ

تھیندی ہوئی تہذیب اے سارے آدر سارے regard بھلا ڈیندی اے۔ اچھا.....

ڈھہہ ٹنگٹیں ڈھاوے ہاپ تھے منہ دھوڑ و دھوڑن مٹیاں دے.....، ایندے

باد کیا تھیندے؟

ایویں جب جب روون آویندے رنگ ڈکھ ڈکھارے کٹیاں دے
اے مصرعہ پڑھدے لکھدے ویلے میکوں میرا نیس دے مرے دا اے شعر
ہمیشاں یاد آویندے کہ:

سب مل کے بکا کرتے ہیں جب آتا ہے کوئی
یوں روتے ہیں جسطرح کہ مر جاتا ہے کوئی
ٹیاں، ٹنگٹیں، ست ات، سدھ سچاں، dream faith لوکیں دے دلیں وچ
انیں دی جاہ، آدر، وابستگی..... جیہری دھر تھیندی ہوئی تہذیب وچو برقع وٹا وٹجٹ
اتھاں باقی کیا ول بچدے۔ generations lost..... جھک پے دو
empty afternoon، void ای میل کریندے ہوئے قابل رحم
social expatriates جنیں دو ڈکھ ڈکھ کے ایویں جب جب روون آویندے۔
ایں ڈوہڑے دے پہلے ۳ مصرعیں تیں آخری مصرعے دے درمیان وقت گزرن دا کم
از کم اتنا احساس ضرور تھیندے جتنا ایں مصرعے کول پڑھ کے تھیندے:

آڈکھ تیاں سہی ہیٹ اپے کول کیا رنگ ہاتے ہن کیا تھی گئے.....
اتنا وقت گزروٹجٹ دے بادشاعر کہیں مرئی یا غیر مرئی تھہ دا ڈھپ من کول،
نیلامی کول، ڈھا کول، ایندے نتیجے وچ تھیون آلی ساری بھن تروڈ کول قبول کر گھنٹ
تے تیار تھی ویندے۔

ہے طارق سب منظور مگر ڈیوے کول جواب اناں جلیاں دے۔
مگر تھیندا اے ہے کہ کوئی اوٹکوں ایں stoical acceptance کولوں بچا

گھندے۔ اوکول ہے؟ چلیاں ہن۔ ایں مصرعے وچ جٹی طارق دے nostalgia
دی تجسیم داناں ہے، commitment نبھاوٹ دا استعارہ ہے، اوں ہنس دا ڈو جھاناں
ہے جیند اذکرا ایں شعروچ ملدے:

تال سوکھ کے پتھر بھینو ہنس کہیں نہ جائے
پچھلی پیت کے کارنے کنکر چن چن کھائے

یا طارق دی ایں وابستگی داناں ہے:

جے طارق تھل دی مکن لگا خود تھل بٹساں میں تھل رہساں.....
جلیاں طارق کول stoical acceptance کولوں بچا گھندن ول طارق
کریندا کیا اے

آچال چنور دے نام سڈوں سڈ سڈ سٹواؤں متاں مال ولے
متاں مال ولے دے معنی میکوں تاں بس ایویں سمجھ آندن کہ
میری تمام سرگذشت کھوئے ہوؤں کی جستجو

ایں جستجو وچ طارق کہیں سماجی تحریک نال جڑت تیں یقین رکھدے،
ہراوٹ school of thought کول نال رلا کے ٹرن دا اہر کریندے جیہر اول وٹن
وچ، کامل اکمل سچاں دی گول پھول وچ پانہہ قیل بن سگے۔

توں ونجلی پھوک میں کوک کڈھاں رل شور مچاؤں متاں مال ولے۔
کیا وجہ اے کہ آخر ”اٹھواں آسمان“ دا خالق اتنے مہربان ہم عصریں دے سنگ

ادھی صدی دا تخلیقی سفر طے کرٹا دے باوجود کہیں mature شاعر دی حیثیت وچ
سامھٹے نہیں آسکيا، کتھیں اے وجہ تاں نہیں کہ

Maturing as a poet means, maturing as the whole man. (T.S.Eliot)

(جاری اے)

اقبال سوکڑی تے دمان

ارشاد تونسوی

بہاولپور

دمان رو جھان کنوں دیرہ اسماعیل خان تک ترے سومیل دی خشک بے آب و گیاہ
پٹی اے حیندے پچا دھی پاسوں سلسلہ کوہ سلیمان تے پوا دھی پاسوں دریائے سندھ
نال نال ٹردے چلدن۔ اے پٹی کتھا ہیں تاں انہیں ڈودے درمیان گھٹ کے پنج
میل دی رہ ویندی اے، تیں کتھا ہیں چالیھ پنجاہ میل۔ ایں ترے سومیل دی پٹی وچ
سخی سرور، دیرہ غازیخان شہر تے سنگھرتھوڑا جیہاں ایندے منظر وچ تبدیلی گھن آندن
نہ تاں عام طور تے ہک سنج بردار راج ہے، جیڑھا پتہ نہیں کڈاں کنوں موجود ہے۔
ظہیر الدین بابر سلسلہ ہائے کوہ سلیمان دے بارے اچ آپنی ٹوک اچ لکھدے جو
ایں کنوں زیادہ خشک تے ہیتناک پہاڑ میں آپنی زندگی اچ نہیں ڈٹھا۔ بارشاں
تھیندیاں تاں ضرور ہن پر انتیاں زیادہ نہیں جو اتھوں دے لوکیں دی خوشحالی داسبب
بٹن پر جڈاں کڈا ہیں جم کے بارشاں تھیون تاں ہر پاسے ساؤل تھی پوندی ہے۔ جے
رود کوہیاں نکل پون تاں فصلاں بہوں چنگیاں تھیندین تے لوک عارضی طور تے
خوشحال تھی ویندن پر خشک سالی اکثر سال ہا سال رہ ویندی اے تے لوک دریائے

سندھ پار کر کے تھل آ لے پاسے لٹو کرنا کیلئے ٹرویندن تے وستیں دے وستیاں سنج تھی ویندین۔ سندھ بھانویں جو دمان دے لوکیں دے نال نال گزر دا پئے پردمان دے لوکیں واسطے اے ہک استجھا دیوتا ہے جیڑھا ڈھالا تے بعض اوقات وستیاں تاں سٹ گھتیندے، کوئی فیض ایندے کولوں نہیں بچدا۔ کیوں جو دمان کوہ سلیمان دی سطح مرتفع ہوون دی وجہ کنوں کہیں قسم دی سیرابی نہیں کریندا۔ البتہ اونداہیٹ ہمیشہ کنوں سر سبز تے شاداب راہندے جینکو تھل تے دمان دے لوک کچھی آہدن۔ دمان تے تھل دے لوکیں دی مثال اے ”کچھی پھلاں دی کچھی“۔ تھل تے دمان دریائے سندھ دی پچھاڑی تے پواڑی کندھی دے۔ ایں واسطے تھل تے دمان دے لوکیں دے تہذیبی تے معاشی رشتے بہوں گہرے ہن تے لوکیں دیاں یاریاں باشیاں وی ہک ڈوجھے نال بہوں ہن۔ تھل دے شہر تے وستیاں دمانی لوکیں نال بھریاں پھین۔ پر تھل کوں ہک فوقیت حاصل اے جو تھل داسیلابی تے صحرائی ڈوہیں حصے دمان کنوں زیادہ خوشحال ہن۔ تہوں تھل دے لوک کڈا ہن دمان ایچ روزی کرن نہیں آئے۔ ہمیشہ دمان دے لوکیں کوں ہجرت کرنی پوندی اے۔ اینویں کچھی ایچ وی دمانی لوکیں کنوں زیادہ ملکیتاں تھلو چڑیں دا ہن۔ دمان دے لوک اتھاں وی لائی ہار (لٹو کرنا) آ لے یا فصل دی کٹائی کرن آ لے) دے طور تے ویندن۔ ایں واسطے محرومی دا احساس دمان دے لوکیں ایچ بہوں زیادہ ہے۔ خاص طور تے تونے دے لوکیں دا جتھوں دا پرانا ناں سنگھو اے۔

اقبال سوکڑی وی ایں سنگھو دارا ہن آلا اے۔ تونہ کوہ سلیمان دے دامن ایچ

ہوون دی وجہ کنوں مونہہ زور پہاڑی نالیں تے چھتیں واچھڑیں، تیز اندھاریں دا علاقہ ہے۔ روزی دی تنگی، سخت موسمیں تے گریہہ اتھوں دے لوکیں کوں باقی علاقے کنوں مزاجاً مختلف بنا ڈتے۔ تعلیم دی شرح وسیب دے کہیں علاقے وچ اتنی اُچی کانتی جتنی تحصیل تونہ دے وچ اے، جیں انہیں دے سیاسی شعور Level of Conciousness کوں ودھا ڈتے۔ لوک عام طور تے سخت مزاج (آپنے موسمیں دی کار) تے کہیں تے اعتبار کرن توں کڈھویندن۔ ایں واسطے دیرہ غازیخان دے باقی تحصیلیں دے لوک وی انہیں کولوں پسلیے تھی کے راہندن۔ ہک وجہ انہیں دا زیادہ تعلیم یافتہ ہوون دی ہے۔ کیوں جو علاقے دی سرکاری نوکریں تیں انہیں دابقضہ ہے تے ایں لحاظ نال دمان دے پئے وٹن آ لے تونے دے لوکیں کوں چنگی اکھ نال نہیں ڈھیندے۔

دمان دے لوکیں واسطے ہر جاہ تے ہک منظر بڑا عام ہے تے او ہے کوہ سلیمان۔ او بندروں جاگدن تاں انہیں دے سامھنے اے کالے روہ کھڑے ہوندن۔ او جڈے ویندن اے روہ انہیں دے نال نال ٹردے ویندن۔ انہیں کالے روہیں دے اُچیں چوٹیں تے برف وی نظر آندی اے تے موسمیں دے حوالے نال انہیں دارنگ وی بدلدا راہندے۔ جے مینہ بارشیں دا موسم ہووے تاں ہر ویلے انہیں دے اُتیں بدلے چھائے راہندن تے شام دے وقت سجھ لہندے تاں اے بہوں ڈراکلے لگن پئے ویندن تے انہیں دے اندر دیاں بلائیں باہر میدان وچ نکل آندیاں ہن۔ خاص طور ہک زمانے تاں اتھاں ناہریں دا راج ہوندا ہا۔ رودکوہیں اتھاں زمین وچ

وڈے وڈے پاڑے تے گڑکاں بناؤتن جیدھیاں جنگلی جانوریں دیاں بڑیاں قدرتی
پناہ گاہیں ہن۔ تو نے دے گرد و نواح دی زمین ریتلی وی ہے تیں میلیں تائیں چٹ
رڑے وی ہن۔ جیٹھ ہاڑتے ساون بدرہا تنجھیں مہینے ہن جڈاں اتھاں بارشاں زیادہ
تھیندین تیں اکثر ننانویں نال تھیندین جیندی وجہ کنوں فصلاں ماریاں ویندین۔
لوکیں دے مکان جیز ہے زیادہ تر کچے ہوندن ڈھے پوندن۔ ایں واسطے بارشاں
اتھاں کوئی بہوں وڈا رو مانس نہیں بڈیاں۔ جیویں جو نجیب حیدر ملغانی اقبال سوکڑی
دی کتاب ”لیر ولیر پچھاواں“ دے دیباچے وچ لکھدے ”اقبال دی شاعری سرائیکی
وسیب دی پراسرار دھرتی ”دماں“ دماں راج رکھیندی اے جیویں روہی دی بارش تے
سنگھو دی بارش دا آ پنا آ پنا مزاج ہوندے.....“

اقبال سوکڑی دی شاعری تیں گالھ کرن توں پہلے ”دماں“ دا تھوڑا جینہاں تعارف
کراون بہوں ضروری لگدا ہا کیوں جو ایندے بغیر اقبال سوکڑی دی شاعری تے
اوندے مزاج کوں سمجھن دا ڈا اوکھا تھی ویندے۔

”لیر ولیر پچھاواں“ توں پہلے اقبال سوکڑی دیاں چار کتاباں ”ڈکھ دی جج“،
”ہنجوں دے ہار“، ”کالے روہ تے چٹی برف“ تے ”ورقا و رقا زخمی“ چھپ چکیں۔
اوندیاں پہلیاں ڈو کتاباں تاں مشاعرے دی ریت، جیڑھی وسیب اچ شاید پورے
برصغیر کنوں مختلف اے، اوندی نمائندگی کریندین جیندے وچ شاعری گھٹ تے
خطابت زیادہ اے تے موضوعات وی روایتی ان۔ انیں پہلیاں ڈو کتابیں دے باد
انہیں دی غزل دا مجموعہ ”کالے روہ تے چٹی برف“ اے تے ساڈی تمہید دامرکز ایہا

کتاب اے۔ ایندے اچ دماں دے لوکیں دے مزاج کوں وی اوندے موسمیں
دے مزاج دی کارڈ ٹھانگے۔

تساں کیں بندے کوں اوندے جغرافیے توں ہٹ کے نہیں ڈیکھ سکدے۔
”کالے روہ تے چٹی برف“ وی دماں دے بندے کوں اوندے جغرافیے وچ ڈیکھن
دی کوشش اے۔ ایں شعر کوں دماں دے پس منظر کنوں علیحدہ کیوں ڈٹھا وچ
سکدے۔

لوک مینہ منگ کے وڈے خوش دمن جو دھرتی تھرگئی
دانا دانا ہن ننانویں دا وی نال آوٹ لگے

یا اے شعر۔

میں ناہ آکھیا چٹ تے کھڑ کے مینہ وسواون سوکھا نہیں
واچھڑتوں تھی سردی چھتری لیریں لیر کتیریں وانگ
بارش تاں اللہ تعالیٰ دی رحمت اے پر دماں اچ ہمیشہ اینویں نہیں ہوندا۔
یاد دمن گزریے ہوئے ساون دیاں ظالم بارشاں

ایں دفعہ ساون دے او منظر نظر منگدی نہیں
میں سنئے اتھرنج ڈتے فصلیں کوں ظالم بارشیں
اتھ گزرا رہے درختیں دافقط پیال تیں
وت ایں سال ڈٹھے مینہ استجھاں دھرتی ٹیاں کھا بگی
پہلی سیرھ دی جھ تے ویہہ گئے کئی ہیریں دے بھان

ایں دفعہ چو پھیر ویں واچھڑدی رُت ہے دوستو
اپنے کوٹھے تو نکل کیں ہی پناہ گولو دے
موسم سخت کراڑیاں رُتیں واچھڑو سیندیں رکتواں ڈیہہ ہے
قدرت دی منشا ہے یارو یکھے لوکی کم نہ وُجھن

بارشیں دے ون دا منظر تاں تساں ڈیکھ گھدے۔ بارشیں دے نہ ون دا منظر وی
کوئی اتجھاں خوشگوار نہیں۔ ہُن ذرا خشک سالی وچ دمان دے لینڈ سکیپ دا محسوساتی
منظر:

گر یہہ ہے سخت کرت نہیں تیں ڈھیر مٹھل ڈسیندن
میڈے وسیب تیں ایں سال خشک سالی ہے
ایں مگروچ تاں گر یہہ دا ہے رواج غرصے توں
معجزہ ہے جو درختیں تیں نمی ہے یارو
اوندے نتیجے اچ جو کجھ تھیندے۔
کیا خبر ایں سال و ت کتنے زناور مروجن
ایں دفعہ میدان تے ساول نہ گھاء کجھ وی نہیں

موسمیں دی اے بے یقینی دمان دے بندے دے مزاج اچ جو تلمون پیدا کریندی
اے، کر یہہ خشک سالی پچھلے سال دے بارشیں دی تباہی کوں بھلواڈیندی اے۔
گر یہہ ہے اتنی دعائیں منگدیں زبان چہراٹھ تھی گئی ہے

میڈا خیال اے ایں خشک دھرتی تیں کوئی واچھڑدھال کھیڈے
موسمیں دی اے سختی تے انتہا پسندی لوکیں دے مزاج وچ دی ہک کھوہراپن تے
شک پیدا کر ڈیندی اے۔ جیون تے وسیب نال اونکوں آپنے رشتے کوڑے لگدن۔
خاہشاں تے امیدیں وی دکھا لگدن۔

ہاڑمانہہ دا کجھ نظر دین خاہشاں
وقت دا اوچھن وی لیر ولیر ہے
یاوت ایں لگدے جو

نکلاں پاہرتاں نازک تن کوں چھتی واچھڑ چھنبے
اند رپہہ کے پیلا بوچھن ہنجوں نال پساواں

ایہا وجہ اے جو اقبال سوکڑی ہمیشہ واحد متکلم دا صیغہ استعمال کریندے، کیوں جو
اوندے کولوں ساری جگہ ورتی وی ہڈ ورتی ہے۔

میں نہ آکھیا ہا اچاں برف تے ٹرنا پوسی
کجھ وی نکھتے تاں او سردی کنوں جرڈیا نکھتے

”کالے روہ تے چٹی برف“ تے ”ورقا ورقا زخمی“ کیں دمانی دی زندگی دی
pictography ہے نہ صرف اوندے وچ اوند ا معروض object بلکہ اوند ا موضوع
subject وی انہیں کتابیں وچ شامل ہے۔ پرساڈے اچ دا موضوع اقبال سوکڑی
دیاں اے ڈوبا ئیں کتاباں نہیں۔ انہیں دا ذکر ضمنی حیثیت اچ آئے تاں جو اقبال

سوکڑی کوں اوندے وسیب سمیت سمجھن وچ ساڈی مدد کرے۔ اقبال سوکڑی آپنی شرو
 شرو دی شاعری وچ آپنے اظہار دے کیے ڈوہڑے دی فارم کوں ورہیے جیڑھا کہ
 سرائیکی شاعری دا سبھ توں قدیم تے کلاسیکل اظہار اے۔ اشوالال این میٹر meter
 کوں زیادہ وسعت ڈے تے آپنی طویل نظم Epic ”سندھ ساگر نال ہمیشاں“
 ڈوہڑے دے میٹر دا کامیاب تجربہ کرتے یقین کوں مزید پکا کیے جو ڈوہڑے وچ
 اظہار دی بہوں گنجائش اے تے ایندے وچ امکانات دی ہک نویں دنیا دریافت کیتی
 وچ سبکی اے۔ چار مصرعیں دی این صنف وچ جتنی وسعت اے شاعری دی باقی
 اصناف اچ کانتی۔ جینویں جواکھاں اے ”روسی ناول دنیا دا ادھا کلاسیک اے“۔
 اسال آکھ سگدے ہں جو ڈوہڑا سرائیکی شاعری دا ادھا کلاسیک اے۔ ڈوہڑے
 وچ وی اقبال ہک legendary حیثیت حاصل کیتی۔ ہک زمانے اقبال سوکڑی دے
 ڈوہڑے پورے وسیب وچ سنیے تے گانویے ویندے ہن۔ پتہ نہیں اقبال سوکڑی
 ڈوہڑے کوں ترک کر ڈاتا تے زیادہ تر غزل کوں آپنے اظہار دا ذریعہ بنایا جیند اذکر
 اسال پچھوں کر آئے ہں۔

اقبال سوکڑی دی شاعری ہک مکمل سکول آف تھاٹ school of thought
 ہے تے سنجیدہ مطالعے دا حق رکھدی اے۔ اینکوں شامل کیے بغیر دمان دا تہذیبی منظر
 نامہ ہمیشہ ادھورا تے بے رنگ رہیسی۔

فقیر نواب ولی محمد لغاری

سین فقیر نواب ولی محمد لغاری دا تعلق تاجپور، صوبہ سندھ دے لغاری نوابیں دے
 خاندان نال ہئی۔ این خاندان داوڑ کا سین منگن خان ہک بُردار ہا۔ جڈاں او جوان تھیا
 تاں او آپنی آبائی جاہ ”رندہ روہ بُرداری“ چھوڑ کنیں میاں غازی خان میرانی دے
 کولہوں آ گیا۔ میاں غازی خان اوں ویلے دیرہ غازی خان دی میرانی ریاست دا
 حکمران ہا۔ گجھ ویلے باد منگن خان میاں غازی خان کنوں رخصت گدھی تے
 لغاریں دے علاقے چوٹی وچ آ کنیں آباد تھیا، جتھاں اوں یاقینی مٹھلی دے وچ
 شادی کیتی۔ لغاریں وچ رہوں دی وجہ کنوں منگن خان گجھ مد باد آپنے آپ کوں بُردار
 دی بجائے لغاری اکھواوڻ شروع کر ڈتا۔ منگن خان دے پتر چام دودا خان آپنی
 ڈوجھی شادی چوٹی دے تالپور خاندان دے میاں لانگھے خان نیانی دی دھی نال کیتی،
 جیہں کنیں اوندے ڈوہڑا اللہ یار تے ہوت خان جھے۔ جنیں ویلے سندھ وچ تالپوریں
 دی طاقت ودھی تے انہیں آپنی انج ریاست قائم کیتی تاں چام دودا خان دی اولاد
 1718ء وچ دیرہ غازی خان کنوں لڈ کے سندھ آ گئی۔ کلہوڑہ حکمرانیں انہیں کوں ٹنڈو
 اللہ یار وچ ۱۲ سو جریب زمین عطا کیتی۔ این خاندان دے لوکیں، اگوں وچ کے

اے مضمون سکس نی بخش بلوچ دی کتاب کنوں ماخدا اے۔

سندھ دی سیاست، ادب تے کچھ دے ودھارے کیتے بہوں کم کیتا۔ انہیں وچوں نواب ولی محمد خان لغاری دا جنم 1836ء وچ تھیا۔ کچھ ویلے باد انہاں دے پیو مرزاں پور آکھیں رہائش رکھی۔ اتھانیں فقیر نواب ولی محمد لغاری دی باقاعدہ تعلیم و تربیت دا انتظام وی کیتا گیا۔ طریقت دی سدھ کیتے انہیں کوں جھوک شریف دے سجادہ نشین ابراہیم شاہ کولھوں بھیجا گیا۔

جڈاں سیں ولی محمد دی عمر 34 ورہیں دی تھی تاں انہیں دے پیو اللہ کوں پیارے تھی گئے۔ وڈے پتر ہووے دی وجہ کنوں سیں ولی محمد خان ”نواب“ دے موروثی لقب نال آپنے پیو دے جانشین تھے پر انہاں دی طبیعت دنیاوی کمیں وچ نہی لگدی۔ ایں کیتے جاگیر دا سبھ کم کار تے انتظام آپنے چھوٹے بھرا بخش علی خان دے ذمے لایا تے آپ فقیری دے پاسوں مائل تھے۔ 1882ء وچ دریائے سندھ انہیں دی زمین، باغ تے حویلی کوں ڈھاء لائی تے انہیں کوں تاجپور آپنے سکے سوریں نال وچ کے آباد تھیوٹا پیا۔

چالیھ ورہیں دی عمر وچ ولی محمد، مکمل گوشہ نشینی اختیار کیتی تے فقیری رنگ وچ رنگ بگنے۔ انہیں کوں شروکین شاعری تے موسیقی دا وڈا شوق ہا تے فقیری رنگ وچ آوٹ دے باد اے شوق ودھیک تھیا۔ اوسندھی، سرانیکی، ہندی تے فارسی وچ شاعری کریندے ہاں۔ انہیں آپنے کلام کوں صوفیانہ خیالات دے اظہار دا ذریعہ بنایا۔ حاجی طاہر فقیر یکتارے والا تے دائم فقیر دلو و جاوٹ والا، ڈوہیں ہمیش انہاں

دے نال نال رھندے ہن تے انہیں دا کلام گاندے ہاں۔

نصر پور دے مشہور شاعر سید مصری شاہ انہیں دے وڈے قریبی صحبتی ہاں تے اکثر فقیر ولی محمد دے مہمان تھیندے ہاں۔ انہیں دی صحبت وچ محمد فقیر کٹیانا، فتح علی خان کٹیانا، احمد فقیر لاکھو، دیوان خان چند تے بے بہوں سارے طالب تے صحبتی راہندے ہاں۔ انہیں دی وفات 1916ء وچ تھی۔ انہیں دی عمراں ویلے اسی سال تھی۔ انہیں دے طالبیں تے فقیریں انہاں دا جنازہ یکتاریں دے ساز تے الاپ وچ کڈھا۔ انہیں کوں تاجپور دفنایا گیا جتھاں انہیں دا مقبرہ اج وی محفوظ ہے۔

کافی

بڑیکھ اکھیں لکھیا لوح قلم والا، نال ماہی دے ہن میں ملیاں ملیاں
چھوڑ میں آپنے شاہی پانے، جھوک را بھن دی چلیاں چلیاں
پار کھیریں دے مول نہویاں، توڑے آکھن سونہیاں بگیاں بگیاں
سبھ سیالیاں غیرت والیاں، ہیر ہکا میں بھلیاں بھلیاں
عشق جنہیں سرچ مچیندا، سے نہ رھن جھلیاں جھلیاں
”ولی محمد“ ایں دام زلف دے، کنیں قابو کیتیاں دلیاں دلیاں

دُنیا ہے کل خاب وائے ، تُوں سمجھ سمجھ پیر چاویں
 چھوڑ سچے سانگے آجائے ، ویسیں حال احوال
 ملک فنا، وچ کیا گجھ تھیں ، آویسی مفت عتاب
 ہے نصیحت امر اہوئی ، نال صدق دے پال
 دور دُنیا دا آخر جانی ، جیویں مثل حباب
 نال فراق دے آپ جلاویں ، مول نہ منگ وصال
 وانگ زلیخاں یوسف بگولیں ، لہا سبھ حجاب
 ”ولی محمد“ کہو جانی ، چھوڑ دوئی دا خیال
 راہ ایں وچ مصلحت کہیں ، ڈے چا سر شتاب

۱

آ صورت دیدار ڈکھایا، جیہیں وچ غیر نہ کوئی
 ڈتی عشق مبارک ، آکھیں حاصل کم تھیوئی
 جیہیں رانجھن دی خاہش تیکوں ، رب آندا اتھ سوئی
 ”ولی محمد“ دل کیتا سجدہ ، چھوڑ حجاب سبھوئی

۲

دل اندر وچ ماہی آیا ، تھئی ہر جاہ گلواری
 نفی کنوں اثباتی ہوئی ، وسدی بوند بہاری
 کل فراق پٹج پئے ، دل ڈکھ وصال دی یاری
 ”ولی محمد“ دم جان غنیمت ، دوست ڈتی دلداری

تو کُلی مُست اَتے سَمو

مبشر علی

تونسہ شریف

اصل ناں تو کُلی مُست اَتے سَمو نال عشق دی وجہ توں ”مست“ دی صفت توں مشہور تھیا۔
اوندا تعلق مری قبیلہ دے شیرانی پاڑے دی درکائی پھلی نال ھئی۔ مست تو کُلی 1828ء
دے چیتراچ کاہاں پہاڑ دے نال دی ہک وستی وچ جایا ہا۔ تو کُلی دے پنج بھرا ہن۔
ایندا ہک بھرا ”دیریا خان“ دلن بگھیں دے خلاف ہک بھیڑی اچ ماریا گیا۔ ایں
بھیڑی واسطے مریں داجیرو ہاشکر کھتا ہا، ایں دے وچ تو کُلی دی شامل ہا، پر اے نازک
انسان دیرتا ئیں مریں دے ایں لشکر نال نہ تھی سکیا۔ رستے وچ پچھوں تے ول آیا۔
ایں واقعے دا ذکر اپنی شاعری وچ خود کریندے۔

ترجمہ: بھیڑی دے لوا گوانیں نال مُرم

”دلن“ کوں کلہا چھوڑ پچھوں ولیم

تو کُلی بُدل ناں ہا بلکہ اوندی انسان دوست روح کوں جنگ توں نفرت ھئی۔ او خود
اپنے ایں روئے بارے آہدے جو

ترجمہ: جنگیں دیاں گلہیں چنگیاں نیں ہوندیاں

اپنے، پرانے، پیارے مصیبت نہ بھوگن

تو کُلی خانہ بدوش آجڑی ہاتے ایکوں بھیڑ پکریاں بہوں بھاندیاں ہن۔ بہوں چُپ
چُپا تا اَتے اپنے خیالیں وچ گم راہوں آلا ہا۔ ایں گلہوں ایندا اجڑ اکثر روہ وچ گم
تھی ویند ہاتے بے آجڑی سنگتی شام کوں ایکوں ایندا زلیا اجڑ اکثر گول ڈیندے
ھن۔ (جھنڈی) دی لڑائی توں واپس آتے تو کُلی آہدے جو

ترجمہ: دل وچ خوش ہم جو امن چین راہی

خبر نہی جو اگوں وت نویں مصیبت ای لہی

انہا ئیں ڈیہاں دا ذکر ہے جو تو کُلی کتھائیں سفر تے روانہ ہا، راہ وچ ایکوں بارش
ویڑ گئی، شام داسو ہنا وقت ھئی تے او ”سترانی پہاڑ“ دیں نا ئیں کنیں لنگھد اپیا ہا۔ اپنی
شاعری وچ ایں شام دا ذکر کریندے ہوئے آہدے جو

ترجمہ: دسترانی پہاڑ دیں نیں تے بارش رم جھم لئی کھڑی ھئی

دور پریں ہک خیمہ ڈھم اَتے اوندوٹریاں

اوٹک تو کُلی خیمے دے سامھنے پُچیا اَتے خیمہ دامالک اوکوں ہر دم آئے آکھن لو پاہروں
آیا۔ او تو کُلی کوں خیمے وچ گھن گیا۔ ایں دوران خیمہ بارش نال چوٹ پے گیا۔ گھردی
مالکن سمو باہر نکھتی اَتے اپنے پے نال رل کے خیمے دیاں طناباں ٹھیک کرن لگ گئی۔
ایں دوران کھمن لُسکی اَتے تو کُلی دیں اکھیں سمو کوں ڈٹھا جیڑھی بارش نال پُسی ہوئی
ھئی۔ اوندے وال ہوا نال اڈدے پے ہن۔ ایں لحاتی کیفیت کوں اوں اپنی نظم وچ

بیان کیلئے جو

ترجمہ: تیز ہوا اوندے سرتوں بوچھن گھسن گئی

اوندے وال

ول کھاندی ناگن

اوندیاں اکھیں بلدے ڈیوے

پ

سموڈری ہوئی ہک ہرنی

جیرھی ہوا کنیں شکاری دی بوگھن گھندی ہووے

جیرھلے نین ملکیدی ہی تاں ایویں بگدے

جو

شاہی بندوق دی گولی سدھی دل تے لگی ہووے

”سمو“ دے حسن جمال دے اثر توں او بے ہوش تھی گیا اتے سویل تھیون تائیں خیمے

وج بیہوش رہ گیا۔ اپنی ایس حالت کوں شاعری وج توکلی ایس پیش کریندے جو

ترجمہ: اوں ڈیہنہ توں مجنوں دیوانہ تھئیں

مستی تے مدہوشی ورے ملیم

”سمو“ مری قبیلہ دی ”پھروئی“ لڑی توں ہی۔ اوشادی شدہ اتے کئی پالیں دی ماء

ہی۔ توکلی اپنی شاعری وج اکیوں سی تے، سمل وی آکھے۔ اے ہک قدیم گلدانی
ناں ہے جیرھ ہاقدیم گلدانی بادشاہ نمرود دی دھی دانان ہا۔ اے ناں بلوچ تریمتیں وج
عام ہے۔ ”سمو“ ہک خانہ بدوش بلوچ تریمت ہی جیرھی ڈیہنہ کوں روہ دوا پٹا اجڑ گھن
ویندی ہی اتے اوکوں چریندی ہی۔ رات کوں اپنے بال بچیں اتے پے دی داری
کریندی ہی۔ سمودی اے حالت توکلی دے دل تیں چھریاں چلیندی ہی اتے اپنی
ایں کیفیت کوں او ایں آہدے

ترجمہ: پھروائی قبیلہ بتاہ تھیوے

جیں سمو کوں آجڑی بنائے

کیوں جو سمو اپنے اجڑ پچھوں پیرورہنی پھر دی ہے

آہن ہک دفا مسلسل کئی ڈیہنہ تائیں توکلی سمودے خیمے دے سامھنے چپ چاپ پیارہ
بگیا۔ سمودے پے اتے ڈو جھے لوکیں کوں اے گالھ چنگی ناں لگی، انہیں مست دے
بھراویں اتے برادری کوں اطلاع مکتی جو آکے اپنے دیوانے کوں گھن وچن ورنہ قتل تھی
ویسی۔ توکلی دے بھراتے برادری آئی اتے ہزار بہانے کر کے اوکوں گھن گئی۔ ڈھیر
ڈیہنہ نھن تھے، دت توکلی ”سمو“ دے خیمے کنیں کجھ پریں ہک پھرتے آکے بہہ گیا۔
دیوانیں آلی کار سمو کوں ڈیہدا ہی۔ جیرھلے اے حالت ودھ گئی تاں ”سمو“ دے پے
اپنے قبیلے دے سردار گزین مری دے کوہوں وچ کیں توکلی دی حالت اتے اپنی
بدنامی داسارا حال ڈتا۔ اے طے تھیا جو توکلی دے عشق دا امتحان گھداونچے۔ ”سردار

گزین، تو کلی کوں بہوں پرین کہیں پہاڑی غارونج کے ہلہاڑتا تے آپ لگا گیا تے
 ڈو تر اے بندیں کوں چوری ایندے تیں نظر رکھن واسطے آکھیا۔ ہُن سموکوں آکھیا گیا جو
 کبھی ”تو کلی“ دے کولہوں ونج۔ جیر ہلے تو کلی دی دید سموتے پئی او بیہوش تھی گیا۔ سمواد
 کوں ہوش ڈیوان دی کوشش کیتی۔ اوں اکھ کھولی سموکوں اتلا نیڑے ڈیکھ تے وت
 بیہوش تھی گیا۔ آخر تو کلی کوں ایں حالت وچ سٹ تے سموکوں پچھوں تے سڈ گھدا
 گیا۔ گواہیں اکھیں ڈٹھا حال سُنایا جو تو کلی واقعی سمو دے عشق وچ دیوانہ تھی گئے۔ مریں
 ”سمو“ تے اوندے پئے کوں سمجھایا جو او ہک سچا عاشق ہے، ایکوں کجھ نہ آکھیا ونجے۔
 اوں ڈینہہ توں اینداناں ”مست“ پئے گیا۔ جنون عشق وچ تو کلی پُرسوز اشعار آکھن
 شُر و کر پڑتے۔ ہر جاہ تے تو کلی اتے سمو دے عشق دا چرچا تھی گیا۔

آجری تو کلی دے شعر گاؤن شُر و تھی گئے۔ ایندے شعریں وچ سمو دے حسن دی
 تعریف ہئی۔ ایں بدنامی تے پھروئی قبیلے تو کلی کوں مارن دی ہک خفیہ سازش کیتی۔
 تو کلی جیر ہلے ہک روہ دی چوٹی تیں کھڑا ہک ”گدا“ نامی پھروئی ایکوں دھکا ڈتا پر
 تو کلی بچ گیا۔ ایندے بادولا کہیں وی تو کلی کوں نقصان پچاؤن دی کوشش نہ کیتی۔ تو کلی
 کوں ہک جاہ تے قرار نہ آندا، او بلوچستان دیں وادیں، روہیں اتے میدانیں وچ پھر
 دار ہندا یا اپنے شعر سُئید اہا۔

اُوں غازی خان دے دیرے دے وی کئی چکر لائے۔ ہک دفاسردار جمال لغاری ایندے
 عشق کوں تولن لوہک کجھری ایندے کوٹھے وچ ڈھک ڈتی جینداناں ”موراں ہا“۔

ایں سارے قصے کوں تو کلی اپنی شاعری وچ آہدے جو

موراں کجھری چوڑھویں دے چندر آلی کار و دھدی بدلیں آلی کار مچدی
 اپنے والیں دی خوشبو وی ہندی ہوئی میڈے کولہوں آئی
 اتے آکھیں

اے مست! میں تیڈی ہاں بیا کہیں دی ننھی
 ادھی رات دے ویلے تیڈا دل رکھساں
 مگر مست رچکارا ماریا

ڈو جھے ڈینہہ سردار جمال دی مجلس وچ مست آیا اتے آکھیں
 ترجمہ: میڈے طاقتور سردار و میکوں کوٹھے وچ بند کر کے پریشان نہ کیئا کرو
 میں سونال کیئا ہو یا وعدہ دیرے دی منجھ دے تھنیں آلی تریمتیں
 دے بدلے نہیں تر وڑ سگدا۔

اگوں تو کلی سردار جمال کوں آہدے جو
 ترجمہ: میکوں تیز رفتار گھوڑے ڈے
 میں سرتے ریشمی لنگی پدھداں
 سو سواریں نال
 پھروئیں کوں بھجاڈیواں
 اے سرداریں داکم ہے؟
 اے کاش سموکوں

جی بھرتے سونے دے زیور پوا کے
سردار لوک تو کلی مست نال پر ناڈ بندے

تو کلی دی اے خواہش جمال لغاری پوری ناں کیتی مگر سردار مرتضیٰ بگٹی عملی قدم چاتا۔
اوں مست واسطے شادی دا جوڑا سوایا۔ سمو واسطے زیور اتے ہک دستہ گٹی سواریں دا
اینڈے نال کیجا۔ تو کلی اوں جاہ تے دیرہ لایا جیڑھا بگٹیں تے مریں دے درمیان دا
علاقہ ہا۔ اتھاں بلوچی رواج دے مطابق دے ذبح کیتے گئے۔ سموذی لاعلمی اتے غیر
موجودگی وچ اوندی شادی دی رسم تو کلی نال توڑ چُپائی گئی۔ اتے سواریں کوں پچھو
نتے ولا پٹھیا۔ انہیں کوں آکھیں: سردار کوں آکھو جو تو کلی دی شادی اوندی شان دے
مطابق تھی گئی اے۔ پھر دیں پھر دیں ہک ڈیہہ تو کلی سندھ وچ چُپا۔ اتھوں ملتان تے
لاہور توں تھیندا کواہیں دلی پہنچ گیا۔ دلی وچ ایکوں دیوانہ فقیر سمجھ تے جیل وچ سٹ
ڈتا گیا۔ جیل وچ کے اوندی بلوچکی رگ پھر کی اوکوں مری جوان یاد آئے آہدے جو

ترجمہ: دلی شہر دے وچ ہے شور غل

راہندن کالے بیکار ہندوستانی

بودلیں دی ریل پیل ہی

افسوس مری پتر میڈے سنگ نہ ہن

ہک دفا جیر ہلے مست تو کلی سندھ توں واپس بلوچستان آندا پیا ہا، اسان تے گونجیں

دی قطار ڈھس آہدن

ترجمہ: کونجاں قطار وچ سندھ توں ولدیاں پھین

میں وی اناہاں دے سنگ وچ رلاں

کونجاں سرتے ہن اتے میں

یار دادیدار کرن ویندا پیاں

ہک جاہ تے کبوتر کون خطاب کریندیں مست آہدے جو

ترجمہ: دے پکھیا فریاد نہ کریٹھ لہہ میڈا قاصد بن

میڈے دوست دیاں نشانیاں گھن آتے سلام ڈے آ

سمو 1880ء وچ فوت تھئی۔ اینڈے مرڻ دی خبر مست کوں کیوں پہچی اے گالھ
راوی کنیں سُنڈے ہیں۔ جیڑھے ایکوں تو کلی مست دے وجدان اتے جذب دی
مثال سمجھدن۔

تو کلی کاہان دوویندا پیا ہا۔ بے قراری وودھ گئی۔ سنگتیں کوں آکھس میں ویندا پیاں۔ تساں
سارے سمو دے گھر آنجو۔ سمو دے گھر کھرام ہا۔ مست دی اجازت دے بغیر ایکوں دفن
کیوں کیتے دے۔ تو کلی خاموش ہا۔ کافی دیر یاد عالم حویت توں نکلتا۔ سرچا کے آکھس: سمو
آکھے جو میں اتھائیں ٹھیک ہاں۔ اوں میڈے نال وعدہ کیتے جو ہر میس دی رات
میڈے نال ملسی۔ سمو دی قبر دے سامھنے میڈے واسطے ہک حجرہ بنواؤ۔

آہدن سمو دے مرڻ دے باد تو کلی پندرہاں سال جیندا ریہا۔ روزانہ پہاڑ تے وچ

کاک کندھی

فدا حسین گاڈی

وٹن جیویں بھونئیں کنیں پاڑیں دے ذریعے پانی گھدین تے ساوے راہندن،
ایویں کلچر داں پاڑاں آ پنے وسیب راج ہونندن۔ جاگیر داری دور راج وڈے پشیے ڈھور
ڈنگر، بھیدیاں کبریاں تے رڑھ واہی ہائن۔ درکھان، لوہار، کٹانے، موچی، پولی،
جت تے بے کمی کاسی بالغ تھیون کنوں وی پہلوں پیوڈاڈے داکم کرن لگ پوندے
ہائن۔ جے کوئی ودھ پڑھ وے نجے ہاتاں آٹنی وتی دامنلاں بن ویندا ہئی۔ جیون ہک
پدھے بدھائے ڈگر تے چلدا ہا۔ ایس جاگیر داری وسیب راج وتی دے پرکھ تے سردار
دی وساخ (دیرہ) ہک وڈا کلچری ادارہ ہا۔ سیالے دی رت ہووے ہاتاں سنوئیں سنجھ
نال بھابل ویندی ہئی۔ آ پنے کم کار کنیں فارغ تھی کے لوک حقہ گڑ کاوٹن لگ ویندے
ہائن۔ رات ودھ چلے ہاتاں چھلا پوچھ، گھڑا تھالی یا قے کہانی دا شغل لگ ویندا ہئی۔
انہا لے کوں سر پھیں، لگس دے جھنگ راج ڈوپہریں دا گرمی کنوں بچن لو کھڑے
چا کے ونج باہندے ہائن۔ اوں دور راج آدمی دی تربیت قے کہانیں دے ذریعے
کیتی ویندی ہئی۔

کے رنگیل پتھر گول آندا ہا تے سمودی قبر تے سجاڈیندا ہا۔

تو کلی ول جہان گردی دوکل گیا۔ ہک لمبے عرصے بادول واپس آیا۔ حالت غیر ہس۔

سمودی قبر تے پہرے کے فریاد کریندے جو

ترجمہ: اے جنگل راہون آلا

میڈی فریاد سن

جیویں توں پانی واسطے تڑپدا ہویں

میں سمولوا یوں ہی تڑپداں

میں اتلا تہاں جوست

سمندریں دا پانی وی میڈی تربیہ

میں لہاسکدا

اے واقعہ 1895ء دا ہے جڈاں اوندی طبعیت خراب تھی تے تو کلی، سردار خان کوں
آکھیا جو اوندی برادری کوں اطلاع ڈیون۔ لوک چندر ہاں میل تیں او کو چا کے ٹرے۔
ہک جاہ تے مست لوکاں کوں آکھیا جو اپنا ردھاپا کر گھن، لوک کھاوٹن پکاوٹن وچ
لگ گئے۔ کھاپی کے ولے تاں مست تو کلی دی روح پرواز کر چکی ہئی۔

جٹ کوں پتر مویانہ و سراتے نانگ کوں پچھ کپانہ و سراتا

رُخ و ثاندرا: فدا حسین گاڈی

اونویں تاں اے قصہ ”جٹ کوں پتر مویانہ و سراتے نانگ کوں پچھ کپانہ و سراتا“ کئی لنگ و سارخ تے اوں ویلے سنن اِج آندا ہا۔ جیڑ ہلے ڈوگرو پیں دی صلح یا مینوے دی کالھ چلے ہا۔ فردیا گروپ جیڑ صلح دے حق اِج نہ ہووے ہا۔ ایہا مثال ڈیندا ہا۔ اونویں اے کہانی بھگوت پُران اِج وی ہے تے او ایں ہے۔

قدیم ہندوستان اِج ہک وڈی جنگ تھی ہئی۔ کوروتے پانڈو وڈو سوتر (پتریر) ایں جنگ دے ڈو وڈے تھوک ہائن۔ این جنگ اِج کور و شکست کھادی، سارے مرکھپ ننگے۔ کوریں داپو دھرت راشٹر بگیا۔ اے پانڈو دا چاچا ہئی۔ ایں شکست دے باد پانڈو چاچے کوں آپنے کول گھن آئے۔ ہک سادھو دھرت راشٹر کوں نصیحت کیستی جو اوند اُتھاں ہووَن پانڈویں دے پھٹ کوں تے آپنے پھٹیں کوں تازہ رکھن اے۔ ایں کنوں چنگے جو اوندیاس گھن گھنے۔ ایندے بعد اوں جوگی کہانی سنائی۔

ہک جٹ ہا۔ اوندے پتر کوں نانگ ڈنگ مارا۔ اوں جٹ دا پتر نانگ دے کھادے نال مویا۔ جٹ اوں نانگ کوں مارن کیستے گہاڑی ماری۔ اے نانگ دے

پچھلے حصے تے لگی۔ تے اوند اچھ کپا بگیا۔ جٹ سوچا جو نانگ دا ویر مشہور اے۔ اے نانگ ضرور اوں جٹ یا اوندے گھر آلیں کوں ڈنگیسی۔ ایں کیستے نانگ نال ولا جوڑے۔ ایں جوڑن دی کوشش اِج اوکھیر دا پیالہ بھر کے نانگ دی کھڈ تے رکھس۔ نانگ سر باہر کڈھ کے کھیر دا پیالہ ڈٹھا۔ تاں اوند مقصد سمجھ گیا۔ جو جٹ اوندے نال مترتا (متر کنیں معنی دوست) واسطے اے کھیر دا پیالہ اُن رکھیا۔ نانگ جٹ کوں آکھے جو جیڈ بے میڈے اِج مترتا دی کوئی گنجائش کاسی۔ تیکوں آپنا پتر مویانہ و سراتے میکوں اپنا پچھ کپا۔ نکھتے ڈند نہیں لگدے۔ ایں کہانی پاروں سرائیکی دا اے اکھاٹ بننا جو ”جٹ کوں پتر مویانہ و سراتے نانگ کوں پچھ کپانہ و سراتا“۔ ایں رویے دا اثر سرائیکی وسیب اِج اساں آئیں نسلیں دی دشمنی اِج آج وی بید ہے ہائیں۔

درمن ناگ

رُخ وٹاندر: ملک عبداللہ عرفان

وڈے گالھ کریندن، جو پک درمن ہئی، کناہاں ایاماں کیا ماں دا۔ بہوں پرانا تے
ڈھگ وڈا۔ پہاڑ واگبوں اُچے تے پرے پرے توئی کھنڈیئے، اوندے ٹھیز
ڈسیندے ہن جو آپنے ویلے وقتاں اِچ ایندے ماڑ پر ماڑ اسمان نال گالھیں کریندے
ہوسن۔ ایندے اِچ راہندا ہئی پک ناگ۔

آہن اے ناگ وی اتلا پرانا تے وڈا ہئی، جتلا خوداے درمن..... پئیں
ساگلوں چدھار دے وسندڑ اوکوں درمن ناگ سبڈیندے ہن۔ اے گالھ وی پچھوں
دی مُردی آندی ہئی جو اے درمن ناگ، درمن دے پرانے خزانے دار کھوالا ہے۔
تے اوں ویلے توئی اپندی رکھوالی کریندے راہسی جے توئی ایندے اصلی وارث آتے
ایں توں آپنے وڈکیاں دا اے تر کہ سنبھال نہ گھنسن۔ پر اِج توئی ایندے کوئی وارث نہی
آن اڑ کیا۔ اونویں تاں درمن اِج توئی کہیں بندے بشر کوں کئی ڈکھ نہی پچایا پر پاند
پچھوں پوچھڑی دے سکوت جگیندے خزانے دی سٹی سٹائی آ لے آ رہوں باہروں
دے نویں تے وسندڑ یا وقت پرانے دھاڑل جیز ہے کیڑھے وی اُنگ سنگ گھندے
یا آکڑاں ڈکھیندے، ایں درمن اِج آوڑے ہن تاں پچھے، آندھی بیاڈ ٹھانچڑیاں دا

مونہ..... وٹ او اتھاہیں درمن دے ڈھڈھ اِچ ای ونج نکلے ہن۔ سایاں
ورھیاں توں اینویں آند اٹھیندا ہا۔

سُکھے ڈنہہ خدادے پر پک ڈنہہ خدادے، اے تھیا جو پاڑے دی پک نویں وستی
اِچ پیر آلتھا۔ پناہ ہوتا پیر ہا۔ ہر مانس دے من دی مراد پچاؤس۔ پچھے گجھ لوک کٹھے تھی
کراہیں آئے پیر کوکھ۔ رُنے کوکے تے دھاں آن ڈٹونے جو ”پیر آ! درمن
کھاندے، ساکوں درمن ناگ تو پچا!“

من منادے ویلے ہن۔ اے پیر فقیر وی تہاں چنگے لوک ہوندے ہن۔ پیر
آہیں چا بھری۔ وستی اِچ چار جیہاڑے بلیا تے بھانویں پنج۔ جیز ہلے مکھ مکیج تے
ٹرن لگاتاں مار کے وت چٹھ کیتی ”سیں درمن آلی گالھ.....“
آکھیں ”نمھ و مر یا تھیندا او بیاں!“

پچھے اوسدھا گیا وی انہاں ہیں، سدھا درمن دو۔ ناگ ہونیں نکرے۔ رام ست
تھئی۔

اکھے ”پیر سیں! اڈے کڈے؟“
جئے ”نیڈے کوکھ آیاں، کم اے۔“
اکھے ”ڈسوسیں! کم کریسوں۔ کروں کینویں نہ.....“
جئے ”وستی آلیاں کیتے آیاں..... ہُن پھٹا کر..... انہاں کوں اوکھا
کرن چھوڑ ڈے.....“

اکھے ”تے او..... جیز ہے وستی ورثے دی سایاں ورھیاں توں رکھوالی پیٹھا

کرینداں تے سائیاں دی واٹ بیٹھا بھلینداں اوندا کیا تھیں؟“

پیر آہدے ”وئے مکلا! اج داہر پل دہانے سائیاں ورھیاں جتلا ہے۔ ہُن واٹ بھالن دانیں۔ سُنے لوکاں کوں اُشاک کرن دا ویلا ہے تے اے کم میں چنگی ریت پیا کرینداں، سُنیں جاگدے پن ہُن تیکوں ڈھیر واٹ بھالن دی لوڑ نہ پوسی۔“

اکھے ”چنگاں سُنیں جینویں آکھو.....“

جے ”آ کھاں کیا..... بس آکھ ڈتے می جو دتی آلیاں کوں اوکھانیں کرنا..... چنگا وت اللہ بلی..... جندڑی رہی تاں سال پچھوں ول ملوں۔“

اے آکھ تے پیر ہونیں دگ پیا تے ناگ ہونیں نچنت تھی تے درمن ایج سمھ ریہے۔

ویلا ہا سُر کداریہا تے ایویں ہک ورہیں ٹپ گیا۔ پیر ہونیں سال پسالی آندے ہن وستی ایج، کارے موجب آنگے۔ پر موہروستی نہ پئے نگے تے سدھے ٹرے آئے درمن ایج۔ آنگے بندے چھینوں دی کوسن تے ناگ اگوں ولّا چاڑھ آندا ہا۔ پر ایج اوں کتھا ہوں وی ڈکھالی نہ ڈتی۔ پیر ہونیں کجھ سوچ تے اوکوں بولن ٹر پئے۔ ناگ کئی لگن دی بلاتاں ہا کھیناں۔ اوسدھے ناگ دے سرتے وچ کھڑوتے۔ ہُن پیر ہونیں ڈیہدن تاں کیا ڈیہدن جو ناگ دا اکجھ پھن پھٹ اے۔ نتر ان تھیا ہک ٹوئے ایج پئے تے کولیاں ہن جو تھی کھا دی ویندے سُنیں۔ پیر دا ہا نہہ دراہ تھیا۔

”سلام والیکم“

”والیکم سلام.....“ جیویں کھوہ! چوں الارا آیا ہووے۔

اکھے ”وئے بلی کا کا! تیڈے نال اے کیا بئی؟“

جے ”جیوھی کیتی اے میڈے نال، تئیں کیتی اے پیر آ..... ہُن کیا سمجھدیں؟“

اکھے ”میں کیا کیتی اے تیڈے نال وئے بھلے لوک آ؟“

جے ”تئیں آکھیا ہا جو اگوں تے بندیاں کوں اوکھانیں کرنا..... بس میں تیڈا آکھیا نہیں ٹالیا تے انہاں میڈا اے حشر کر ڈتے۔“

پیر ہونیں ہتھ ای ملے تے اکھونے ”وئے کملے آ..... میں تیکوں ہٹکلیا ہا جو انہاں کوں اوکھانہ کریں۔ اے تاں تھ آکھیا جو شوکا شاکی دی چھوڑ ڈیویں.....“

سوہڑے

دھنوال کرونجیں تے نہال کیتی ونجی

میڈا پال وندولا

مائی تاں رانی دا گھر کوٹ دے اُتے

معت لیسے ڈاتی سارے لوک دے اُتے

تھورے تاں لیسے میں غریب دے اُتے

جگ ٹھری تے ٹھار کرونجیں تے نہال کیتی ونجی

میڈا پال وندولا

بھانیاں تاں جیندی دا گھوہ پیا کھٹیندا

گھیرا ڈینوئیں میں تے دھنوال ڈے توں

جگ ٹھری تے ٹھار کرونجیں نہال کیتی ونجی

میڈا پال وندولا

”سرائیکی وسیب اچ چچک کول مائی رانی آ بدن۔ وستیاں داڑیاں اچ چچک دی ویاہ آ بدن یک سار
آندی بھی۔ منڈاں اندا کوئی معروف علاج معلوم نہی۔ اوں ویلے تریتیں، مائی رانی (چچک) آہوں
اے دعا (سوہڑے) یقین نال پڑھدیاں بہن تے ویاہ سچی مچی کنڈ کر وندی بھی۔ اے خاص دعا
(سوہڑے) وتی کھسن (شادان لاند) دے سیں فضل رب ہوئیں، آنجی اماں سیں منوہوں ربکا رڈ کرتے
”سچان“ کیے ڈات کیتی اے۔“

مائی تاں رانی دا گھر ہے اُچی ماڑی

بھانیاں تاں جیندی دا گھر ہے اُچی ماڑی

تیکوں تاں چانڈن سید بخاری

پیا چانڈی اے جٹی تے کراڑی

دھنوال کرونجیں تے نہال کیتی ونجی

میڈا پال وندولا

بھانیاں تاں جیندی دی کوئی پینگھ پئی اڈیندی

سونے دی ہے پینگھ میڈے رُپے دے دس رے

ست بھرائی شالا در در کھٹیندی وتے

جھوٹا تاں ڈیونس سترے ایندے بھائی

ستاہیں دا صدقہ ڈیسی غریبیں تے تھورالا

جگ ٹھری تے ٹھار کرونجیں نہال کیتی ونجی

میڈا پال وندولا

مائی تاں رانی کنیں آندڑی ڈھٹی

بھانیاں جپیں دی سائیں آندڑی ڈھٹی

کنیں دے گھر ویندی پہلے میڈے گھر آ

آوٹ لاڈاتی ڈتے چاسبھا •

جگ ٹھری تے ٹھار کرونجیں تے نہال کیتی ونجی

میڈاپال وندولا

پال وندولا، ڈاتی گل ڈسائیں نزل دا چولا
اُتے ڈسیں ڈاتی چھاپ دار چچی
دھنوال ڈے مائی تے نہال کیتی ونجی

میڈاپال وندولا

مائی تاں رائی دا گھر گھاٹواونج پیٹھ
بھائییاں تاں جیندی دا گھر گھاٹواونج پیٹھ
مائی رائی کھوہ تے چشمے ونج لیٹ
دھنوال کرونجیں تے نہال کیتی ونجی

میڈاپال وندولا

دھنوال سن میڈ پے نکے بچے میڈی ساری آس مئی
دھنوال کرونجیں تے نہال کیتی ونجی

میڈاپال وندولا

مائی تاں رائی دا گھر جالڑیں چنڈیں
بھائییاں تاں جیندی دا گھر جالڑیں چنڈیں
تیکوں پونجسوں ڈاتی کھیر تے کھنڈیں
تیکوں پونجسوں ڈاتی مکھن تے ماکھیں

سَمی - ۱

ڈاتری چا نہ چا مُٹھ کپی ہم گھا دی
کھنڈاں دی پکی اماں پلانی، ناہی ساگ دے ڈا دی
اماں دے در تے گھوڑیاں دی چال اے
اُٹھی اُٹھی ڈیدھی ہاں اماں پلانی، ویرن سینکیاں دے نال اے
اماں دے در تے سَرّاں دا پوٹا
راج بھائی اماں پلانی، جیویں پلنگ دا جھوٹا
اماں دے در تے کوئی ڈتی ہم پھاری
کنڈا نہ پڈی امڑی چایا آندیں رات اندھاری
اماں دے در تے کوئی پنڈا کپاہ دا
دھیاں چا نکھیریں نیں اماں پلانی، نھوی ڈر خدا دا
اماں دے در تے کوئی ڈولی چھاء دی
عطر دی شیشی ہم اماں پلانی، ناہی کمر دے ڈا دی
اماں دے در تے کوئی منجھ دا پیرا
ہاں غمبیں بھٹدا اماں پلانی، پھٹ پھٹ ویندے زیر

”سَمی“ سیں مظہر علی تابش توں زیادہ انہاں دی ماسی سکٹ دا تھورایت اے جہاں سَمی دیاں ڈو
ونکیاں تے چرخا ڈات کیتا اے۔

کوئی پاوی وُندے کھس میڈا من موہنے آ
 آکھ مجھیں میڈے ویرن کوں کیوں مٹا ای پردیس میڈا من موہنے آ
 کوئی پاوی وُندے دریائی میڈا من موہنے آ
 میڈے کھپڈن دی رت گئی میڈا من موہنے آ
 کوئی پاوی وُندے چنیاں میڈا من موہنے آ
 میڈیاں سٹھ سہیلیاں رُنیاں میڈا من موہنے آ
 کوئی پاوی وُندے کھٹ میڈا من موہنے آ
 میڈا ویر چنلیاں پٹ میڈا من موہنے آ
 کوئی پاوی وُندے تندوں میڈا من موہنے آ
 میڈیاں کر کر ویندین ہنچوں میڈا من موہنے آ

چرخا

لال وے چرخا جیندیاں مَنجیاں کھراویاں
 تھیاں بھمبھیری مل بچاں کوں آواں
 لال وے چرخا گھو کے وے گھو کے
 نئیں وہوئے والی جیڈے بنداں تے شو کے
 لال وے چرخا مٹھی میں گتیاں
 جچن ملائیں رَبا میں روندی نہ وٹاں
 لال وے چرخا کتیاں میں دھانہیاں
 رت خوشیاں دے آوے میں ڈیواں ودھانیاں

ڈیواں تیکوں لولی بچوا میں تاں ڈیون والی
 سیں در ملیم بچوا جیندا ہر کوئی آپ سوالی
 اڈیم تیڈا پینگھا بچوا ریشم پاتیم لاناہاں
 اللہ ودھسی تیڈیاں بچوا تے مامے دیاں ہاناہاں
 منکتیاں دے سوال دے بچوا خالق آپ منیسی
 جیکوں تمس ڈتے بچوے خالق اوکوں ڈیسی
 ڈیواں لولی تیکوں بچوا میں تو سہو چنگی
 گھر لوبندی اے بچوا جیویں میکوں تیڈی ونی
 تیڈی ونی دے وے بچوا ہوسن بھنھے وال
 موڑ اگتیدی رہواں بچوا عطر کیوڑے نال
 عطر کیوڑا کیا ہے بچوا کستوری کوں گس
 تیڈے مامیں کوں ہے ڈاڑھی تیڈی لہسی مس

”خاصی وتی (کرول لعل عین) دے سیں شوکت علی گسرمانی دے لوک ادب دی بول بچول
 راہیں اے لولی آرٹ لیڈر چوک اعظم دے کپیڈر اچ وچ سوگھی تھی۔ اُنھوں سیں پرنس ناصر دی ڈات
 ساگے اے ادب پارہ ”سُحان“ دے قاری کیے چھپن جوگا تھے۔“

ڈیواں لولی تیکوں پھڑا میں تاں اڈ اڈائیں
 میڈے ڈیوے پکے پھڑا میڈے گھر ڈڈائیں
 گھر ڈڈائیں میڈے پھڑا ہووے ناکلی ستھ
 گھولاں میڈے ڈکھاں کوں میں گھولے ملن ہتھ
 ہتھ نہ ملن جیون شالا ملن ونج تلایاں
 اے چنے دیاں بوٹیاں میڈیاں خالق آپ لواں
 لولی ڈیواں میڈا پھڑا تیکوں پٹھ سرینہاں
 چرک لائے نی کیوں دے پھڑا خیر دے وسدے مینہاں
 دن مینہ دے پھڑا جیویں ویڑا تھوے چکاں
 کھیڈے پھڑا میڈے ویڑے لاہون میڈیاں سکاں
 لولی ڈیواں میڈا پھڑا تیکوں پٹھ پچھانویں
 بخت لکھیدن میڈا پھڑا بہوں پھڑیاں دے نانویں
 بخت دے نال دے پھڑا جیویں کوئی سند ویائی
 راج منیسی میڈا پھڑا آ پھڑے دی مائی
 ڈیواں لولی تیکوں پھڑا بہہ چھپر دے سائے
 کوئی نہ ونجے پھڑا شالا گھولے ڈلیں پرانے

ڈلیں پرانے دی ہوندی اے پھڑا ایہا خاص نشانی
 میلے کپڑے ہویدن پھڑا ہوندی اے شکل نمانی
 آسی میڈا ماماں جیوے آسی نیلی پھڑا
 نیلی سچ سنہری جیویں موتیں چاہک جویا
 تلے جویے تیر دے پھڑا موتیں جوی کماں
 چھکن والے جیون میڈے مامے شیر جوان
 ڈیواں تیکوں لولی پھڑا ٹٹھی راند مچانواں
 پک ڈینہہ اللہ بھانویں پھڑا تیکوں سہرا پانواں
 راند مواند مچی دے پھڑا شالا کڈی نہ بھجے
 آندیاں میڈیاں سچاں کوں تاں کڈی چرک نہ لگے
 کاں لوندا پھڑا ساڈے گھر ونج کوں آندا
 آسی میڈا ماماں جیوے میڈا ہاں ٹھرندا
 ہاں ٹھرندا ٹھرن ٹھری ویسی میڈا ہاں تے زیر
 او ڈینہہ چنگاں تھیںسی پھڑا جڈاں پیسی سہرا
 ڈیواں لولی تیکوں پھڑا ساوے ڈسن گھا
 امری کوں ملن پھڑے شالا بھینٹیں کوں ملن بھرا

مٹی میں دمان دی

مٹی میں دمان دی، کوہ سلیمان دی
اللہ میڈا سیں آں، جیڑے درتے آئی آں
میڈی آم شام توں ڈیویں امان توں
مٹی میں دمان دی، کوہ سلیمان دی
مٹی آں میں بھرنی، راہ سدھے تے ٹرنی
مٹی ہاں میں چکینی، سوکھی نہ پٹیا جینی
مٹی میں دمان دی، کوہ سلیمان دی

راہ زندہ پیر دا، پیر میڈے ویر دا
پنگھ بی بی سین دی، پٹن پٹن دی
مٹی میں دمان دی، کوہ سلیمان دی
پٹھو وگدا سندھ ہے، سندھ ساڈی جند ہے
رائی اے پلوٹ دا، پندھ مٹھن کوٹ دا
مٹی میں دمان دی، کوہ سلیمان دی

دمان آرکائزیشن دے پرائمری سکولیں اچ شاگرد ہاں سولیں ویلے سکول آسلی اچ ”مٹی میں دمان دی“ دے طور پر گاندن۔ پائیں کیے اکیوں سیں احسن واگھا لکھیا اے۔

رومن لکھت وچوں سرائیکی شاعری

تریمت آہدی اے:

مائے، فی ماء! ملامت نہ کر میکیوں
مائے کچ کنوں نہ مڑساں
ایہا جان پیاری لکھ لکھ واری
صدقے یار دے میں کرساں
یار وسایا تاں وس ویساں
تھاں اجڑی پچھری مرساں
یار گداز دی ہانہہ بردی تھی کے
سرتے تنساں، پانی بھرساں

جنا آہدی اے:

یار نہ نیڑے، ہر کوئی جھیرے، ہن کڈے منہ کر تیجے
موت آوے یا وت تھیوے میلا، تاں آزاد تھو تیجے
نہ وت خالیش توں نت مہر حُب رکھیجے
کیا پچھدیں غمناک سبھے ہن، نیمہ دے اے نیچے
ہک عرض کیتم دل جانی کوں، پچ کر کے لکھ و نیجے
ہمہ گوشے سمجھاوے دل کوں، نہ گھندے نہ سندے
نیکس درداں مول نہ چھوڑا، توڑے رجم کنڈ ولاندے

”راوے دی دھرتی..... ملو دے ہک گنام شاعر دی تریمت مردمنہوں سوالی جوابی شاعری دی خوبصورت وکی ملتان اچ ہک انگریز نوآبادکار دی لکھی ہوئی انگریزی کتاب وچوں سرائیکی خط اچ ”سُنچاٹ“ دے قاری کیے نظر شاعری نقل (Transcribe) کیتی اے۔“

تریمت آہدی اے:

قاصد آتیکوں قسم اے ربّ دی
وچ آکھیں یار کوں اینویں
شالا جیویں، ہر دم جیویں
اصل پورا مول نہ کیتو
ہن اقرار کوں آوے، شالا جیوے
تا نگہ دے وچ گل ڈتوئی
ساڈے ہار سنگھار کوں آوے، شالا جیوے

چنا آہدے:

آماہی پیڑے آوٹ دے لکھ احسان منیاں
قدم جمیاں
سیس نویاں
استقبال کریاں

اُنہے سینکیاں ساتھیاں کوں سہ پیڑا حُسن ڈکھیاں

تریمت آہدی اے:

مہمانی نوروز بچن کوں

میں مٹھرا جو بن ڈیاں

کول پلہیاں ڈکھ ودھائے عیش کریاں

سُجائ

7 ویں لڑی (جون 2006)

کالھ مہاڑ

سرائیکی کہانی اتے حیاتی دا پروبھ
”کالوقلندر کہانی رات مہا بے سیں رفعت عباس دی کالھ مہاڑ“

میں سمجھینداں جیویں خواجہ فرید سیں آکھئے!
قسمت سا نگے ڈھم اے دھرتی

آندا کون اتھا ہیں

آج توں کچھ ڈیہنہ پیلھے ساڈے گمان اچ ای کاہنا سہی جو آساں اے رات
اتھاں درابٹن اچ دوستاں نال کوہ سلیمان دے دامن اچ گذریسوں۔ جیویں تھساں
ڈسائے جو اوتر بچی گذرگا تریخی رستہ جیوہا خراسان تے افغانستان ویندے، اساں
اوندے ہک درے اُتے، اوندی ہک وستی اچ کٹھے ہائیں۔

دوستو! ایں کہانی رات دا آغاز کچھ ڈیہنہ پیلھے آساں ملتان توں شروع
کیچتے آج کالوقلندر کہانی رات ایندا ڈو جھامیل اے۔

میں سمجھینداں جیوہی کہانی سنن تے لکھن دی آج اساں کالھ پئے کریندے
ہائیں، اے ساڈی اپنی کہانی اے۔ ساڈے نال تھیا اینویں ہے جو ساڈی کہانی اساں
آپ نہیں کیتی۔ ساڈی کہانی کہیں پئے کیتی اے۔ آج ساکوں اپنے بارے بہوں
سارے حوالے ترک بابری اچ ملدن۔ بہوں ساریاں کالھیں اُوں توں پیلھے ابن

سُجائ

7 ویں لڑی (جون 2006)

بطوطہ کر گئے۔ اوں توں ای جیلھے جڈاں آریائی اتھاں آئے تاں ایں خطے تے اتھوں دے بندے بارے بہوں ساریاں چالھیں اورگ وید اچ کرنگین۔

جیویں میڈے دوست شیم عارف آکھے جورگ وید اچ اتھوں دے بندے دراوڑ کول کالا، کوچھا، داس تے راخس آکھیا گئے تے اتھوں دا بندہ پچھلے اڈھائی ترائے ہزار سالیں کیں رلیا ہوئے۔

اے سلسلہ کتھائیں ختم تھیون اچ نہی آنداپیا۔ تھیا اے ہے جو اسان وی اوہالغت ورتن لگ پئے، جیڑھی ساڈے خلاف گھڑی گئی۔ داس، کالا، کوچھا، کراڑ، کتا تے اتجھے بہوں سارے لفظ جنہیں کول اسان اپنے idiom اچ مندا بنائے، او اصل اچ ساکوں آپ کول مندا ہی جیڑھا اسان ول اپنے ڈکشن دا حوالہ بناؤ تا۔

ایندے بادا گمریز آیا۔ انگریز دا گمریز اتھوں دے قومیں بارے اتھوں دے لوکیں بارے جیڑھی چالھ کریندار ہے، بہوں سارا ساڈا افتاد، بہوں سارا ساڈا محقق اوندی بنیاد تے جیڑھی ایں خطے کول سمجھن دی کوشش کیتی اے او ساڈے کیچے کلہا ہک ماخذ اے۔ میں جیڑھی چالھ عرض کیتی اے، او اے ہے جو ساڈی کہانی کوئی پیا کریندار ہے۔ ساڈی ترخ کوئی بیا لکھدار ہے۔

ترخ بارے، ماضی بارے اے آکھیا ویندے جو اے تبدیل نیں تھی سکدا۔ میں سمجھداں جو اسان سرائیکیں اپنے ماضی کول تبدیل کر ڈتے۔ پچھلے پنجویں ترہہ سالان توں جیویں سرائیکی شاعری آئی اے، جیویں ”لوک سانجھ“ سنجان داچندھ کیچے، جیویں ”سویل“ شمس کول نویں سروں ڈیکھن دی اکھ ڈتی اے۔ اے

سبھ کجھ ماضی تے ترخ کول تبدیل کرن دا کارن بنے تے بنداپے۔

آج درابن شاہر اچ دوستیں نال گھمدے ہوئے جیڑھی زبان اسان اتھاں سٹی اے جیویں لوکیں کول ڈٹھے، اینویں لگدے جو اے ہک وڈی تند اے جیڑھی سینکڑیں میلیں دے گھیر اچ ہک ڈوجھے نال گندھی ہوئی اے، ہک پئے نال رچی ہوئی اے۔ ایں سیٹلائٹ تے انٹرنیٹ دے دور اچ اسان اپنا جیڑھا نٹ ورک اپنی زبان، تہذیب تے ثقافت دی بنیاد تے گندھے، اوڈھیر مضبوط اے۔

کہانی جیڑھی خاطر اسان آج کٹھے تھے، میں سمجھیداں جو روایتی کہانی نیں۔ اے رات دا جاگن اے اتھاں کہانی پڑھن، سرائیکی قوم تے لوکیں دی بیداری دی علامت اے۔ ایندے پچھوں بہوں سارے معنی تے مفاہیم ہن۔ جیڑھے جو اسان گھن کے ٹر دے پئے، میں۔

جیڑھی قومیں کول آج وڈا فکشن اے، دنیا اچ انہاں قومیں دا وڈا اعتبار اے۔ اچوکی دنیا اچ قومیں دے سارے جیون پچھوں انہاں دا فکشن کھڑے۔ پورا مہابھارت رامائن دے مہابھارت اچوں آلویندے۔ ایران فردوسی دے ”شاه نامہ“ اچوں زندہ کھڑے۔ یونان ہومر دی اوڈیسی (Odyssey) وچوں تے روم ورجل (Virgil) دی شاعری اچوں معتبر نظر دے۔ دنیا اچ جتھاں وی نویں کہانی لکھی گئی اے، اوندے نال اتھاں لوکیں دی تنہائی گھٹ تھی اے۔ لوکیں دا پرو بھگٹ تھے۔ لوک ہک پئے دے نیڑے آگئیں۔ آج اسان سرائیکی لوکیں کول وی اپنی دوری تے تنہائی مکا کے جگ جہان نال ہک نویں مکا لے دی لوڑ اے۔ ہمسایہ قوماں جیڑھیاں

اپنی بولی تے تہذیب و ثقافت نال ساڈے چودھار و سدیاں پئین، انہاں نال دی
نویں سروں گالھ کرن دی لوڑ اے۔

اساں سرانیکیں دی قسمت ایج ہمیش تنہائی تے دوری نیں رہونی۔ اساں
گھٹیا کے اپنے اندر کہیں ریشم دے کیڑے وانگوں اپنے ریشم ایج نیں مرنکناں۔
اساں اپنا چہرہ اپنی صورت پورے جگ جہان کوں دکھاوئی اے۔ تے میں سمجھداں
جو پچھلے بنجوی تریہہ سالاں کوں سرانیکی شاعری دی ہک وڈی روایت دے بار
سرانیکی کہانی دی وی ہک وڈی روایت دا آغاز پیا تھیندے۔ ایندے بغیر جیڑا ہانکھ یا
چہرہ سرانیکیں دا ایں جگ جہان ایج بن سکدے، او مکمل نیں تھیندا۔ میں سمجھداں جو
پچھلے پنج ست سالاں ایج ساکوں سرانیکی کہانی دی ہک نویں روایت ملی اے۔
احسن وانگھا، مسرت کلا نجوی، عامر فہیم دی کہانی دے باد گالھ ابگوں تے ٹری اے۔
ایج دی کہانی ایج ارشاد تونسوی، اشوال، حفیظ خان تے نویں ناول ایج کاشت بلوچ
واناں آندے۔ اے اولوک ہن جہاں پورے جگ جہان دی کہانی لکھن دی تکنیک
ڈنٹ تے اپنی گالھ آکھن دے نویں ہنر کوں سمجھ۔ سرانیکی کہانی جتنی تیزی نال اپنی
صورت بنیندی پئی اے، میں سمجھداں اے آکھن روایتی جہیں گالھ ہوسی جو او ویلا دور
نیں۔۔۔ بلکہ او ویلا کتھائیں آنگئے۔

میں سمجھداں درابن شاہر دے لوک خوش نصیب ہن جو انہاں حبیب مہانا
جیہاں کہانی کار سرانیکی زبان کوں ڈنٹے۔ جیڑھیاں میڈیاں ہک ڈولاقا تاں حبیب
موہانے نال تھین تاں میں سمجھداں جو او کہانی ایج حیدرے کہانی دے نال ہنڈ دے
تے کہانی بارے بہوں نازک سطح اتے conscious اے۔

میں سمجھداں جو ملتان توں درابن تائیں، صادق آباد تے تھل تائیں کہانی
ابگہاں ٹری۔

مزار خان سائیں آہدے پئے ہن جو ایں سال کہیں موسم ایج تھل ایج کہانی
رات کریں۔ ریاض سندھڑ آکھے جو بہاولپور ایج دی کہانی رات شروع کریں۔
چھیکو دی گالھ میں اے کریاں جو کہانی رات ایج، اے کہانی نیں بلکہ آساں
سرانیکی پلیندے پئے ہئیں۔ ایں خطے دے لوک ول بولن شروع پئے کریندے ہن
تے اے بولن معمولی گالھ نیں۔ جیڑھے ویلے کوئی قوم تے لوک آلاوٹ لگدن،
پلیندن تاں بہوں ساریاں شمس روشن تھیندیاں ہن۔

جنگل گھبراہٹے جتاما

اشوال

گھبراہٹے نہہ پڑ نہہ گھائی ویندی تھیندی ہئی۔

”خبرے روہ توں لٹھی اے؟“ ہک بولیا۔

ڈوجھے آکھیا: ”ایکوں تاں چٹے برگر گھوڑے توں لاہندا میں آپ ڈٹھے۔“

”سمندر وچوں اٹھی اے۔“ ترتجھے الاکیتا۔

چوتھا، پنچواں کہیں سدھ ڈتی اے بھاء وچوں ودھری اے تاں کہیں

گمان کیتا لوہے وچوں۔

چھیکڑ وچ او ابریا، جیڑھا ڈرتوں وچ متری پیاہا۔

”اے تاں مرو توپ دے مونہہ اچوں نکھتی اے۔“

واقعی پچھلے کئی سیالیاں توں ایندے وچوں بارود دی بوڑلی آندی ہئی یا مٹی، دھڈ،

دھوں رل کے گھبراہٹ بن گئے ہن۔ بھانویں اے دتھوں آئی ہی ایندے تازہ دم دستے

جہازاں توں بکتر بند گڈیاں توں، ٹینکاں توں پئے لاہندے ہن۔ دُور دُور تئیں اے

گھبراہٹیں شے کوں وی نہی پئی ڈیکھن ڈیندی۔ پورے دا پورا شاہراہ ایندے اگوں بے

وس ہا۔ سچھ، چندر، تارے گجھ وی نہی نظر دا۔ درختاں تے گیرے گھو گھو.... گھو کرل

بھل جگئے ہن۔ ریلوے اسٹیشن، لاری اڈے، کھیڑ دے میدان، سکول، کالج۔ کوئی وی جاہ نہی بچی۔ ڈیفنس کالونی دا علاقہ تاں خاص ایندی پکڑ وچ ہا۔ اے۔ ڈی بٹ دی پھٹی نال سبھ توں اخیر کوٹھی کرنل دی ہئی۔ جیڑھی اوندی ڈال کوں اوندے پیو بریڈیر چوہدری تنھے وچ ڈتی تے کرنل ریٹائرڈ تھی کے ہک کمرے وچ آردلی دی زندگی پیا گور پیندا ہا۔ کمرے دی حالت کوٹھی توں ودھ کہیں ہوٹل دی چا پدی ہئی۔

اے گھبراہٹے پنچویں حملے دا واقعہ اے۔ کرنل اپنی عمر توں ڈھیر پڑھپے نال پلنگ

توں اٹھیا اتے سنگھار میز دے شیشے کوں ہتھ نال صاف کر کے اپنے اگوں پہلی دفا پٹے

ہوٹھ ڈھلے چھوڑ ڈتوںس جہاں کوں پچھلے تریہہ سال توں او اپنے ڈنداں نال گھٹی آندا

ہا۔ ڈھلے چھوڑن دی دیر ہئی جو او گولائی وچ ترڑ کے جتاے دی بوٹھی وچ بدل گئے۔

تہوں کرنل گھٹ ودھ الیندا ہا، کھلدا اتاں بالکل نہی۔ اج تریہہ سال باد جتاے دی

بوٹھی نال کھلیا تے اپنے آپ کوں آکھیں:

”ھو..... جنگل دا جتاما۔“

نکے لا مارو مہانی دی دھی مند ری او کوں جتاے دی بوٹھی آلا آکھیا ہا۔ ول تاں

جیویں ساری وتی دے بالاں اوندی چیرھ بٹا گھدی۔ پر اصل حشری اوندی نانی لائی

رکھدی ہئی۔ او چکھی چاء کے بالاں دے چکھوں یلوی تھی کے سارا ڈنہہ بھچدی

راہندی تے اچا اچا ہدی:

”تساں جتاے، تہا ڈے پیو جتاے، تہا ڈا اگن وگن جتاما۔“

”شکل ڈٹھی وے اپنی، کوڑھے۔“

تے اچ تر یہ سال پچھوں کرنل جتھے دی پوتھی آلا گھیر دا چولا پاء کے ریٹاڑ تھیا
بیٹھاھا۔

غدر پیا تاں وستی وچوں ماماں او بندار رمضان سیال غائب تھیا تے ہک امیر بٹائی
نال پرینج کے رشید بٹ دے ناں نال لہور گلبرگ وچ وطن وطن کریندیں مویا۔ ۶۵ء
دی جنگ لگی تاں ہک دفاوتی آن لکھا ہاتے سارا رستہ ذال کوں سٹوا کے پالاں کوں
آہدار بیھاھا۔

”جتھے اسی جا رہے آں، اُتھے مینوں رنجو چھیاں کیندے نیں۔“ بٹائی سیائی
تریت ہئی، رمضوی ماء کوں آکھیں: ”ماں جی ذاتاں وچ گجھ نہیں پیا۔ بٹ کی تے
سیال کی۔“

ہفتے کھن پچھوں رمضان سیال دے، نانی وی مرستی جیں ڈٹو سیال کوں یتیمی
وچوں پالیاھا۔

نانی دے مرل پچھوں ڈو جھا غائب تھیون آلا ڈٹو سیال آپ ہا۔ لہور مامے رشید
بٹ کوں وچ، گولیس۔ مامے سمجھایا:

”مامی بیڈی ہوریں بٹ ان، خیال متاں باہروں کھنائیں بو دکی کڈھیں اتے
تھوڈوی اپنے گھٹی راہویں۔ تیکوں میں کالج اچ داخل کرواڈینداں، ابگوں تے پڑھ
تے یاد رکھیں اتھاں اسال بٹ ہیں۔ اچ توں باد توں وی بٹ ایں۔“

تے کرنل بٹ تر یہ سال باد ششے ابگوں کرنل جتھے دی پوتھی نال ڈٹو سیال بٹیا

کھڑا ہا۔ ایں دوران باہروں گیلری وچ گرگابی دی ٹھک ٹھک تے اپنے ہوٹھ ول
ڈنداں نال گھٹ گھدونس۔

بکی بھوری چتریل رن اوندی، اندھاری وانگوں کمرے وچ داخل تھئی۔
”کرنل تم بہت گند پھیلاتے ہو۔ ایش ٹرے وھاں پڑا ہے۔ سگریٹ کے ٹوٹے
یہاں پڑے ہیں۔“

کبھی تو بچوں کے ساتھ ڈاننگ ہال میں بیٹھ کے بریک فاسٹ کر لیا
کرو۔“ تے کرنل کوں ولوڑ کے واچھوڑے وانگوں چلی گئی۔ ذال دے وچن دے باد
کرنل ولا اپنے ہوٹھ ڈھلے چھوڑ تے آکھن لکھا:

”کیڑھا بریک فاسٹ..... چچھ دے انڈے، رپڑ دی روٹی، کھنڈ دی ماکی
، ڈبے دا کھیر،..... کہیں شے وچ کوئی سوادھ ہووے تاں، ہر شے اتھاں بناوٹی اے
کھاوٹ پیوٹ، رشتے ناطے سب بناوٹی۔ پتر پیو نیں منیندے، دھیاں مہور نہیں
آہدیاں..... ذال مرے پئے نہیں کریندی۔ کالونی وچ کوئی ہک بندہ نہیں جیڑھا
میکوں سُچاؤا ہووے۔“ تے ششے ابگوں جتھے دی پوتھی بنا کے ول کھل پیا۔
”مندرے تاں پرینج لگی ہوئی۔“

اوکوں اے یقین ہا جو مندرے اچاں جیندی اے۔ تہوں تاں اوندی پوری تصویر
کرنل دے دماغ دے پردے تے تھاہری راہندی تھی۔ باقی سارے عکس نانی، استاد
احمد بخش، قادرو سیال، کوئی وی پوری تصویر نہی بندا، سو مندرے دے جیڑھی ہر ویلے
اوندی انگل نپی راہندی تھی۔

141

”چھک چھک..... چھک گھبر گھاٹی ویندی تھیدی اے۔“

ٹرین دے آلا وچوں اوندی نانی دا آلا اُبھریا۔

”اللہ تیکوں کرنل بناوے میڈا جتاے دی پوتھی آلا ڈتو۔ جیویں شالا۔“ اتے غائب تھی گئی۔

ول ڈو جھا جھانواں اوندی ماء داھا۔ جیڑھی کئی دفا کونجاں نال کونج بن کے اوکوں گھسن آئی پر او اپنے جنگل دو نہ ولایا۔

چھیکوئی اڈیل مُندری دی اوندے دماغ دے پردے تے واضح تھئی تے آکھس:

”تھوڈ نہ سکوڑیا کر ڈتو، توں میکوں جتا چنگاں لگدیں.....“ کرنل بٹ اے سبھ اڈیلاں وسار کے ترہہ سال تیں اپنے تھوڈ گھٹی رہیا تے ہن جنگ ہار کے وتی ولایا وینداھا۔ پنجر ٹرین تے سویلے ڈاہ وچے اورا جن شاہ کچے اسٹیشن تے ان لھیا، اتھاں لکڑی تھوڑا آسرا کر کے چل پوندی تھی۔

گھبر بھانویں جو تھی پئی پر ول وی ہر ڈھب اوند اسنچا پوھا۔ بزاری دی پہلی تھی تے کوہے آلا شاہ جی بھانویں جو پڈھا تھیا بیٹھاھا۔ پر اوندے کھو ہے دا سوادھ اُدھوھا۔ کرنل چاہ نال کھوھا کھا دھا اتے شاہ را جن دے چنے روئے کوں اکھیں وچ بھر کے سیالاں دی وتی دور روانہ تھیا۔۔۔ دربار اسٹیشن توں ویہ ہزار قدم اتے لالہ ٹپ

کے پنجہ ہزار قدم ابگوں..... ہر شے جیویں اوندے دماغ وچ مٹی ودی ہووے۔ پیو ماء اتے نانی دی قبر تے لحظہ گم تھی بیٹھا۔ ول درگاہ دی زیارت کر کے کرنل تار آلی بیڑی تے لالہ ٹپیا۔ سارا سیالا لالے وچ بیڑی تے کوئی مہانا نہی ہوندا۔ تار تے بیڑی ٹھیلھ کے لوک آپ ٹپدے ہن۔ لالے دی کندھی تے او جنگل غائب ہا جتھاں ہکت دفا اوکوں اکھیں پال کے ناہراں دی جوڑی ڈرایاھا۔ دیگر تیں او اپنی وتی وچ پینا۔ پر وتی کتھاں؟ اتھاں تاں چھڑے کھولے کھڑے ہن ڈھا دی من تے۔ کھولیاں دے اُبھیوں میرواتے شیر و سیال دے گھر ہک سیدھ وچ بھانویں جو سلامت ہن پر انہاں وچ وی کوئی نہی راہندا۔ ڈبھاروں قادر و سیال، ماماں احمد بخش سیال اتے جتاں دیاں سالھیں وی جھنڈیاں پیاں ہن۔

مُندری ہوراں دے گھر دی جاہ وی دریا پیا وگداھا۔ اُبھیوں چھوڑیاں دے گھر بھک تے کھڑے ہن۔ اونویں کجھ وہ نہ ہا جیویں اوندے دماغ ترہہ سال توں اپنے نال سنبھال رکھیاھا۔ مستی شاہ دی جھنگی کوں ڈھوا کے سندھو دی ہک لڑی جمناء، اوندے گھر دے ابگوں پئی وگدی تھی۔

مستی شاہ دی جھنگی دے اُبھیوں گر مائیاں، رانواں، کھوکھراں، ڈھاویاں اتے سوئریاں دے گھر وی ڈھے بگئے ہن۔ جنگل دی جاہ دریا دے پار اُدوار چودھار گھبر نرسری کھڑی تھی۔

کرنل سالھ اپنی دے چتے نال لے دو مونہہ کر کے راہ نال ول بیٹھا۔ بالکل سامھنے لمبیاں اپنیاں جھالریں نال کھولیاں دی پیر بھلاں اتے کچے گیکوڑیاں نال

جھری کھڑی تھی۔ ول چنگھی چاء کے نانی اوندی ظاہر تھی تے آکھیں:

”اللہ تیکوں کرنل بناوے..... ول آئیں میڈے جتھے دی پوتھی
آلا۔“ تاں کرنل پہلی دفاحیاتی وچ دھاڑھکل کے رُیا۔ اڈیل در اڈیل مندری
ہوراں پتہ نہیں..... اچاں اے خیال اوکوں آیا ای ہا جو ہالاں دی ہک ٹولی
درام،..... درام کریندی مٹی دیاں گہڑیاں جوڑن کھولیاں دو آن مکھتی۔ تے کرنل
کوں کھولیاں نال بیٹھا ڈیکھ کے گجھ دیر لگی لگی تھی کھڑی۔ ول سارے جیویں ہک
زبان تھی آلائے:

”چاچا جتھے دی پوتھی آلا.....“ کرنل خوشی توں کھلیا۔ اے سارے اوہال
ہن جیوے ہونے وستی چھوڑن دے باد جے ہن تے ول وی اوکوں اینویں
چاندے ہن جیویں او وستی وچوں کبڈا ہیں نہ گیا ہووے۔ کرنل دی گمشدگی دا اتنا ذکر
راہندا ہا جو اٹھوں دی ہر شے اوکوں چاندی تھی۔ اے ہال سیالاں دے نال بیٹھے
ابھیوں چھڑیاں دے ہن۔ جہاں کوں گہڑ وچ دی ہر شے شیشے دا لگوں پئی ڈسدی
تھی۔ اتے ول اے لڑو سارے ہال درام درام کریندے مٹی دیاں گہڑیاں چھوڑ
گھراں دوہنے جوونج ڈساوے۔

”چاچا جتھے دی پوتھی آلاول آئے۔“

کرنل تریہہ سال باد کماند دی وٹ نال بھجے ہالاں کوں ڈیہدا ریہا جیوہی
تریہہ سال باد دی اونویں دی اونویں پئی تھی۔

”اتھاں ہر شے ہر شے دی سوئی اے۔“ بھانویں جو وٹ نال تھوڑا کھر چڑھ آیا

ہا۔ پر کھنڈو کھوہ تیں کالے اپنے در بھ نال اونویں دی اونویں پئی تھی۔ کرنل ایں وٹ
تے اکھیں بدھ کے ہالاں وانگوں ہن دی بھج سگدا ہا۔ جھٹ کن پچھوں ایں وٹ تے
کرنل کوں ہک ڈھپ آپ دو آندا ڈسیا۔ نال آیا تاں پتہ لگیا جو کوئی تربیت اے۔

”کون ایں؟.....“ تربیت شک وچ پچھیا۔ خوشی توں جیویں کرنل دا ول
در سک تھیا۔ اے تاں مندری دا آلا اے پر مندری اتھاں کتھاں؟ انہاں دے گھر
تاں وستی دے لموں تھوڑا وانڈھے ہن..... تے ول دا پتہ:

”میں ہاں جتھے دی پوتھی آلا ڈتو۔“

سامنے واقعی مندری، مٹکی اپنے رنگ نال گندل دی تھی کوں ہاں نال گھٹی
کھڑی تھی تے گہیر قطرہ قطرہ گندل دے پتراں اچوں کھڑی ترمی تھی۔

”توں ول آئیں۔ میکوں تاں چھڑیاں دے ہالاں ڈسائے، کھنڈو کھوہ تے
گندلاں ودی پچندی ہاں۔“ مند ری ایویں الاٹی جیویں ویلا گوریادی نہ ہووے۔

”نساں تاں.....“ کرنل دی کالھ اچاں ہوٹھاں تے تھی جو مندری الاٹی۔

”ڈھا دے ڈٹھے اساں چھڑیاں دے اتوں آن ڈٹھے ہیں۔ نہا ڈے گھروں
ڈھے نین پیڑی بابے ہندھی کیہاں دے ہتھ وچ ڈتی تے مرستا۔ سو جیوے جھنگ،
دھاگے دی مل اچ کم کریندے۔ اوندے ہال ذال، اماں تے میں کٹھے راہندے ہیں۔“

مندری ہک ساہ وچ کتھ سنایا۔

”شادی نہویں کیستی.....؟“ کرنل پچھیا۔

”شادی میڈی دل دریا نال تھی گئی ہے۔“

”تے مارو چاچی؟“ کرنل وچوں پولیا۔

”جیندی اے اٹھی چل مل گھن۔“

”توں کیا کریندیں؟“ مندری پچھیا۔

”گجھ نکھی کریندا، بس ول آیاں۔“

سوال جواب کریندے کرنل تے مندری کھنڈ وکھوہ دی وٹ تے کماندے نال
نال چھجڑیاں توں گجھ ہٹوایاں سالھیں دو ٹر پئے۔ گھر پئے توں وڈے ہک حویل دی
ادھ اچ ہک اوروڑ بھونکیا۔

”ڈھراو مرنی سائیں۔“ تاں کتا ولا سرسٹ کے سمھ تھیا۔ ”وزن توں اٹھی نہیں
سبکا۔ اسان ایندی بھونک دی تہڑ تے راہندے ہیں..... کرنل مویا گھر
دے سارے جیاں برابر ان کھاندے۔ سوجیوے اینداناں کرنل رکھی پئے۔ پر راکھی
ناں بگیا، صوبیدار جتنی وی نہیں کریندا۔“ کرنل دل وچ کھلیاتے سوچیں۔ کتا ای سہی
پر مندری دے نال کتھائیں ودا تاں ریہاں۔“

مندری بناں کہیں و تھ دے لیندی رہی۔

”اماں تے میں ایس سالھ اچ راہندے ہیں۔ سجدی ذال بالاں نال پیکے گئی
ودی اے۔ نال دی سالھ انہاں دی اے۔ مندری کرنل اگوں بھاء جوڑی۔

پتھاری دے نال دھوں تے گھیر اچ وٹھی مارو مہانی کھٹ تے پی ہٹی۔ لگدا ہا
اوندا چم ہڈیاں تے مڑھیا پئے۔ کرنل جتا مے دی بوٹی آلا حیران تھیا جو ہڈیاں دی اے مٹھ
جیندی کیویں پی اے۔ ہک زمانے مارو چاچی دی ہوک پورے جنگل پیلے وچ ہٹی۔

”نبھائی کجھ نہیں کھاندی۔ آہدی اے جڈن دیاں دوائیاں، کھادوں تے
سپرے آن پین۔ ہر شے داسودھ مک بگئے..... نہ آن، نہ سبزی..... ماس تاں
پیلیے دی نہیں کھاندی۔ صرف کھیر تے جیندی اے۔ کڈا ہیں چاولاں دی لپ اُپال
ڈیوان تاں آہدی اے۔“ ”نہیں بنگلیندے۔“

”لمی سالھ اچ؟“ کرنل اشارے نال پچھیا۔

”چا چا ڈی سی چھجڑا شودھا، اوتر نکھتر اے، اکھیں مٹوں، انج کون سنبھلیندا
..... ساڈے نال راہندے۔“ مندری جواب ڈتا تے کرنل ڈی سی چھجڑے کوں ملن
اٹھی پیا۔ چاچے ڈی سی وی اکھیں دے بغیر خشبو توں کرنل کوں سُچان گھدا۔

”اللہ نہ بھلاوے تاں ڈتو جتا مے دی بوٹی آ لے دی خشبو اے۔“ تے رووٹ پئے گیا۔
ڈی سی چھجڑا مندھرے قد نال اپٹے ویلے دا ٹرنیل جوان ہا۔ لوکاں دامال مار
کے اکثر ہا ڈھکیا راہندا ہا۔ سپاہی اوں کن عدالت دے باہروں جتنی لہوا گھندے
ہن۔ نہیں تاں جج کوں وی جتنی مارن توں نہیں چکدا اتے ول جج کوں آکھے ہا۔

”ڈیوان ڈی سی دی بھین کوں.....“

تہوں اوندا ناں ڈی سی چھجڑا پک گیا ہا۔ ”بچ چھیں وستیاں روز پھر دا ہا۔
لگرے ہانس اکھیں وچ۔ مل مل اکھیں لال کیتی رکھدا ہا۔ ڈتو جتا مے دی بوٹی
آ لے نال وڈا پیار ہاوس تے اکثر مارو مہانی دی پیڑی دے چکر لائی رکھدا ہا۔ ہر
آندے ویندے کوں اڈتے پلھا کے حال کرے ہا۔

”بس ڈاء آئے ڈھ کی جی۔ بابا منجھیں نال ہٹا لے دی چھل اچ ترہائی

رکھ دے۔۔۔۔۔ تہوں جیل دو تہاں۔“ تے اٹھ دے ویلے آکھے ہا۔
 ”اللہ چاندے۔۔۔۔۔ مارو مہانی میڈی بھین اے۔“

پر ہر کہیں کوں پتہ ہا جو ڈی سی چھجرا، مارو مہانی تے اندروں اندروں ہر کدا
 راہندے۔ مارو کوں وی پتہ ہا تے اکثر ہا کھل کے آکھ پاہندی۔۔۔۔۔ ”بنداجو دا
 موئے کن کجھ وی نہیں اینویں مفت اچ بدنام کیتی رکھ دے۔“ تے انت ڈی سی چھجرا
 حُن اکھیں ڈے کے مارو دے قدماں اچ آن سٹا ہا۔

کرل ڈی سی چھجرا دے دیاں اڈیلاں اچوں سگریٹ بکھائی اے۔ مندری کرل
 کوں کھیر کاڑھ کے ڈتا تے الاٹی:

”ڈھا دے ڈٹھے پنج ڈاہ ایکڑاں آلے رُلے ودن بھائے۔“ کانہہ کوندہ،
 کانہہ کجھ نہیں پچیا۔ کھیل نمائے او درے ودن۔ مہانے اپنیاں بیڑیاں وچ شاہراج
 مزدوری ودے گولیندن۔ جنگل اکثر ہا مرتج گئے، دُل دریا ننگا تھیا پئے۔ مٹی توں
 سنبھاں دی برکت رُس گئی اے۔“

لونڈی لونڈی مندری سمھ تھئی تاں کرل جتاے دی ہوتھی آلا وڈے ویلے سالہ
 دے پاہروں آیا تے وٹ دے نال نال کماند دے وچوں دریا دوسیدھا کیتس۔ ہتھ پیر
 ، مونہہ سر۔ پتری دے کپ نال لہولہان کر کے کماند دے وچوں تھئی اپنی کدھیس تاں
 پاروں دریا دی ڈھاک تے لیاں دا جنگل رکن رکن، رکن رکن مینہ اچ کھڑا وسدا ہا
 تے کہیڑ دور کھائیں آسمان تے چڑھ گئی ہئی۔

ولد اڈو آنی نہ منگساں

حبیب موہانہ
 درائن کلاں

بگا چکی اچ پڑھدا ہا۔ او بوکی مار، پالے کول لکا آ پئے سنگتی زُلے نال سکول ویندا
 پیا ہا۔ اوڈو ہیں مکھی روٹی دے چک مریندے ویندے ہن۔ رستے اچ اُنہاں کوں
 حیدر ملا۔

”ڈبی گتی سوا تھئی پئی ہے“ حیدرے آکھا۔
 ”کتھاں؟“ زُلے پچھیا۔

”شادو آ لے لگے گھراج۔ پورے پنج گنگرے جے ہنس۔ ایڈے سوھنے ہن
 ۔ اینویں سوہنیاں سوہنیاں رتیاں بوتھیاں نہیں۔“

حیدرے آکھا۔

”اسا کوں ڈکھیندیں؟“ بگے پچھا۔

”ڈکھساں، جیکر تھساں میکوں مکھی روٹی ڈیو چاتاں۔“

حیدر مکھی روٹی دے چک مریندا ہو یا اُنہاں کوں نال رلا کے شادو دے لگے گھر
 گھن آیا۔ اے گھر مدتاں دا سُنچا تے ویران پیا ہئی۔ گھر دے دروازے کوئی ننھ

سکھنی بگلی ہوئی لمبیں کندھ دے سوا ساریاں کندھاں ڈھے گیاں ہن۔ تے کوٹھے دا
 ہوکھن ثابت هئی۔ ایں کھن دے اولھے اچ گئی پنج اندھے مندھے لنگریاں نال سواہ
 اچ سستی پئی هئی۔

گئی بالال کول آندا ڈیکھ کے عُمر کن لگ پئی۔ حیدرے گئی کول تھولی روٹی ڈتی
 ”ننڈی نہ“ حیدرے گئی کول ہچکڑ ڈتی۔

اوں ڈیہہ اوسکول نہ گئے۔ اوسارا ڈیہہ لنگریاں کول چاچا کے اُنھاں دیاں
 اندھیاں اکھیاں، لال بوتھیاں تے رتے پیراں کول ڈیہہ دے رہے۔ او لنگریاں
 دے نال رکھیندے ہن تے لُحے باد اُنھاں کول لنگرے رل مل ویندے ہن جو
 کبھر لنگرے داکیر ہاناں هئی۔ ایں ڈیہہ دے باد اوسکول آندے ویندے ڈی
 کول ضرور پھیرا پیندے ہن۔ اُنھاں اردوڑی کول پُرائیاں جھگڑیاں اکھیاں کیتیاں
 ۔ باغاں کول خیاں دیاں چھڑکاں تے غوشے آنے تے لنگریاں کیتے چھیری
 بنائی۔ چھیری دے ہر پاسوں رتیاں، پیلیاں پُرائیاں لوریاں لڑکدیاں پیاں
 ہن۔ ساریاں سنتیاں آپنے آپنے لنگرے منے۔ بگے وی ہک لنگر امانا۔ ڈو جھے
 ڈیہہ زلفے تے بگے داھک لنگرے تے جھیرا تھی پیا۔ زلفا آہدا هئی جواے لنگر امیڈا
 ہے تے بگا آہدا هئی جو میڈا ہے۔ آخر حیدرے اُنھاں دا فیصلہ مکھایا، اوں اُنھاں کول
 صلاح ڈتی جوٹساں آپنے آپنے لنگرے کول کوئی پنہ یا نشانی پواؤ۔ زلفے آپنے
 لنگرے کول آپنے ڈاڈے دی ٹرٹی چیلی دی ودھری پوائی تے بگے آپنی نکئی بھینڈی
 پھلاں آلی سٹھن داپانچا پاڑ کے آپنے لنگرے دے نکل گھٹ ڈتا۔

بگاسکول کول گھر آیا تاں اوند اپو پنڈی کول آیا بیٹھاھا۔ اوں بگے کول گھٹ کے
 بگلکوی پاتی تے اوکوں کھاؤن کیتے جلیبیاں دے بچے ڈتے۔ اوند اپو پنڈی اچ پلے
 داری کرینداھا۔ اوچے کپڑے پاتی بیٹھا هئی، اوندے گل اچ سونے داپان ہووے
 تے اوں کول عطر دی تیز مُشک آندی پئی هئی۔

”بابا ہتھاں تے میندی کیوں لئی وداہیں۔“

”میندی سوہنی لگدی ہے، ایں کیتے۔“

”بابا ہیڈے ہتھ گراڑے کیوں ہن۔ اماں دے ہتھ تاں کو لے ہن۔“

”بچا چٹیاں دے ہتھ گراڑے ہوندن۔ تریمتیاں دے ہتھ گو لے ہوندن۔“

”میڈے ہتھ کیوں کو لے ہن میں تاں چٹاں ہاں۔“

”توں ہالے نکا چٹاں ہیں۔ جڈاں توں وڈا چٹاں بنسیں تاں تیڈے ہتھ دی

گراڑے تھی وین۔“

دیگر ویلے بگے کول پیوڑ لے دے پیو دے ہئی تے گھن گیا۔ ہئی اچ چاہ دی پتی
 دیاں رتیاں تے پیلیاں پُویاں لڑکیاں کھڑیاں ہن۔ چھت نال ترکڑی لڑکدی کھڑی
 ہووے۔ ہئی دی ہک پنڈا اچ جوار تے گلک دیاں نکلیاں گوبھیاں لکیاں پیاں
 ہن۔ بگے دے پیوڑی زلفے دے پیو نال تھیت هئی۔ او بڑو چاہ اوں کول گھندے ہن
 ۔ بگے دے پیو پُنا پُرا نا اُدھار لھایا۔

”میڈے پُتر دے بکے وھندیں؟“ زلفے دے پیو بگے کول ہچکا۔

”نا وھنداں“ بگے جواب ڈتا۔

”میڈلٹر روزانہ سچا گھو کھاندے۔“

”میں وی چھاء پیندا ہونداں۔“

بگاتے زلفا کستی بھڑگئے تے اُنھاں دے پیو تما شہ ڈیکھن لگ پئے۔ لُحَلے باد کستی چٹی اُج بدل گئی۔ ڈوہاں حک پئے کول چنگیاں مکھیاں تے لتاں ٹھوکیاں منہ تے نھوندر اں پاتیاں تے حک بے دے والاں کول چھکا۔ آخرا ج ڈوہاں دے مونہہ رتے تھی گئے تے ڈوہیں رووٹ لگ پئے۔ بگے دا پیو کجھ ڈے۔ نہاں باد ولد اپنڈی لگا گیا۔

اوندا پیو پورے ڈوڈھ سال تیں گھر نہ آیا۔ اوں گھر دو چھٹی تے پیسے بھیجٹ بند کر ڈتا۔ لوک اوندے بارے وکھو وک دیاں بگاہیں کریندے ہن۔ کجھ لوک آہدے ہن: اوں ڈوڈھی جج کر چھوڑی ہے۔ کجھ آہدے ہن جو اوجیل وچ بند ہے۔ کجھ آکھن: اوندی تربیت خراب ہئی ایں کیتے اوکوں چھوڑ گیا ہے۔ بگے دی وڈی بھینٹا دامنکیو سا ننگے داراں اے آکھ کے ترور ڈتا: جیڑھی چھو ہر دے ماء پیو آپنے آپکوں نہیں سنبھال سکدے او آپٹی دمی کول کیویں سنبھلیسن۔

بگے داوڈا بھرا جنگل کول کھر کے تے کاٹھیاں آن کے وچیندا ہئی۔ تے اوندی ماء بُرقے نال خانناں دے گھراں وچ کے کم کار کریندی ہئی۔ ایں طریقے نال اُنھاں دی گورائ تھیندی ہئی۔

فجر ویلے سکول ویندیاں ہوئے سارے بال فرازی شیخ دی ہئی تے گڈھاں ناگری گھندے ہن۔ لیکن بگے کول پیسے تھ ہوندے۔ زلفا تے حیدرا اوکوں کڈاں

کڈاں خس حک ناگری چکھیندے ہن چاتے کڈاں کڈاں بگاہیاں کڈھن لگ ویندے ہن۔

”لندھا، سوا۔ آپنی ناگری نہیں گھن سکدا۔ آپنے پیسے آنے کرناں“

نکے پال وڈے ظلم تاں نہیں کر سکدے۔ لیکن ڈھیر ہمدردی وی کہیں دے نال نہیں کریندے۔ نکے پال idealist اُکے نہیں ہوندے۔ او آپنی زندگی دے کول وچ بند ہوندن۔ نکے پال نکے کنگریاں واکوں ہوندن جیرھے کھاوٹ پوٹ ویلے ہک پئے نال لڑدے ہن تے باد وچ ہک پئے دیاں بگیاں تے لتاں تے سر رکھ کے مزے نال سمھ پوندے ہن تے نندر کرن دے باد ہک پئے نال کھینڈن لگ پوندن۔ ایں کیتے دھرتی انصاف برابری تے سلوک سبھا دیاں چنگیاں ریتاں بناون وچ پالاں دا حصہ نہ ہون دے برابر ہے۔

بگا اوندی ماء تے اوندیاں بھینٹیں ہر جمعے دے ڈے۔ نہہ نانی دے گھر ویندے ہن۔ جمعے دے ڈے نہہ ماء بگے کول گٹ گٹ کے دھویندی ہئی۔ اوندیاں میلیاں پھلایاں کھریاں تے چٹھیاں والی مہیری گھروڑ گھروڑ کے مریندی ہئی۔ اوکوں ٹاکیاں لگے ہوئے، کئی ویہاں کھاراں اُج ہڑ کے تے سوٹیاں نال گٹے کپڑے پویندی ہئی۔ اوندے لیکھاں کول پئے سراج کوڑا تیل ستیندی ہئی تے اوندیاں گول گول اکھیاں اُج سُرے دیاں لمبیاں لمبیاں دھاراں کڈھ کے آخرا ج کجھ تے سر مچو نال کالا کالا ڈیندی ہئی۔

بک ڈے نہہ بگے صندوق اُج آپنے پیو دانواں پیلا بوچھن ڈٹھا۔ اوں ماء کول

آکھا: اماں میکوں ایس بوچھن داپلکھ بدھ ڈے۔ ماء بہوں ہلکیندی رہی پراونہ ہلکیجا۔

”اماں میکوں بابے دے بوچھن داپلکھ بدھ ڈے۔“
”بیگی کوں آکھ چا۔“

بیگی بگے کوں سڑے ہاں نال پلکھ بدھ ڈتا۔

”اماں میں بابے وانگوں لگدا ہاں ناں۔“ ماء اوکوں کوئی ولد اندہ ڈتا۔

نانی دے گھرویندیاں ہویاں اوٹردے ٹردے پیر ڈک چھڑیندا ہاتے آپنے پٹکے آلے چچھاویں کوں ڈیکھن کھڑھیندا ہا۔ پٹکے نال اوکوں آپنا آپ وڈا ڈسیندا پیا ہئی۔

نانی دے گھر لگالیلیاں تے بھڈ وریاں نال کھیڈن لگ پیا۔ بیگی تے اوندے مامے دے دھی جوینی ہک پے کول سیون دے نمونے چاون لگ پئے۔ بگے دی نانی تے اوندی ماء ہولے ہولے اوندے پو دیاں گلھیں کریندیاں ہن تے روندیاں ہن۔ اوندی نانی چنیاں چا چا کے اوندے پو کوں پلو تے ڈیندی ہئی۔ بگے دی سمجھ اچ نہی آندا کہ نانی بابے کوں پلو تے کیوں ڈیندی ہے۔

”نانی توں میڈے بابے کوں مندے کیوں کڈ پیندی ہیں؟“

”مندے نہ کڈ ہاں تاں وت دعوایاں ڈیواں۔ اوں کم جو اتجھا کیتا ہے۔ توں توں وڈا ڈاڈا کیوں بناودا ہیں۔ توں اے پو آلا پلکھ کیوں ٹھہکئی ودا ہیں۔ لھا ایس بھیڑے بوچھن کوں، نحس تاں میڈے اُتے وی پو آلا چچھاواں پئے ویسی۔

”نانی اوں کول پو آلا بوچھن کھس کے پرے بھٹکا ڈتا۔

بگے دی نانی بگے دی ماء کوں ہک سوا بکری ڈتی۔

”نانی بکری دالیلہ میڈا ہووے؟“

”ہالیلہ میڈا تے بکری حیڈ پی ماء دی۔“

ڈی پستی دے لنگرے کڈن دے وڈے تھی بگے ہن۔ ہُن بگا ڈھیر وخت آپنے لیلے کول بہہ کے گوریندا ہئی۔ او ماسی دے گھروں مٹھے ٹانڈے گھن آندا ہئی۔ ٹانڈے چھل چھل کے آپے کھاندا ہئی تے اُنھاں دا اُلاڑتے پھوگ لیلے کول سیندا ہئی۔ بگے دی ماء جڈاں دی نانی، ماسی یا مامیاں دے گھرویندی ہئی تاں او بیگی کوں نال نیندی ہئی۔ پر ہک ڈنہہ او بیگی کوں گھر چھوڑ کے بگے کوں نال رلا کے آپنے بھرا دے گھر گئی۔ منڈھے مامے دے گھر سکے اُسوں دیاں گڈیاں دا ڈھگ لگا پیا ہئی۔ بگے سمجھا جو تل ہن۔ اوں اُسوں دیاں پنج چھیں پھلیاں تلی تے مروڑ کے وات دی گھائی اچ سٹ کے چھن لگ پیا۔ اوندیاں تکھیاں ڈندھنیاں منٹھاں سکٹھاں وچ اُسوں دا کوڑا تیل کڈھ ڈتا۔ اوندے وات کوں بھاء لگ گئی۔ اوندیاں اکھیاں کول ہنجوں نکل آئے تے او بھجدا ماء کول گیا۔ اوندی ماء کوٹھے وچ ڈگر تے بیٹھی آپنے بھرا دے پیراں تے چنی سٹی روندی بیٹھی ہئی۔

”لالہ بیگی کوں تاں جھل چا، توں اوندے سرتے چھاں کر چا۔۔۔ مویاء کسے

کھادی ہوئی چا۔ اُسوں کھادائی؟“

”وڈا اُندھا ہیں۔ اُسوں کوں لا بُوی چھوڑا۔ وڈا اُندھا سا ہے ایس چھوہر کوں
 ”۔ ماء کا وڈا کیتی۔

مائی آپنی چچی نال بگے دے وات کول اُسوں دا ڈالا پو نہھا۔

”وڈا کھر تتا ہیں۔ کوئی بوا سیرھے اکیوں۔ حک جھاتے تو ختا نہیں تھیندا ایتھا

”۔ ماء آکھا۔

مائی بگے کوں بُکودی بھیلی ڈتی۔ او غچوں غچوں کُلو کوں کھانندیاں ہویاں چنڈ وچ
 کُک دے ڈھک تے بہہ کے کھینڈن لگ پیا۔ او پان کوں کُک نال بھریندا اھئی تے
 وٹیندا اھئی۔

”لالہ اللہ کول سوا اسا ڈا کوئی کوئی۔ ٹساں بیگی کوں جھلو چا۔ او ٹسا ڈی بانھی
 نوکرانی بن کے راہی۔“

بگہ کا بکا اھئی جو بیگی کوں کیا تھی گئے جو اوندی ماء ولد اولدا بیگی بیگی لئی بیٹھی ہے۔

”بھین بیگی اسا ڈی وی دھی ہے۔ پر روشنا جو نہیں منیندا۔ میں کیا کر

سنگداں؟“ بھرا بھین کوں ولد اڈتا۔

بگے دی ماء روندی ہوئی آپنے گھر دوڑ پئی۔ سارے رستے اچ بگے کوں تخت

تخت تھیندی رہی کہ بیگی کتھاں مرتاں نہ بگی ہوئی۔ گھر پہنچ کے او بیگی کول دھر کدا بگیا

۔ او کوٹھے وچ وانڈی بیٹھی اھئی۔ او بھین کوں جوڑ جک ڈیکھ کے نہال تھیا تے آپنی

خوشی دا اظہار پرنا لے تے بیٹھی ہوئی چوی کوں کھباڑی دا بیٹھا مار کے کیتا۔

”اماں میکوں سُتھن وچ ناڑا سٹ ڈے۔“

”بچا توں حالے ناڑے جیڈا نہیں تھیا۔“

”حیدر اتے زلفاوت کیوں ناڑا سٹیندن؟“

”او تیں کول وڈے ہن۔“

”میں کوئی وت وڈا ناں“ اوں پیاں تے کھر کے انگریڑی بھنی۔

”ناڑا تیں کول اڑ ویسی۔ ناڑا توں نہیں سنبھال سکدا۔ چیرھیاں گنڈھیاں

آویں تیں کول۔“

”نہیں آندے۔ میکوں ناڑا سٹ ڈے نہیں تاں میں مدر سے نہویاں۔“

”اچھا سٹ ڈیاں۔“

”ناڑا ہووے تے بھمن آلا ہووے۔“

”بھن بگا سُتھن وچ بھمن آلا ناڑا اپیندا اھئی تے حک ساوا بھمن، زلفے تے

حیدرے کوں ڈکھاون کیتے چولے دی لاوٹ کول کدھی ودا ہوندا اھئی۔ بھچدے ہویاں

جیرھے ویلے نالے دا بھمن بگے دے گوڈیاں تے لگدا اھئی تاں اوں کوں ڈاڈا حاضرہ

آندا اھئی۔

بگہ کھی روٹی کھاندا سکول ویندا پیا اھئی۔

”کُتی سٹا تھی پئی ہے۔“ حیدرے آکھا۔

”کتھاں؟“ بگے پچھیا۔

”شادو آ لے لگے گھراچ۔“

”کتے کُتھرے ہنس؟“

”چھیں، پیڈے کول کھی روٹی ہے؟“

”ھا۔ھے۔“

”روٹی میکوں ڈے چامیں تیکوں کنگرے ڈکھیند اں۔“

اوں ڈے نہوارا وڈو ہیں سکول نہ گئے تے سارا ڈے ہمہ کنگریاں نال کھیڈ دے ریہے۔
بگے دی ماء تھلے تے بیٹھی ٹینک چھل چھل کے تھال اچ رکھیندی بیٹھی ہئی۔

”اماں ڈوآنی ڈے۔“

”ڈوآنی میکول کوئی۔“

کلے تے بدھا لیلایا ٹینکاں دے چھلٹاں دوئلے ڈیندا کھڑا ہئی۔ تے لگڑیاں
ٹینکاں دے بیچ دوئلدیاں کھڑیاں ہن۔

”اماں ڈوآنی ڈے۔ اچ پورے چار ڈے نہہ تھی گئے ہن تیں ڈوآنی نہیں ڈتی۔“

”گروے کاتی پھٹ آؤ کیویں زنگزیرل کیتا نہیں۔“ اوندی ماء لگڑیاں دوکاتی

الاری۔

”ڈوآنی ڈے لاوت فرازی شیخ کول ادھار ٹانگری گھناں چا۔“

لیلایا کلا کڈھوا کے ٹینکاں دے پاسے دھر کدا آیا۔

”او ون بیگی! ادھلی! ہلا! مریر شالا۔ آٹھی کاتی نال کوہجیں۔ او ون

انے چتے تھی۔ پیڈ اپور سائر ژا آیا ہے۔ سائیاں مویا۔“

بیگی لیلے کول گھیل کے گھن گئی۔ بگے گل کول کھمبائی لھئی تے پرنا لے تے بیٹھی

چوی تے ششت لئی، کھمبائی دا گلولہ گھن دے پرنا لے کول کھڑا کر کے لگا چوی اڈ گئی۔

”اماں ڈوآنی ڈے۔ ڈاڈھی بکھ لگی ہے۔ ٹانگری گھنداں۔“

”توں میں بکھ جودا۔ تیکوں اللہ چاوے۔“

”اچ ڈے چاولد انہ منکساں۔“

ڈوسہ ہڈ چھاں آلیاں پوتھیاں چئی ٹینکاں دے ڈے کھڑے چھلواں کول خرخر

ڈھیدے بیٹھے ہن۔

”ونے بیگی، ریشمی کول کھیر دو بھیجی؟“

”ریشمی کوئی ودی۔“

”کنتے ادھل گئی اے؟“

”اچھا بڈدی بگے کول ڈے۔ ونج بگاماسی دے گھروں کھیر گھن آ۔“

”پہلے توں ڈوآنی ڈے وت ویساں۔“

”ڈوآنی کتھوں کڈھاں، میں کوئی پیسے چھاپن آلا ٹھہ چئی بیٹھی ہاں۔ پیڈ اباو

ڈاڈھی منا، میڈ وپو پابھجیندا کھڑا ہے؟ بیگی چلبے اچ بگو ہے ڈکھن کیتے سٹ چا۔۔ وتی

ونج ماسی دے گھروں کھیر گھن آ۔ نہیں تاں ورتج ویسی۔ اٹھی کھڑاں دا دھک آ۔“

ہک سیہڑ دل ڈھنگا تے، ٹینکاں دے چھلواں دو گھبا گھدوس۔ بگے بیٹھے

بیٹھے سیہڑ تے کھمبائی تانی۔ اوندی ماء سیہڑ دوکاتی الاری۔

”مری آونے۔ پہلے تاساڈا، ڈھڈھ بھروں کہ اپنا۔ تاساڈے وی بکھ کول آنے

نکھتے ودن۔ ہاں پہلے تاساں لکھو چا۔“ بگے دی ماء سیہڑاں دو گجھ چھلواں بھلکے۔

بگا جیرھا دیر کول سیہڑ تے کھمبائی تانی پیٹھا ہئی، سیہڑ کول کینا ماس۔ اوند انشانہ

خطا تھی بگیا۔ بگیا پہلے تھاں کوں لگاوت اوندی ماء دے گکوڑے تے لگا۔ اوندی ماء گکوڑے کوں نپ کے بہہ گئی۔

”بگا بندہ شالا کالی قبر اچ ونچے۔ شالا کالے ناگ تے لت آوی۔ اندھا ہیں۔۔۔ اے شالا جیڈی سر اندی باہواں۔“

گھر دے اتوں کانواں دی چیکدی پاکدی جھارنگھی ویندی هئی۔
”کانواں دی جج اے۔“

”میڈے پیو دی جج اے۔ ونج پہلے پھر کوں پرنا آ۔ ونج چتے تھی کھیر گھن آ۔ چرک تھی بگیا تاں کھیر نک ویسی۔“

”بیگی گڈوی تاں ڈیوے۔“

”وئے بیگی کتنے غیب تھی گئی ہیں؟“

”اماں گڈوی دھوندی پئی ہاں۔“

”اماں ڈوآنی ڈے چاہیلا۔ رستے ونج فرازی شیخ کول گڈھاں ٹانگری گھنساں چا۔“
”کوئی ڈوآنی، دے کوئی ڈوآنی۔ رنج داسیں نہ تھیویں۔ او ون بیگی پکری آگئی اے ایں کوں اڑا۔ دستی آ۔ سارے ٹینک کھاندی اے۔ جھکے مری آوی۔ آپے پٹکے تے ونج۔“

”اماں ڈوآنی ڈے۔“

”چتے تھی ونج۔ میڈا بھیجانہ کھا۔ ونج کھیر گھن آ۔“

”اماں ڈوآنی ڈے وت ویساں نہیں تاں نہ ویندا۔“

اوندی ماء اوکوں بھکاویں کاتی ماری۔ پتری دی تیکھی کاتی بگے دے ڈھڈھ اچ گپی۔ اوں بگلی دو زور ڈتا۔ اوں سوچا کہ جیکر ماء دے ہتھیں آگیا تاں ڈاڈھا مرے۔ اوندی ماء اوندے چچھوں بھگی۔ ڈو چار قدماں تیں تاں کاتی اوندے ڈھڈھ اچ ٹمسی رہی پر چچھے رت ونج لٹوڑی کاتی ڈھے گئی۔ بگے دے ڈھڈھ کول رت دیاں ڈھتریاں سن۔ بگا بھٹ تے ہتھ رکھ کے بگلی اچ پہنچ گیا۔ اوندی ماء رت ڈکھ کے ڈر گئی۔ او پتر کوں ٹپن، برقعے سون بگلی اچ آگئی۔

”بگا کھڑونج۔ ابگوں بگا تے چچھوں ماء۔ نہ بھج۔ تیکوں نہ مریندی۔ گھر دو آونج۔“ ڈوہیں چارے تے سن۔

”پتر کھڑونج۔ تیکوں کجھ نہ آہدی۔ پیر ڈک چا۔ آتیکوں ڈوآنی ڈیندی ہاں۔“

ماء ہک چنے کوں هکل ماری ”ویرن هلا ایں چھوہر کوں نہیں“ پر چنے بگے کوں نہ نپا۔ اوں سمجھا کہ اے تریت آپے پتر کوں مرے ایں کیتے اوں بگے کوں سن ڈتا۔

ماء پتر دے چچھوں ڈھر کدی رہی پر بگا ہرنی دے پک وانگوں ڈاکاں مریند ماء کول ڈنگ پڑنگ بگیاں اچ بھٹ گیا۔ ماء کوں ہتھیں پیراں دی پئے گئی۔ او بھج دی آپنی بھین تے بھراواں دے گھر گئی تے انھاں کوں آکھس جو بگے کوں گولو۔ اوندی رت دھندی ویندی ہے۔

بگے داماماں تے ہک مسات اوکوں گولن کیتے نکل پئے۔ بگے بھجے بھجے ہک واری پھٹ دو ڈٹھا۔ اوند اہتھ رتو رت هئی۔ اوندیاں کلیاں انگلیاں کول رت دیاں بھینگاں ڈھاندیاں پیاں سن۔ اوں ولا کے ہتھ پھٹ تے رکھ ڈتا۔

جیکر گھر دو بکریاں تال ماء کاتی نال کوہ چھو لسی۔ میں کتھاں لکاپ۔ کتھاں ونچاں۔
 زلفا، پیودی ہٹی تے ہوسی۔ حیدرا ہالے تیں مولوی صیب دا پانی بھریندا ودا ہوسی
 میں کتھاں لکاپ۔ اوں آپنے دل وچ آکھا۔ او شادو دے سُنچے گھر نالوں لنگھا۔

”کیوں نہ اتھاں لگ ونچاں“

او ایں لگی میل وچ آگیا۔ ڈپٹی آپنے لنگریاں کون گل لئی کولی سواہ اچ سستی پی
 ہٹی۔ اوں سر چا کے بگے دو ڈٹھا اوکھی کہ بگا میڈ ونگر گھن آئے، پر بگے دے خالی ہتھ
 ڈیکھ کے سر کون ولا سواہ اچ رکھ چھوڑس۔

بگا ڈپٹی نال آکے بہہ گیا۔ اوں آپنے کپڑیاں دے پاسے ڈٹھا۔ اوندی لاوٹ تے
 سُنھن رت نال رتی ہٹی۔ ناڑے داساوا سُنھن جیکوں اکثر لاوٹ کول کڈھی ودا ہوندا
 ہٹی، رت نال رنگیج کے رتا تھی گیا۔ رت اوندے لکلیاں تے پیراں تیں پہنچ گئی
 ہٹی۔ اوندے کبے پیر دیاں ترائے انگلیاں دے رت نال رنگے نوہیں اینویں لگدے
 ہن جیویں کیں اُنھاں تے بھی بچی پالش لئی ہووے چا۔ اوکوں کمزوری محسوس تھیندی
 پی ہٹی، جیویں ماسٹر صیب اوندی دُنی تے زبور نال چوندھی پاتی پیا ہووے۔ اوندیاں
 اکھیاں کول ہنجوں تے پھٹ کول رت واہندی پی ہٹی۔

ہک نکوا لنگر اجیں کون بگے مناہی تے جیرھا آپنے گل وچ پھلد ار پیلا پانچا
 پاتی ودا ہٹی، بگے دی جھولی وچ آن بیٹھا۔

”بگے کون تاں نہوی ڈٹھا؟“ اوندا اماں باہر گلی وچ ہک چھوہر کول پچھے پیا۔

بگامے دا آلا سُن کے لا ڈر گیا۔

”سُنچاں تاں اماں وی میکوں مارن کیجے نکھتا ودا ہے۔“ اوں دل اچ آکھا۔
 بگے دیاں اکھیاں دے سامھنے بھنی بخوی کندھ تے ڈٹھی کالی چھت ڈوہیں
 غر دے پئے ہن۔

”اماں میکوں نہ مار میں ولدا ڈو آئی نہ منکساں“ او آپنے آپ نال الیندا پیا
 ہٹی۔ اوندی تتی رت گھوہیاں دی کولی سواہ وچ جزم تھیندی پی ہٹی۔

ڈپٹی آپنی جھا کول اٹھی۔ اوں لمبی انگریزی بھنی۔ ہک وچھا راہ بھل کے بھنے
 گھر وچ وڑ آیا۔ ہک لنگرے اوندو نکڑی بھونک ماری۔ وچھے آپنی پچھ دے ریشمی
 کالے پٹھن کون اچا کیتا تے گلی دوزور ڈے گیا۔

”اماں میں کھیر گھن وینداں۔ میں کون نہ مار۔“

بگا جان کون نہ جھل سگا۔ او سواہ دی ڈھگی تے رھڑا گیا۔ رت اوندی چھاتی تیں آگئی
 ہک چوہی بھنی چھت دی کالی کوی تے چواں چوواں چڑاں چوواں لئی ڈٹھی ہٹی۔

”اماں میکوں نہ مار میں ولدا ڈو آئی نہ منکساں۔“

گلی وچ اٹھاں دی بھیر لنگھی ویندی ہٹی۔ بگے کون اٹھاں دیاں ڈنگلیاں نچکیاں
 تے اوگل مریندے لے لے وات اینویں ڈسدے پئے ہن جیویں کوئی کوٹھے تے
 کھڑا، اٹھاں دیاں نچکیاں تے بو تھیاں کون دھا بگیاں نال لڑکیندا پیا ہووے۔

بگے دی ماء ماسی، مامے تے سارے سکے پورے شاہر کون گچھ کے تھک بگے ہن
 کتھاں دی بانگ کول تھولا

پہلے زلفا اُنھاں کون شادو آلی سُنچی میل دے پاسے نیندا پیا ہٹی۔

شاہ دی گھوڑی

مرقعی زائد

کالا۔ دیرہ غازی خان

ساوی پویندی، چھڑیندی، رگڑیندی پی ہی۔ کوئی موالی ہک بے کون خیر آکھ کے پیالے چھکیندے بیٹھے ہن۔ کوئی چھوہیندے بیٹھے ہن تیں کوئی رگڑیندے بیٹھے ہن۔ اے جاہ عابد شاہ دی ہی جتھاں ترائے ترائے چار چار دورے ڈنڈ کے رگڑن کیے موجود ہن۔

عابد شاہ جیندے بارے اے گالھ ہر کوئی جاندا ہا جو شاہ گھوڑی ڈے کے ۵۴ کلو ساوی گھدی ہی۔ تہوں تاں فریدی نائی ہر محفل ایج آکھ باندھا ہا۔ ”سب دی ساوی گھٹے پر عابد شاہ دی کیوں گھٹے۔“

عابد شاہ دی عمر سٹھ پچیس سال ہوی۔ او ساوی تے عظیم دانشہ کریندا ہا۔ اونچوی مریجے دازمیندار ہا۔ بھانویں جو ڈازمیندار ہا پر بندہ بالکل فقیر تے دل دریا ہا۔ اوندی جاہ تیں ہر وقت لوکیں دا کھ رہ ویندا ہا۔ اولوکیں کون ساوی وی پلویندا ہا تیں روٹی وی کھویندا ہا۔ روٹی صرف کھویندا نہ ہا، بلکہ کھیر، مکھن، گھیونال رجیندا ہا۔

آج وی ہر روز آلی کار ساوی رگڑیندی پی ہی۔ عثمان گجانی سلام آٹن ولایا۔ شاہ

صاحب عثمان گجانی کئے خیر کلامی پچھی تیں نال اے وی پچھس ”حسین خان دی گھوڑی دا ڈے حال۔“

”آگیں کئے ٹھیک ہے سائیں! تاں سناؤ اپنی گھوڑی دا؟“ عثمان گجانی پچھا۔

شاہ صاحب ولدا ڈتا ”نئیڈے اکھیں دے سامھنے کھڑی ہے۔ ذرا چراگھٹائی کھڑی ہے۔ سوچیندا بیٹھاں ایں واری جلسے تے ایکوں ویج وٹا چھوڑاں۔“

دل محفلی چاکھیں شروع تھی گیاں تیں شام ای نال رل آئی۔ شاہ صاحب ساریں کون روٹی پانی کھیر تیں چاہیں پلوانیاں تیں چرک تک محفل جمی رہ گئی۔ محفل اوں ویلے ونج مکی۔ جیڑھے ویلے شاہ صاحب اپنے گھروں چلے۔ دسی دے نیڑے آکے لوک اپنے گھر س دوروانہ تھے تیں کجھ اتھائیں سمھ تھے۔ پریں دامہمان صرف عثمان گجانی ہا۔ جیڑھا دسی گجانی کئے دسی سخر سیداں آیا ودا ہا۔ سارے ڈیہہ دے نشے تیں روٹی دے خمار کئے ساریں کون نندر آگئی تیں سارے پک تھی گئے۔

فجر تھی تیں عثمان گجانی دی اکھ جو گھلی، کیا ڈہدے جو گھوڑی ککے تیں کاننی۔ اوندے دل ویج شک پیدا تھیا تاں اوں اپنے آپ ایج آکھیا ”یار رات جے تک بیٹھے رہ گئے ہیں، گھوڑی بدھی کھڑی ہی۔ شاہ صاحب گھر دووی کاننی نیٹی۔ اساں دی پاہروستے پئے ہاسے۔ اللہ خیر کرے!“ اے گالھ سوچ کے اوں شاہ صاحب دے در تیں ابا لہا ابا لہا سپد ماریا۔ شاہ صاحب گھر ولدا ڈتا ”عثمان آخیر ہے؟“

عثمان گجانی در تیں کھڑے پچھا ”شاہ صاحب! گھوڑی گھرو دی ہے؟“

”کانتاں۔“ شاہ صاحب گھر ولدا ڈتا۔

”پچھیں تہاڑی گھوڑی چوری بدھیج گئی وے، اتھاں جاہ تے وی کانتی۔“ عثمان گجانی آکھیا۔

”توں ساوی سیک میں اندایاں۔“ شاہ صاحب گھر وولد اڈتا۔ شاہ صاحب گھر کنے جاہ تیں آیا تاں واقعی سچ کھتا جو گھوڑی چوری بدھیج گئی ہی۔ لیکن شاہ صاحب ایں گالھ دی کوئی پرواہ نہ کیتی بس ایہو گجھ آکھیں ”خدا دی بلا چھوہنیں۔“ گھوڑی بدھدیجیچن داپتہ حسنین خان کول لگا۔ حسنین خان دتی رامن داسر دارہا، سابق چیرمین وی رہ چکیا ہا۔ تیں شاہ صاحب دا چھوٹے لادا سنگتی ہا۔

حنسین خان گھوڑی تیں چڑھ کے شاہ صاحب دی وستی سخر سیداں سلام آن ولایا۔ شاہ صاحب خیر خیر کیتی تیں ہک پنے کنے خیر کلامی چکھی۔ خیر کلامی دے باد حسنین خان پنچھا ”شاہ صاحب! گھوڑی کیوں بدھی ہے؟ کوئی پیرے گھرے داپتہ لگے؟“ ”کانتاں۔ توں وی ساوی پی، چھوڑ گھوڑی کول۔ خدا دی بلا چھوہنیں۔“ شاہ صاحب وولد اڈتا۔

حنسین خان آکھیا۔ ”پچھلے سال ظالمیں تیڈیاں اٹھ منجھیں کھولے وچ ڈھک کھڑایاں ہن تیں ہنس کنے مر گیاں ہن۔ تیں اوں ویلے دی ایہا گالھ کیتی ہی۔ خدا دی بلا چھوہنیں۔ ہن تیڈی گھوڑی چوری بدھ گھدی نے۔ تیڈی گالھ اوہا ہے۔ میں بالکل چپ نہ راہساں۔ تیڈی گھوڑی گول کے راہساں۔“

گھوڑی بدھدیجیچن دے واقعے کول چار پنج مہینے گزر گئے پر گھوڑی دا کتھاؤں سچ نہ ملیا۔ آخر چھیویں مہینے پتہ آن لگا جو گھوڑی عمر شاہ بدھوائی بیٹھے۔ عمر شاہ کول وی ایں

گالھ داپتہ لگ گیا جو عابد شاہ تیں حسنین خان کول پتہ لگ گئے جو گھوڑی میں بدھوائی ہے۔ اوں عابد شاہ تیں حسنین خان دو سنیھا بھیجا ”گھوڑی تہاڑی میں بدھوائی ہے۔ جیڑا بندہ گھوڑی گول آسی، اوکوں میں اپنا پیو منیساں۔“

عمر شاہ وی وستی سخر سیداں پاہندا ہا۔ او چالھی مربیعے داز میندار ہا پر عابد شاہ دے بالکل الٹ ہا۔ اوں گھوڑی کیوں بدھوائی تیں کیوں کنے بدھوائی ہے، ایں گالھ داپتہ کہیں کول کانتاں ہا۔

عمر شاہ دے قول نال سنیھا سن کے عابد شاہ اوہا گالھ کیتی۔ ”خدا دی بلا چھوہنیں۔“

پر حسنین خان آکھیا ”میں گھوڑی وی گولیاں تیں ایں کنے پیو وی سڈویساں“ گھوڑی گولیندیں سال وی گزر گیا تیں گھوڑی داپتہ آن لگا جو گھوڑی لکی مروت ہک لال پٹھان کنے گئی کھڑی ہے۔ لال خان پٹھان بہوں وڈا بد معاش ہا۔ جیرھا لوکیں دے ذہن اچ استغھا خوف پیدا کیتی کھڑا جو لوک اوں دے ڈر کنے اتھاں حقہ نہہ پی سبکدے۔ حسنین خان اوں لال پٹھان دی سونھ سچان گولن پئے گیا۔ انت ایں نتیجے تے پنچا جو پٹھان خواجیں دے مرید ہن۔ کیوں نہ خواجہ معین نال الو تبجے۔ حسنین خان خواجے معین دی جاہ تیں آیا۔ خواجے معین حسنین خان دی ڈاڈھی عزت کیتی تیں نال ہک رقعہ لال پٹھان دو لکھ کے حسنین خان کول ڈے ڈتا۔

حنسین خان ہک پٹی کول کٹھے رلا کے لکی مروت روانہ تھی پیا۔ لکی مروت چھدے پنچھدے لال پٹھان دی جاہ تے سلام و نچ ولائیں تیں نال خواجے دار قعدوی ڈتس۔

لال پٹھان رقتے کو چم کے اکھیں تیں لایا تیں رقتے کوں انھی کے پڑھیں۔ رقتہ پڑھ کے لال پٹھان حسنین خان کوں آکھیا۔ ”گھوڑی تہاڈی میڈے کولھ ہے پئی۔ میں جلدی اچ ہاں۔ میڈا پتر بیمار ہے۔ تاں مہینے دے بادول اوا ہے۔“ حسنین خان پچھوں تیں ول آیا تیں مہینے بادول گیا۔ لال پٹھان وت کوئی بہانہ بنا کے مہینے دے ولن دا آکھیا۔ اور چار پنج مہینے تھڈے ڈیندا رہیا پر اوں گھوڑی نہ ڈتی۔

اے چھینویں دفعہ ہئی۔ حسنین خان لکی مروت دے پک ہوٹل تیں روٹی کھا کے سڑک تیں آیا تاں پک پٹھان حسنین خان دو مونہہ کر کے آکھیا۔ ”سیں میڈی گالھ سنا ہے۔“

حسنین خان جی کر کے پچھا۔ ”خیر ہے سائیں؟“

”میں محمد اہامی پنجویں چھینویں دفا ہے لال پٹھان دو آندے ویندے کھڑے ہو، خیر تاں ہے؟“

حسنین خان جڈاں پٹھان کوں ساری کہانی سنوائی تاں پٹھان آکھیا ”ایکوں میں چنگی طراں چاند اہاں۔ اے وڈا بھین چود ہے۔ اے تہا کوں گھوڑی نہیں ولا ڈیندا۔ تاں مسافر ہو۔ تہاڈے نال میں پک چنگائی کر سگداں۔ جیکر تاں میکوں ٹرک بھاڑے کر ڈیو تاں۔ میں تہا کوں گھوڑی چوری پدہ ڈیساں۔ دیرہ اسماعیل خان تک پچا ڈیساں۔ میڈا ناں جان پٹھان ہے۔ اے لے تہہ آلی جاہ میڈی اے۔ لال پٹھان نال ساڈی پرانی دشمنی ہے۔ میں اپنی دشمنی مریساں تہا کوں گھوڑی پدہ

ڈیساں۔ میکوں تہاڈے کنے ہی لالچ ہے نہ کوئی حرص۔“

حسنین خان کوں اوں دے گالھیں کنے سچ دی تھیو محسوس تھیون پئے ہئی۔ حسنین خان اوں پٹھان کوں ٹرک دا کرایہ ڈے کے آکھیا۔ ”ٹرک بھاڑے تیں آپ ونج کریں۔ اسماں حیڈی جاہ تیں رات کوں آویسوں۔“

رات دے پارھاں وچے حسنین خان جان پٹھان دی جاہ تیں بچ گیا۔ جان پٹھان حسنین خان کوں چاہ پلویندا اپنے کم دوروانہ تھی پیا۔

کوئی رات دے ترائے دا ویلا ہوسی، جان پٹھان حسنین خان کوں خالی ہتھیں سلام آن کیتا۔ ”سنا؟ کیا بنیا؟“ حسنین خان پچھا۔

”گھوڑی واہی دے پروں پدھی کھڑی ہئی۔ پہرہ وی بہوں سخت ہا۔ میڈے کولھ سنداری وی کاساں ہئی۔ نئی رات ول ویساں۔“ جان پٹھان آکھیا۔

ڈوجھی رات جان پٹھان اپنے کم دوروانہ تھیا۔ ترائے وچے خالی ہتھ ول آیا۔ حسنین خان وت پچھا۔ ”سنا؟ کیا بنیا؟“ جان پٹھان آکھیا۔ ”گھوڑی میکوں کڈا ہوں نہ نظر دی ہئی۔ پہرہ وی اونویں ہاپیا۔ پرتوں گھبرانہ، سجاہیں آلی رات میں اللہ دے حکم نال کامیاب تھی کے آؤساں۔“

ترتجھی رات ول جان پٹھان پارھاں وچے اپنے کم دوروانہ تھیا۔ پک وچے گھوڑی تیں چڑھ کے حسنین خان کوں خوش تھی سلام آن کیتس تیں گھوڑی کوں ٹرک تیں لڈا کے حسنین خان کوں آکھیں۔ ”میں تہاڈے رلے دیرہ اسماعیل خان تک جلساں۔ اگوں تہاڈا اللہ وارثاے۔“

جان پٹھان تیں حسنین خان لکی مروت وچوں راتی رات نکھتے تیں دیرہ اسماعیل خان آن جیجے۔

جان پٹھان حسنین خان کئے اجازت منگی۔ حسنین خان احسان مندا کھیں نال جان پٹھان دوڈ کیکھ کے بہوں بہوں شکریہ ادا کیتا۔ ٹرک دیرہ اسماعیل خان کنوں چل پیا۔ سدھی سخر اڑے تیں پہلی بریک آن مارس۔

حسنین خان گھوڑی لہا کے سدھاء عمر شاہ دی جاہ تیں ونج سلام کیتا۔ عمر شاہ کوں مخاطب کر کے آکھیں ”عمر شاہ! میں گھوڑی گول آیاں۔ ہن میکوں پیوسڈ۔“
عمر شاہ گھوڑی ڈیکھ کے مکا گیا تیں ہو لے ہو لے تھوڈ چلا کے آکھیں ”حسنین خان! میں تیکوں پیومنئے۔ تیکوں پیوسڈ یاں۔“

حسنین خان گھوڑی چھک کے عابد شاہ دی جاہ تیں آیا، جتھاں گھوڑی ولن دی خبر پہلے پہچ چکی ہئی۔ ساریں گھوڑی ڈیکھ کے نعرہ ماریا۔ ”حسنین خان زندہ باد! حسنین خان زندہ باد!“

عابد شاہ حسنین خان کئے حال گھنن پئے گیا تیں ساوی رگڑ پچن پئے گئی۔ رات کوں چرک تک محفل رہ گئی تیں ہر کوئی چرکیں ستا۔ فجر تھئی تاں اعلان تھیدا پیا ہووے۔ ”عمر شاہ فوت تھی گئے اوندی نماز جنازہ ڈاہو جے پڑھی ویسی۔“

ڈلیس پوجا

مزار خان

”انڈس ویو ہوٹل تے اج بہوں رش اے۔“ سیٹھ اسلم آپنے سوتر باقر کوں ڈساوے پیا۔
”وت!“

”وت کیا؟ سبائیں مل سبکدے ہیں، انہاں نال۔“
باقر کوں سیٹھ ترسلی کرداون دی کوشش اج ہا، جو اوند اک پُرانا گاہک وچوں بھسک تھیا ”کیکوں؟؟؟.....“

”انڈیا وچوں آئے ہندو دیرا والاں نال باقر سوتر اج ملن چاہندا ہئی۔ کل ایس وزیرستان ونجئے۔ غیر ملکی ٹی وی چینل رکیٹے مجاہدین دی رپورٹ تیار ودا کریندے۔“
سیٹھ اسلم آپنے گاہک کوں خبرایا۔
”اچھا! اوکھہ چکے چین۔؟“

گاہک دوبارہ دکان دے کاؤنٹر تے توڑ کے سیٹھ توں حیرانی نال پک کہتا۔
سیٹھ اسلم آپنے پلاں، کھاتیاں توں دید ہٹائے بناں اوکوں آپنے سرتوں ٹالیا۔
”انڈس ویو ہوٹل تے۔“

کپور، پہلاٹی تے بگنی کوں آئے ہالی ڈو جھاڈ۔ نہہ نہی تھیا۔ سیٹھ اسلم ہتھوں ایں خبر شاہراج خشبورک پندھ کیتا۔ سرکڑ روڈ دے اندر شاہراج پہلے کچھ شب بیدار لوکاں کوں پتہ لگا۔ ہک ہک تھی، ڈو ڈو تھی، وڈی بسک نال شاہراج دے وڈی عمر ہاں دے لوک آپے ہندو یاراں دا حال چاون ائڈس ویو ہوئل پہونج گئے۔ مختلف چونکاں، تھڑاں، ہونٹلاں تے بہہ راتیں جاگن آ لے شاہراج دے ڈو مشہور طوطے..... خان تے راجا پاکستانی دی ڈوجھی رات ٹھک تھئے ہوئل تے۔ ڈوہیں شاہراج دے مشہور کج بحث ہن۔

خان تے راجے دا شاہراج دے ہر کار لوکاں اچ شمار ہئی۔ خان پوندہ پتر ہا۔ پیسہ بناون تے معزز تھیون دے شوق اچ چالہی سال بچے کھپے، اوں ہر پاسے لٹرماری۔ ستر توں بادل وکل، صوبائی، قومی کوئی الیکشن ہووے، مسلسل لڑا آندا ہئی۔ لیکن سوا کالج دے اوکھیں الیکشن اچ کڈا ہیں کامیاب نہ تھیا۔ قبائلی ڈومیسائل تے جھیکوی الیکشن قبائلی حلقے چوں لڑ پھس، اتھوں وی ہار گیا۔

جھیکو اخبار رسالیاں اوکوں آٹ جھلیا۔ اخباری نمائندہ یار پور رڈی جاہ لوک اوکوں خبر ساز، خبر ساز آکھن۔ پوندہ ایک صدی پہلے افغانستان توں اتھ آباد آتھیا۔ دریا دے آر پار تریں ضلعیاں اچ اوں وڈی سکئی تے زرعی زمین جوڑی۔ خرچ کرن دی ڈاں تے کجھی نسل کوں وی نہ آئی۔ پورے ڈو۔ نہہ اچ ڈاہ و بہہ دا خرچا، خان صرف پان کھاوٹ تے کریندا ہا۔ پان کھاوٹ دی عادت شیٹ راجے پائی ہووس، کیوں جو راجا پیو ڈاڈے کن پان خور ہئی۔ خان دی خبر سازی اچ راجے پاکستانی دا کتنا تھہ ہا، ایندی

خبر شاہراج دے لوکاں کوں ہئی۔ جیڑھے خان کوں خبر ساز آہدے ہن تے راجے کوں خبردار۔

راجے دا خاندان سن سنائی اچ پاکستان آیا۔ اوندے پیوکوں مذہب تے سیاست دے تعلق دا ادراک اوں توں وی پہلے دا ہا۔ ضیاء مارشل لاء توں پہلے آپے محلے دے مسیت دی بنیاد، اوں وزیر اعلیٰ وقت توں رکھوائی۔ اوندو ڈاڈا پتر، شاہراج گھیو، کھنڈ، آلے داوڈا سیٹھ ہا۔ برادری دی تپ تے ہر صوبائی الیکشن اچ ہمیشاں ڈو جھے نمبر تے آندا ہئی۔ ہک سیاسی حکومت دے دور اچ، صوبے دا آٹا جڈاں شیر کھا گیا۔ ضلع دا آٹا آھن خبردار راجے دا بھرا پئی گیا۔ برادری اچ اوندے کچھ بھرا بھئی چھوٹے راجے کوں خبردار آھدے ہن۔ بھرا دی سیاست چکاوٹ بکیتے کئی کوڑیاں پچیاں خبراں جوڑی رکھے۔ جھیکو او خبراں، خان دی خبر ساز فیکٹری داہل وچ بٹن ہا۔

خبر ساز خان تے خبردار راجا، ڈوہائیں کپور، پہلاٹی تے بگنی نال ہالے ہوئل اچ خیر خیر کریندے بیٹھے ہن۔ اوتوں دمانی، پنٹن ہوت، بلوچ خان تے اقبال سلام آٹ ولایا۔ دمانی جیس کلاس روم اچ توڑے کڈا ہیں قدم نہی رکھیا، وستی چوک، کالج، یونیورسٹی دیاں بحثاں اونداسینہ روشن کیتا ہو یا ہا۔ پڑھن بکیتے دمان توں شاہراج آیا۔ کالج یونیورسٹی نہ وڑا تاں پچھاں گھرا ہی نہ ولایا۔ شاہراج گھر کر گیا۔ دمان دے وڈے زمیندار دلہتر ہا۔ سنگت ساتھ دا خیال رکھدا ہئی۔ ڈو۔ نہہاں سمہن تے راتیں جاگن اوندو کر تا ہا۔

پنٹن ہوت رچے کچے جوڈا گیل تھلوچہ جوآن ہئی۔ دانا پائی اوکوں دمان چھک آیا۔

خوش باش میل بلاور ڈاسکتیاں داسکتی ماہٹوں ہووے۔

ستر دی سنوڈنٹس پالیٹکس توں بلوچ خان دے حصے اچ صرف کاوڑ آئی۔ شادی
اوندی، کاوڑ تاں ڈوہ گھدی، لیکن تیز دھار صاف گوئی اوندے اندر بچ گئی۔

ڈونسلاں توں شاہر اباد اٹھوال دا پوتر، اقبال روزداروٹی مکھن بزارا چوں بٹا گھندا
ہا۔ ضرورت جوگا چانتا کتھاؤں لدھی ودا ہووے۔ دنیا دا بھالا لوکاں دے تجربے توں کر
گھندا ہا۔

چوں جواناں دی اے ٹکڑی ساڑھی فقیر دے استانے تے باہندی ہئی۔

فقیر دے استانے تے مستقل وچن آ لے شاہراچ وفادار مشہور ہن۔

ہک کالو دی ساڑھی دامتولی تھی گز رے۔ عجب بندہ ہئی۔ آحدن کالو نکلے لا دا
یتیم ہا۔ دمان توں مزدوری رکیتے شاہر آیا۔ پرائمری تائیں تعلیم ہس۔ ڈو جھی جنگ عظیم
اچ کواہیں لام تے لگا گیا۔ جنگ بھوگ کے ولدی جاہ انگریزی راج دے ٹھکٹھکے کوں
کر دا بھر دا اکھیں نال ڈٹھس۔ برما، رگون، آسام سارا ہندوستان ڈیکھ تے ولا۔
گاندھی دے امن شانتی دے نظریے توں متاثر تھیا۔ آزادی دی تحریک اچ کئی وفاؤ ہکا
بدھا۔ ہندو مسلم فساد کراوٹ رکیتے زکوڑی پیر جڈاں چونگلے تے گال گٹھی، کالوشاہر اچ
موجود کئی نہا۔ دمان تے گیا ہو یا ہا۔ واپس ولیا تاں سدھا زکوڑی ہاؤس وچ کے پیر کوں
جھولی چا بدو عاڈتس۔ ”بئی مان سیاست دلہو ٹا کڈا ہیں ساوانہ تھیا، اللہ بھانویں، پیر آ۔“

تھیا وی اینویں۔ زکوڑی کڈا ہیں کوئی الیکشن نہ جتے تقسیم توں باد۔

ہک دے ڈونل بن گئے۔ امن شانتی دے پیر وکار شاہراچ دڑوٹ گئے۔ کالو کھپا
تھی گیا۔ ساڑھی فقیر دی قبر تے دیراونج لاس۔ آحدن ساڑھی فقیر کوں سکھاں شہید
کیا۔ سارا ڈیہمہ کھوڑاں کوں، لٹھیاں کھنڈ، کھوڑاں کوں کالو دا نا پانی پاتی رکھے ہا۔
وقفے وقفے باد اچا آچا آحد اہئی۔ ”حق موجود، حق موجود!“ حق موجودا نعرہ مردے
دم تک لیند اریہا۔ کئی پئے بھاشن وی ڈیندا ہا۔ وٹد دے بعد پہلے چار پنج سال ”کَلیم
رحمت گیا، بھونیں وال ہار گیا!“ لوکاں اوندی زبان توں سُنیا۔ مرزائیاں دے خلاف
جڈاں پہلے پہلے فساد تھیوں، ہڈاں آحد اہئی ”ملا جت گیا، پاکستان ہار گیا!“ کالو فقیر
دی زندگی دے ہر چار پنج سال باد لوکاں اوں توں ہک نوں بھاشن سُنّا۔ مثلاً چشمہ
کینال دے اعلان تے آکھس ”نہر جت گئی، بھونیں ہار گئی!“ گور باچوف دی آمد
توں کچھ عرصہ پہلے آکھن شروع کیتس ”دھن جت گیا، مزور ہار گیا!“ وغیرہ وغیرہ۔
اوندے بھاشناں چوں بھونیں ہاراں کوں آحدن ”وفا لدھی، ڈو جھیاں کوں بھونیں۔“

کپور، چہلانی تے بگنی دے کمرے اچ ٹھن خان تے راجے دے علاوہ ساڑھی
فقیر تے کالو سائیں دے چار وفادار وی موجود ہن۔ ہوٹل اچ، کمرے دی ناکافی
مکھائش ہوٹوں، خان راجے دی جوڑی تے وفاداراں دی ٹکوی طے کیٹا۔ بھئی
مہماناں نال اچ دی رات کتھائیں گھلی جاہ بہہ جیے۔ رات دا ویلا ہووے۔ بدروں
اچ تارالڈ اودا ہئی۔ ہوٹل دے باہروں ڈوڑاے فر لاگ پَن دے پٹھوں، دریاناں
ساریاں بیٹ اچ جتھی ریت اُتے دیراونج لایا۔

7 ویں لڑی (جون 2008)

بادشاہ دی ضعیفی آئی اے.....“

ستیش کپور آئی مستی اچ مست بیٹھا رہا۔ اوندی جاہ پریم ناتھ ادھی صدی پچھاں
تھی الاٹا۔ ”واہ سیں واہ! کیا کچھ دے او، ہٹا لے کوں دمان تے تھل وچالے سارا پٹیا،
اے دل دریا مل گھنہا ہاتے سیالے اچ سہو بادشاہ اٹھ ڈاٹھی واہندا ہی.....“

چاننی نال کھیڈ دے کڈ دے سہو کوں پٹلائی دے دل دریاں نال رلا ڈیکھ تے
دمانی تھولا ساہرا تھی بولا ”سیں! اٹھا کوں پتہ اے تساں کتھ بیٹھے وے؟“
”ہا..... پتہ کیوں نہیں..... سہو دی من تے بیٹھے ہیں.....“

ایویں اعتماد نال دمانی کوں ولدا ڈٹس، بندہ آکھے پنجہ سالوں توں روز اتھ آندا
ہو وے۔

”ناں سیں ناں، میڈا مطلب اے ہے، اے کیڑھی جاہ اے؟“

کیرھا کرن دے بجائے دمانی اوکوں تھولا لقمہ ڈے تے سمجھاوڻ دی کوشش کیتی۔
پٹلائی کوں فوراً اپنی بھل دا احساس تھیا۔ سر لڈا کے، اوں اپنے پہلے جواب دی
تردید کیتی ”سیں یار! ہک تاں رات داویلا اے، ڈیہ نہہ ہو وے ہا تاں شیت کوئی آٹا ناٹا
لاگھتاں ہا..... ڈو جھا ادھی صدی دی غیر حاضری پچھوں اندازہ وی اوکھا اے۔ دریا
دے بن تے معرفت جوگا، صرف گوریاں دا کردا بھر دا غستان، انج ڈیہ نہاں ڈٹھے
سے..... انقلاب بھانویں دریا بر دتھے جاہیں وا، غستان دی معرفت اندازہ لاوڻ دا
صن کیا فائدہ؟..... آپنے وطن دے مرائے یاراں دی نشانی، تساں جوان بیٹھے او.....
وڈی گالھ اے..... جہا کوں مل کے دل بخش تھیں..... جاہیں آخر مٹ و جین.....“

سک بھریاں گالھیں کھکی چاننی اچ شیت ساری رات نال نال ٹرن ہا لیکن خان
تے راجا، رزم بھریاں گالھیں سٹن دے عادی نہن۔ جے تائیں چک چوٹھی دی گفتگو
نہ تھیوے ہا انہاں دا قرار نہی تھیندا۔ دمانی تے پٹلائی دیاں سک جہانی گالھیں اچ خبر
ساز خان تے خبردار راجے دی آپت آپ مسلسل گھر گھر دا ترائے چار دفا، سارے
دائرے نوٹس گھدا۔ کڈاہیں مداخلت نہ کرن آلا پٹن هوت پول پیا۔ ڈوہاں کوں محبت
بھرے اشارے اچ سمجھاوڻ دی کوشش کر ڈٹھس۔ ہک پئے نال مھسکارے مار کے
مسلسل خچ مارڻ دی عادت توں ڈوہیں باز نہ آوڻ پئے تاں ڈوہاں کوں چوتواوڻ
کیئے اپنی رواستی صاف گوئی نال بلوچ خان پٹلائی نال مخاطب تھیا۔ ”ناں پٹلائی جی!
تھوڑی دیر پہلے ہوٹل اچ ڈسیندے پئے ہاوے، تہاڈے اتھاں ٹر آوڻ دے باد،
وزے دی قطار اچ لگ بھگ سو بندہ، تساں پچھوں دلی چھوڑ آئے وے۔ ساڈے
پاسوں تاں وزے دی قطار ہالے بنی ای نہیں.....“

ایں گالھ دی پٹلائی کوں سمجھ آئی تے بھانویں نہ، خبر ساز تے خبردار ڈوہیں گجھ دیر
کیئے چپ تھی گئے۔

بلوچ خان دی چتاوڻی پچھوں دمانی آ پٹی گفتگو دی ٹرٹی تندولا جوڑ گھدی۔ ”سیں
میں تہا کوں ڈسڻ چاہندا ہم، اساں بالوسیدھ آ لے تھلے دے ٹھیک پٹھوں بیٹھے ہیں۔
اگست سنتالی توٹی ہندو مسلماناں دا کوئی جھیر نہا۔ ڈوہاں تھوکاں دیاں کٹھے دھاوٹیاں
دے گواہیاں ہالے زندہ من سیں!..... انج ڈیہ نہاں ہوٹل اچ گجھ جہا کوں ملے وی
ہوں۔“

”بالکل ٹھیک آکھے وے۔“

پریم ناتھ پہلائی دمانی دی ڳالھ دی تصدیق کیتی۔

وَت، آپنی جوانی دے ڈیہاں وچوں نہ گھلدا نہ گھلدا، ہولے ہولے پہلائی
آپنے ڈودھا وٹیاں دے، تقسیم توں پہلے دے واقعے تمام دوستاں اگوں ڈونگھے راز
روک کھولے۔

”باؤ جی ہر دھاوٹی تے پُراں کوں نال نینداہا۔ ہک دفا میکوں تے بھائی جی کرشن
ناتھ کوں نال نہ گھن گیا۔ آپنے کوچوان کوں آساں منت کیتی۔ اوسا کوں بالوسیٹھ آ لے
تھلے تے چھوڑ گیا۔ تھلے تے شامیانے قاتاں بکلیاں پیاں ہن۔ ہک بانی جی ڳاوے
بیٹھی۔ شاہر دے وڈے وڈے سیٹھ، نواب، ملک ویلاں ڈیون پئے۔ میں تے بھائی
جی، بانی دے بچھوں تھی کراہیں، جھپا جھپا نوٹاں والکا گھدا۔ پتا جی دے سامھنے، میں
آپنے نوٹ بانی اُتے مکی واری ویل ڈتے۔ بھائی لحاظ بھانویں ڈرتوں آپنے نوٹ
باؤ جی دی تلی تے ونج رکھے۔ ساکوں اُتھ ڈیکھ کے باؤ جی حیران تھیا۔ آساں بھرانواں
کوں اوں رات ایلے گجھ نہ آکھا۔ ڈوجھے ڈیہ نہ بھائی دی ماہوار جیب خرچی ڈو
روپے گھٹا ڈتس۔ میڈی ڈوروپے ودھ گئی۔ کوچوان شودھے دی مٹھی تھی گئی۔ اوندی
جاہ تے اوندی ڈوجھا بھراسا ڈے موضع مندر اتوں آکے نواں کوچوان بنا۔“

ڈوجھا واقعہ وی گھٹ دلچسپ نہ ہی۔ اکھے ”ہک دفا ایویں تھیا سیں، میں چھوٹے
لاما نال مندر ویندا ہم۔ وڈیاں کٹھے سب پال بھجن آکھن میکوں بھجن اصلوں یاد نہ
تھیون۔ کھڈکار پال ہوساں۔ ماء جی میڈے کیتے یاد گیری دی منت مئی۔ بھگوان

راضی تھیندے دیر نہیں لگدی۔ بالوسیٹھ ا لے تھلے تے دھاوٹی ہووے۔ ہک ملتانٹ
بانی ڳاوے بیٹھی۔

اپنے ڈلیس ونجاں دل کوں تانگھ تھی
ڈیکھاں تاڈے ٹوبھے لائے کھار پوئی
برڈوں راہی تھیواں ساڑیں سول سڑی

ولاولا آکھے تے کڑی دا ہک نواب ایں بند تے نوٹاں دی بارش کیتی ونجے۔ بانی
جیویں اڳلا بند چاوے نواب نوٹاں دی چھری نال اوکوں اڳلے بند توں روک گھنے۔ بار
بار ”اپنے ڈلیس ونجاں.....“ سُنے، سُنے تے تھمد اوونجے۔ کیا من موٹی سُر ہی۔ سُر
سمیت او بند میڈے من اچ ایں سمانا، پچھے تاں جیوہا بھجن سٹاں، فوراً روح اچ رل
ونجے۔ ماء جی دی منت پوری تھی گئی۔“

”بالوسیٹھ آ لے تھلے دا کوئی واقعہ کپور جی توں سٹوں ہا۔“

ہالے توئی دریا دو ڈیہدے کپور جی دی توجہ بدلاوٹ دی پنن ہوت کوشش کیتی۔

اکھ یجھے اول سٹی نہ ہووے۔ اونویں بُت بنادر یا دو ڈیہداریہا۔

پریم ناتھ دی پریم کتھا، وفاداراں دیاں وفا بھریاں ڳالھیں خبر ساز تے خبردار مزید
برداشت نہ کر سبکدے۔ اتجھے ماحول کوں بدلاوٹ کیتے خان صاحب آخوند بیر جوڑ
گھدی تے فوراً عمل کیتس۔

یک دم تاڑی مار کے اوں سبھ کوں متوجہ کیتا ”سٹو، سٹو!“، سٹیش کپور دے علاوہ

سارے بندے اوندو ڈیکھن لگ پئے۔

”سٹو مارکا پہلا نی جی داپریڈ ختم تھی گئے۔ چاننی تے دریا دا میچ ڈیکھ تے کپور جی واپس آ گئے وے۔“

تقریر دے انداز اچ وفاداراں کوں چتاوٹی ڈے تے ولاتاڑی مارن لگ پیا۔ مہماناں سمیت سارے دائرے اونداسا تھ ڈتا۔ سوا اقبال دے۔ خان دی حرکت او سمجھی بیٹھا۔ او کوں انداہ ہی اگوں کیا تھیوئے، خان کیا کرئے۔ اقبال دائرے اگوں شک سنوئیں آپنی خاہش کیتی۔ ”سیں! اوہی صدی پچھو آئے پر دیسیاں دے ڈٹھے خاب سُٹن آئے ہاسے۔ خان بہادر اتھی سوٹی میل ملاوڑی رات غارت کرواے۔ بگدے آئے اخبار رسالے کیے مہماناں توں ہٹئیں انٹرویو گھندے۔ چنگی گالھ اے آج دی رات جب دنجے۔ سبھائیں ہوٹل وچ کے بے شک انٹرویو کرے..... سارے ایکوں منت کروں، آج دی رات سا کوں رعایت ڈیوے چا.....“

اقبال دی جذباتی اپیل سن کے خان رعایت ڈتی چا، لیکن اوندے خبردار سنگتی راجے پاکستانی توں مبر نہ تھی آیا۔ ڈڈھ دی گالھ اوں صاف ڈسا چھوڑی۔ ”سیں! اسمانی گالھیں سُنڈے رات ویہا گئی اے۔ کجھ تاں زمینی گالھیں سُنو، مہماناں توں.....“

راجے دی منت آخر اقبال تے پئے وفاداراں کوں پچ تھیون تے قائل کر گھدا۔ آپنے شاگرد دے قائل کرن آ لے ہنر تے خان اندروں بخش تھیا۔ ڈوبڈھڑیاں نال ترتیجا جوان اتی رات گزرن دے باوجود اچھک بیٹھا۔ نیزے تھی کے خان اوں توں جیویں رازداری نال پچھیا۔ ”ہیں سیں! کپور تے پہلا نی جی تاں چلو آئے پٹن ڈیس

دی پو جا کرن آئیں۔ ٹساں تاں ازادی پچھوں انڈیا جائے ہوئے۔ تہا ڈاوطن ڈیس تاں دلی تھیا۔ ٹساں اتے کیویں آ یو ہے؟“

اتھی مہین چوندھی تے اٹل بگئی سی نہ کیتی، بھلکھ مُسکراتے ولدا ڈٹس ”پڑھا سے سیں! مسلمان بھرا، ضعیف یا موئے ماء پیو وٹوں حج بدل کریندن۔ پہلا نی جی تے کپور جی کٹھے آپنے پڑھڑے باو جی، ماء جی وٹوں ڈیس پو جا کرن آیاں۔“

جواب دی معقولیت من کے خان صاحب خموش تھی گیا، اوندے شاگرد دا بلکل اطمینان نہ تھیا۔ لہذا راجے فوراً چھل مُچھ کے آپنے گُمان کوں بگئی اگوں اچھل ڈتا۔ ”ساڈے اخباراں دی تشویش خبرے کتنی درست اے سر! لکھدن: پاکستان انڈیا دے تعلقات بہتر تھیون توں پہلے، ساڈی پاسوں گئے ہندو آپنی جنم بھومی ڈیکھن دے بہانے انگریزاں روک آپنے تجارتی کوٹھیاں بھالن آندے پئین..... تہا کوں اے تشویش کیویں بگدی اے؟.....“

راجے پاکستانی دی چوٹ سن کے بگئی کولھ پُچ وٹن دے سوا بیا کوئی چار اناہ۔

اٹل بگئی توں تلے اتے سوال پچھن تے سبھ وفادار آپنی جاہ شرمسارھوون۔ آکھ گجھ نہ سگدے۔ ہک تاں بگئی اگوں گالھ خوشامد اچ پوندی ہی۔ ڈوجھا اگوں چائیاں آپ ننگے پچھوں چائیاں وی آپ تھیندے ہن۔ اٹل دے ڈاڈے سیٹھ داس رام بگئی کوں شاہر دے پرائے لوک تاں جانڈے ہن۔ ہندوواں چوں واحد خاندان ہاجیڑھا کالج پڑھے لوکاں دے چیتے اچ اچ وی کھائیں محفوظ ہا۔ پرانے وی۔ بی۔ کالج تے

اُج کے گورنمنٹ کالج تئیں جُکے تمام بزرگ جواناں کوں پتہ اے۔ کالج دی پرائی تے وڈی مین بلڈنگ سیٹھ داس رام بگئی بٹوائی۔ اوندے مین دروازے دی تختی بگئی سیٹھ دا اُج توٹی ناواں روشن کیتی کھڑی اے۔ ڈسٹرکٹ ہسپتال دا پورے دا پورا ہک پُرانا وارڈ سٹھ سالوں توں شاہر دے لوکاں کوں بگئی سیٹھ دا ناں وِسرن نہیں پیا ڈیندا۔ اوندے پوترے اٹل بگئی اگکوں کیوں دیاروں اے گلہ خوشامد بندی ہی تے آپ دا گلہ جو تقسیم دے باد کیوں خان کیوں راجے دے ہال کوں کیوں کتاب، کیوں نصاب نبی ڈسایا۔ کیوں ہندوواں دے محلے بگیاں راتو رات مسلمان تھی سکن۔ کیوں اخبار خبر نبی لائی۔ رام بزار رحیم بزار بٹ بگئے۔ بھائیہ بزار کشنری بزار تھی بگئے۔ خان تے راجے دے کیوں بزرگ وند نہی ڈتی۔ شاہر دے تمام مندر، دھرم شالے، گاؤ شالے، مسوان، گھرے بھن کتھ بھرتھی بھین۔ شاہراچوں انہاں دا وجود مٹ بگئے؟ یا نال بگدے مکاناں، دکاناں، مارکیٹاں داحصہ بٹ بگئیں۔ ممکن اے، خان تے راجے کوں ایندی خبر نہ ہووے لیکن ڈوہاں کوں سیٹھ داس رام بگئی دی انسان دوستی تے علم دوستی دا علم پایا۔

اقبال بچارا آ اپنی جاہ شرمسار بھئی، بگئی سیٹھ دے پوترے نال راجے دے کھور ہے سلوک سارے شاہر داتک کپا چھوڑے۔ لیکن جگ مشہور خبردار کوں سارے وفادار اخباری قسم دے سوالاں توں سدھا ڈک وی تھہ سگدے۔ اشاریاں دی زبان سمجھن کیے، او ڈوہیں سنگتی کڈا ہیں تیار تھہ ہوندے۔ ماحول اُج ذائقے دی کڑواہٹ دور کرن کیے دمانی مٹھاج دی کوئی پڑی ہالے سچیندا بیٹھا ہا جو آ پنے سوال دے جواب کیے بے چین راجے ہر لحاظ دیار کوں پاسے رکھ کے بگئی کوں ولا کیرہا کیتا ”ہیں سیں!“

میڈے سوال داتاں تئیں جواب نہ ڈتا۔“

”کیرہا سوال؟“

بگئی ان چاٹ بن کے پُوا گیا۔

تلوار دی دھارسنویں تکھے سوال دا کیا جواب ڈیوے ہا۔ دانا بندہ ہا۔ گئی تبصرہ نہا کرن چاہندا۔

ستیش کپور جیدھاساری رات چانٹی تے دریا دے اسرار وات رہیا پیا۔ پرہہ باکھ نال ہی حقیقت اوندے اگکوں ظاہر تھیون شرو تھی۔

انگلے لمحے رتو کی کیفیت اچوں آزاد تھیا بیٹھا ہا۔ خالی ادھواڑ ریت نال بھر کے دریا دوا چھل ڈٹس۔ جملہ دوستاں توں رات دی غیر حاضری دی معذرت کر کے دائرے اُج نویں سروں حاضری لواوٹن دی کوشش کیتس۔ ”کیا پنے آہدے ہاوے سیں؟“

”ہنٹیں.....“

ساری رات دی لمبی چُپ بچھوں کپور جی دا پہلا رسپانس سُن تے سبھ دوست نہال تھے۔ لیکن بگئی دی جاہ، راجے ہُن آ پنا سوال دوبارہ بھارت روک کپور اگکوں پاتا۔ ”میں انگے بگئی صاحب توں پچھے۔ او چُپ وٹ بگئیں۔ ساڈے اخباراں دی تشویش خبرے کتنی درست اے سر! دھڑا دھڑا لکھدے پھین۔ پاکستان انڈیا دے تعلقات بہتر تھیون توں پہلے، ساڈی پاسوں بگئے ہندو آ پنی جنم بھومی ڈیکھن دے بہانے، انگریزاں روک آ پنے تجارتی کوٹھیاں بھالن آندے پھین..... تہا کوں پاکستانی

اخباراں دی اے تشویش کیوں لگدی اے؟“

سندھو دی منٹ تے چانٹی رات راہیں پرہ باکھ تائیں کپور جی آپنے یقین کوں
راجے اگوں وگدی ندی روک بیان کیئا۔

”راجا جانی! جیڈ سوال خاصا سیاسی اے۔ میں اکنا کس دا ہک ریٹائرڈ ٹیچر ہاں۔
سیاست میکوں آنندی نہیں۔ کیا جواب ڈیواں۔ ٹساں آپ اخبار دے بندے وے۔
بہتر جانڈے ہوسو۔ میکوں صرف عام اصول معلوم اے۔ جے انڈیا ترقی اچ پاکستان
توں اگوں اے، تاں سمجھوانڈیا آپنے تجارتی کوٹھیاں بٹائے کھڑے وے.....“

اتنا گجھ ڈس کے آپنی ڳالھ دی تائید گھنڈ کیتے کپور دائرے دو ڈیکھن لگ پیا۔
پچوں وفاداراں ہک پے دو ڈیکھ کے بنا پو لے، جیویں اوئدے جواب دی تائید
کیتی ہووے۔

خان تے راجے دی شیعت ہالے ترسلی نہ تھئی۔ ڈوہاں ولا ہک زبان تھی پچھیا۔

”چلو سیاست کوں چھوڑ کے آپنے بارے ڈسو چا.....“

”آپنے بارے ڳالھ ایویں ہے جناب۔ کہیں جنم دے اجتماعی پاپ پچھوں اُساں
سن سنائی اچ آپنے وطن ڈیس توں ٹھہرتی گیسو۔ میں ستارہاں سال انڈیا رہیم۔
وت روزی رزق دی تلاش اچ میں تے میڈ اپر یورپ چالی سال پہلے انگلینڈ آ گئے۔
میں چلو کھادی ہنڈ ہائی وداں۔ میڈے سوکھے سودھے پال لندن چھوڑ کے کیرھے
تجارتی کوٹھیاں بھالٹ واپس انڈیا یا پاکستان آسن۔ جتھاں غریبی نجدی کھڑی اے۔
جیو ویشالا! ہک پے دائرے اتار کروں۔ شک کرن چھوڑو ہک پے تے..... ڈو جھا،

تہا کوں کیویں پک کراواں، آپنا دیرہ مھلاں داسہرا ڈیکھن دا خاب ستونجاہ سال باد
پورا ان تھئے۔ جیون دی بس صرف ہک اچھا باقی اے۔ آپنے ہالاں کوں میں چھیکو دی
اچھا لکھ ڈتی اے۔ جتھ مراں، میڈی راکھ، میڈے پال تہا ڈو ٹھیسن۔ اگوں مہربانی
ٹساں دوستاں کرنی اے۔ موئی راکھ، سندھو سائیں دے حوالے کر چھوڑائے۔ میکوں
دشواں اے، میڈا اگلا جنم وی سندھو دی منٹ تے تھیس.....“

ڈیس پچاری دیاں ترمدیاں اکھیں ڈیکھ تے خبر ساز تے خبر دار راجے کوں اتار آیا
بھانویں نہ۔ دمانی، پٹن ہوت، بلوچ خان تے اقبال دے سنیاں اکھیں اوندی ڳالھ دا
یقین کیتی بیٹھیاں ہن۔

ڈبھاروں سمجھ کئی کدھی آوے۔ لیویں سندھی چھیریاں دے پتیلے فخر نال دریا اچ
ٹھلھ پئے ہن۔

پروں آواز آوے پی۔ ”تہا کوں ماٹ وٹناں دا، اساں ہیں یار پر دیسی.....“

تہا کوں ماٹ وٹناں دا، اساں ہیں یار پر دیسی.....“

چھیریاں دے ٹیپ اُتے وگدا گیت سُن کے خان تے راجے دے دل وی لگن،
جیویں جی مچی مونجھ گئے ہون۔ ڈوہاں دیاں اکھیں ہنساں دی ہک جھارتے ونج
لٹھیاں تے کن ”تہا کوں مان وٹناں دا.....“ دی میوزک تے ٹیج گئے۔ اوڈو ہیں
ہُن بیٹ توں اٹھدے پئے ہن، جڈاں جو بیامار کا سندھو دے بن تے خوبصورت
انڈس ویونج گیا ہا۔

پیر واڈھی

جلد لیش چندر پترا

نویں وی (انڈیا)

رام بخت پنج ست سال لا دا ہوسی جڈاں انگریز، ہندوستان کوں لہو لہان کریندا،
ہینکو تقسیم کرتے ولد ابرطانیہ و اٹم تھیا۔ ہوندے ماء پیو دنگے فساد اچ قتل تھی گئے۔
رام بخت هوں ویلے آپنے مامے دے گھر ہا۔ کو اہیں پنج گیا۔ بھارت پنج گیا۔
اتھا ہیں وڈا تھیا لیکن آپنا پچھو بھل گیا۔

رام بخت جبرھے ویلے جوان تھیا، تاں ہر گئی ہوندے کو لھوں پچھدا ہی: ”توں
پچھوں کتھوں دا ہیں۔“

ہیں سوال دا جواب لہن کیتے، اوہک پیر واڈھی کول گیا۔ هوں زمانے پیر واڈھی
بہوں کم دا بندہ ہوندا ہا۔ کیس دی گال منجھ، اٹھ ڈاچی، گڈھاں گھوڑا چوری تھی ونجے ہا
تاں هوں ڈھور ڈنگر دے پیریں دے نشان سُچاٹ کے، اوڈھور ڈنگر گول گھندا ہی۔

پیر واڈھی نال خیر کلامی کرتے رام بخت پچھیا:

”سائیں آ! کیا توں میکوں ڈس سکدیں، میں پچھوں کتھوں دا ہاں۔“

پیر واڈھی، رام بخت دا سوال سُن کے کھل پیا، آکھن لگا:

”سائیں! میڈاکم ڈنگریں دے پیرے سُچاٹن اے۔ بندے دے پیرے پہنوں
لے ہوندن۔ کیس ویلے او دھرتی تے پیر رکھدے تے کیس ویلے اسمان تے اڈدے،
کیس ویلے پانی اچ ترن لگ ویندے۔ ہیں ساگوں بندے دے پیریں دی نشان
دہی کرن، کیس تارخ دان یا ڈارون جہیں سائیںسدان دا کم ہے۔ او ڈس سکدن،
انسان ہیں دھرتی تے کڈن آیا تے کیوں۔ اوہک جاہ کیوں نہیں ٹک سکیا۔۔۔۔۔
بخت و دھاوی رام! جیوی جند، پیر واڈھی کوں کیا سمجھ، افریقہ دے لوک امریکہ
کیوں گئے تے کیوں۔ ہندوستانی لوک، افریقہ، ایشیا، یورپ امریکہ دے ملخاں اچ
کیوں ونج وٹھے۔ ترک منگول، ایرانی، افغانی، انگریز ہندوستان تے کیوں قہر
نچیندے رہے۔ مہاجر کیوں کراچی ونج آباد تھئے۔۔۔۔۔ سندھ وادی دے
دسدے رسدے سرائیکی لوک کیوں آپنے وسیب ملتان کوں چھوڑ تے دلی، کرنال،
روہتک، حصار، سونی پت فرید آباد چلے گئے۔ اوسارے آپنی ماء پولی وی بھل گئے تے
ہیں دنیا اچ رُل گئے۔

توجہ نال رام بخت دی گالھ سُنڈے سُنڈے، رام بخت کوں حک دم یاد آیا:
ہوندے وڈے ملتان دے ہن۔ پیر واڈھی توں ملتان داناں سُن کے ہونکوں
پک تھی گیا، او پچھوں ملتان دا راہوٹ آلا اے، جتھاں انگریز دے آون توں پیلھے
دیوان ساوٹ مل دا راج تھی۔ هوں توں پیلھے نواب مظفر خان ملتان صوبے دا خود
مختار حاکم تھی۔ ہوندے ناں تے مظفر گڑھ آباد تھیا۔ ہوندی بھین خان بی بی دے ناں
تے خان گڑھ دا شاہر و سدا پئے۔ تارخ دے کتابیں چوں پڑھا، ہونکوں چیتے آیا:

صوبے ملتان تے راجے ڈاہر دی حکومت وی رہی اے پئی۔ ہوں توں پیلھے
 راجا ہرنا کسپ راج کریندا ہئی۔ آپنے آپ کوں بھگوان سڈواوٹن کیجے، ہوں رعایا
 تے بہوں ظلم کیجے۔ ہوندے آپنے پتر پر ہلا دھونکوں بھگوان من توں انکار کیجیا تاں پتر
 کوں عذاب ڈیون کیجے، ظالم پیودوزخ چا تپائی۔ انجام کار بھگوان کھنچے وچوں سر سنگھ
 داروپ گھن کے ہرنا کسپ کوں مار ڈتا تے پر ہلا د بھگت، ملتان داراجا بن گیا۔ ملتان
 دلہ انا ناں پر ہلا دپوری ہا، جتھاں نرسنگھ بھگوان داسو نے دامندرہئی۔

گجہ رام بخت پڑھی وداہئی تے گجہ سنی وداہا۔ ہونکوں یاد آیا پیر فقیر، صوفی سنت
 تے رب دے لکھاں ولی، صدیاں توں صرف پریم پریم دے گارے مٹی نال ملتان
 کوں اُسریندے آئے۔ سن سنالی توئی اتھاں پریم پیار نال کٹھے راہندے رہے۔
 پیر و آڈھی اگوں کافی دیر توں چپ بیٹھے رام بخت کوں، ہک سٹیا اکھاں یاد آیا:
 ”جیئیں نہیں ڈٹھا ملتان، اونہ ہندونہ مسلمان۔“

دنگے فساداں اچ وڈے تھے رام بخت دے منہوں بے اختیار دُعا نکھستی:
 ”رہا! ہیئیں ٹوئے زمین تے صوفیاں دا، بھگتاں دا پریم نگر..... ملتان ولدا
 وساویں ہا.....“

رام بخت دی دُعا سُن تے پیر و آڈھی خبرے کیوں کھل پیا۔ وت ڈوہیں حیرانی
 نال ہک بے دو ڈیکھن لگ پئے۔

انو کھڑی چھوہر

نند کشور وکرم

بولی وٹاندر: سلیمان سہو

چار سال لاں پچھوں او میکوں لکھنودے ریلوے ٹیشن تے مل پئی۔ میں کتاباں دی
 دکان تے کہیں رسالے دے ورق پھولن اچ زودھا ہویا، ہم جواوٹن میڈے موٹدھے
 تے ہتھر رکھیندیں ہوئیں آکھا..... ”کامریڈ!“

ہک سونہاں سچا پولا سُن کے میں ول کے ڈٹھاتے چیکدیں ہوئیں تکھا لانا:
 ”کوئن، کانتی؟“

کانتی اپنے نریکلے انداز اچ جواب ڈتا..... ”ہا کانتی، کیوں یقین نہی آندا پیا؟“
 ”نہیں! یقین تاں آندا پئے، لیکن سوچینداں جو چار سال لاں بادیڈاں توں میکوں
 ملی ہیں۔ تاں وی تیڈے تے چار سال پہلے آلی کانتی وچ کئی فرق نظر نہیں آندا۔ اوہو
 گالھ کرن دا ڈھنگ... اوہا کھل....“

”اچھا اچھا، راہون ڈے.....“ اوندی گالھ تک تے او الائی..... ”میں تاں
 سمجھیندی ہم جوتیں الاوٹا گھٹ کر ڈتا ہوسی، بھل توں تاں اونویں گھوڑ ہیں! تے وت
 اوں گالھ مہاڑ کوں بے پاسے ٹریندے ہوئیں آکھا.....“ سُن، میں تاں شادی کر

گھدی ہے۔“

میں دھلا..... ”کیا تمہیں شادی کر گھدی ہے کانتی؟..... تمہیں..... ہک جوگن شادی کر گھدی ہے؟ میکوں یقین توھی آندا کانتی۔“

”اے سچ ہے کامریڈ! سچی مچی میں تاں شادی کر گھدی ہے تے اوڈ کیکھ میڈا ”پے“...“

او میکوں چھک کراہیں ہک نازک چٹے چٹے کول گھن گئی تے میڈی چاٹ سنجان کراون لگ پئی.....

”اے ہے میڈا پے ڈاکٹر ایس پی چاولہ، تے اے ہے کالج دا میڈا سنگتی..... کامریڈ! جیندا ذکر میں کئی وار تیڈے اگوں کیلے!“

ڈاکٹر چاولے میڈے ہتھ کول پوری طاقت نال گھنیدیں ہوئیں آکھا..... ”میکوں تیڈے ملن نال پہوں خوشی تھی اے۔“

”تے میکوں وی“ میں ایویں آکھ چھوڑا۔ حالاں جو میکوں، اوکوں مل کے ذری وی خوشی نہی تھی تے اوں ویلے میڈے خیالاں دی دیوی آپنیاں نازک انگلیں نال گزرے ویلے دے سوہنے کھڑے توں گھنڈ لہا ون اچ زردھی ہوئی تھی۔

”کامریڈ! پولینڈ اکیوں نہیں؟ کیا سوچیندا پیئیں؟“ کانتی بے چین تھی کے پچھیا!

میڈیاں سوچاں واسلہ تڑٹ گیا! میں وچھل گیم۔ ”آں.....“ تیں کیا آکھے؟“

”میں پچھے توں کیا سوچیندا پیئیں؟“

”میں..... میں سوچیندا پیا ہم کھڑے سنگتیاں کول مل کے انسان گزری

زندگی دی یاد اچ کیوں لگا ویندے؟ تے او یاداں کنتیاں سوہنیاں تے پیاریاں ہوندن!“

کانتی دا اوھو نوہ نکلا ہاسا اچا تھیا۔ ایس ہاسے ساڈے نال کھڑے مسافراں کول ساڈے متوجہ کیلے! اوکئی دفا اچا اچا کھلن دے باد آلائی..... ”اچھا کامریڈ توں فلسفی وی بن گئیں؟“

”فلسفی!“ میں دل اچ پکسا کیلے..... گالھ کدھن تاں ہک پاسے رہیا۔ اوں تاں کڈاہیں کہیں کول جھنڈ کاوی نہا۔ او سویلے دی ہیل وانگوں سوہنی تے صاف ہونڈ دے علاوہ ہک انوکھری چھوہر تھی!

ایندا پچو ہک ”سرگرم سماج سدھارک“ تے کئی کتاباں دا لکھاری وی ہے۔ اے اوندی تعلیم دا نتیجہ تھی جو اوندی اولاد ہک مثالی زندگی گزریندی پئی تھی۔ ساریاں کول پوری کھل تھی پر انہاں دے کہیں وی پال انج تیں سینما نہی ڈٹھا۔ کانتی میڈے نال بی اے دی سٹوڈنٹ تھی! او ہر لحاظ کنوں آزاد تھی۔ جتھاں وچنا چھوے ہاونج سبکدلی تھی! کئی دفا میں اوکوں سینما چلن کیلے مجبور کیلے پر اوں ہر واری ناہس کیتی.....

”کامریڈ! میڈے ابا سائیں میکوں پوری کھل ڈیتی ہے اوکوں میڈے تے ایتار ہے۔ کیا توں چاہندیں میں اوندی کھل دا ناجائز فیدہ چاواں، اوں میکوں سینما ڈیکھن کنوں ہٹکایا ہویا ہے تے میں سینما لگی ونچاں؟“

ہک دفا پنک دے دوران سارے چھوہریں تے چھوہراں گاؤن دا پروگرام بنا گھدا، لیکن ایس پنک تے وی کانتی دارنگ یکیاں توں انوکھرا تھی، جڈاں جو سارے

چھوہراں چھوہریں فلمی گاؤں گا کے ساریاں کوں گر مایا۔ تاں ایں (کانتی) کیر دا بھٹن
 گا کے ساریاں دادھیان الٹا ڈتا۔ جیویں او ایں دنیا توں دور کہیں بئی دنیا اچ راہندی
 ہووے یا او کوئی مطمئن سنیاں یاوت جوگن ہووے۔ جیند اول ایں مادی دنیا کوں
 رنج گیا ہووے۔..... بھجن، مکن تے میں ہو لے جہیں آکھ ڈتا ”جوگن“ اوں
 میڈے طعنے دی پرواہ متوں جواب ڈتا.....
 ”جی ہا جوگن۔“

تے اوندے اتجھے خیالاں پاروں سارا کالج اوند اویانہ تھی گیا۔ پرنسپل، پروفیسر
 تے سٹوڈنٹس سارے ایندے خیالاں توں متاثر ہن.....

اوہر ہک نال کھل کھل گالھ کریندی ہئی۔ ایں پاروں کئی سٹوڈنٹ ایں غلط فہمی دا
 شکار تھے جو کانتی ایندے نال پیار کریندی اے۔ لیکن شہیت اوکوں انہاں وچوں کہیں
 نال پیار نہا.....

ایکوں چاہوٹن آلیاں وچوں ہک پروفیسر پرکاش دی ہئی۔ پروفیسر پرکاش
 کنوارے ہووٹن دے علاوہ کالج دے سوہنیاں اچ گنبد اہا۔ کالج دیاں چھوہریں
 اوں تے جان ڈیوٹن لیکن او کانتی تے رنج عاشق ہئی۔ کانتی وی اوندے نال کئی دفا
 ٹردی پھر دی نظرے۔ لوکاں دا خیال ہئی او پروفیسر پرکاش کوں چاہندی اے تے کئی
 سٹوڈنٹ پروفیسر کوں اپنا دشمن سمجھن لگ پئے.....

ہک دفا اوندے ہک ہمزاز سٹوڈنٹ ”آشیک“ اوکوں آکھا: ”پروفیسر صاحب
 توں وڈا بخش قسمت ہیں“

او کیویں؟“ پروفیسر حیران تھی پچھیا.....

”ایں پاروں جو کانتی تیکوں چاہندی اے۔“

”نہیں میں وی انہاں بد قسمت چھوہراں اچ شامل آں، جیڑھے ایندے نال
 شادی تے محبت کرن دی سک رکھن۔ لیکن..... کانتی شیت پتھر دل اے یا ایندے
 سینے اچ دل ہے وی کئی نہ..... میں اوکوں شادی کرن دی ارداس کیتی ہئی۔
 جیکوں من کے اوزور دا کھلی تے آکھیں.....“ پروفیسر من گھدے جو توں
 میڈے نال شادی کرن چاہندیں، لیکن میں حیڈے نال شادی نہاں کرن چاہندی۔
 کیونکہ میڈا امسال..... چھڑا امسال نہ ہوی، دیوتا وی ہوی۔ جیڑھا میکوں کہیں بے
 نال ڈیکھ کے کہیں غلط فہمی اچ نہ لگا ویسی۔ جیڑھا میکوں گھر دی نوکرانی نہ سمجھسی۔
 جیڑھا صرف اپنے حقوق دی نہیں، میڈے حقوق دی وی حفاظت کریسی تے صحیح
 معنیاں اچ میڈا ”حیاتی داسکتی“ ہوی..... تے پروفیسر حیڈے اچ اے
 خویاں کتھوں؟ آپ ہونیں تاں کالج دے کہیں چھوہر نال میڈی گالھ مہاڑ پسند نہیں
 کریندے..... تے وت آپ ہونیں میکوں عورت سمجھیند..... آپنیاں سکاں
 پوریاں تھیوٹن دامرکز..... میں آپ ہونیں نال شادی کیویں کر سبکی ہاں؟“

اُپر دت پروفیسر پرکاش دا الاء رووٹن ہا کا تھیاتے اکھیں اچ ہنوں ترن لگ
 پئے..... تے وت آپنے آپ تے قابو پندیں ہونیں الاٹا: ”کانتی ہک انوکھڑی
 چھوہر ہے..... چاہے او کیندے نال محبت کریندی اے۔ کیندے نال او
 شادی کرن چاہندی اے؟“

”انوکھری چھوہر؟“ آہیک حیران تھی کے ”مجھدے.....“

”ہا انوکھری چھوہر.....“

تے وت سارے کالج ایچ ایہا گلہ بل گئی..... وت ہر کہیں دی بچھ تے

ایہو کجھ ہا: ”کانتی انوکھری چھوہر اے۔“

”کانتی پروفیسر پرکاش نال شادی نہیں کرن چاہندی۔“

”کانتی دے سینے اچ دل کئی نیں۔ اگر ہے تاں پتھر دا ٹوٹا اے۔“

”کانتی انوکھری چھوہر اے۔“

تے اچ چار سالوں باد جڈاں او میکوں لکھو دے ریلوے ٹیشن تے مل پئی ھئی

تاں میڈیاں اکھیں اگوں پروفیسر پرکاش دے رووٹیاں اکھیں گھمیدیاں پیاں ہن

..... تے سامنے کانتی داسلا ڈاکٹر چاولہ قلی دے سرتے سامان رکھویندا پیا ھئی

کیوں جو گاڈی ہو لیس ہو لیس رھڑ دی پلیٹ فارم دو آندی پئی ھئی۔ گاڈی رکن سیتی

ڈاکٹر چاولہ قلی کوں نال رلا کے سیکنڈ کلاس دے ڈبے دوودھا۔ تے میڈے مونہوں

ا بدعت کھتا..... ”کانتی..... کیا پروفیسر پرکاش اجن وی گورنمنٹ کالج اچ

پڑھیندے.....“

”پروفیسر پرکاش کوں؟“

میڈے دل تے گراڑی سٹ لگی، کیا تریت ماضی گوں اتنا تکھے دل توں اُکیر

کے مٹاڈیندی اے.....؟ تے شیت میڈے نال کیتی ہوئی تاج محل دی سیر کوں

دی بھل گئی ہوئی“

”ہنٹ..... توں پروفیسر پرکاش کوں بھل گئی ایں، جیڑ ہا سا کوں اکناکس

پڑھیند ھئی۔“

”اچھا اچھا!! اوھو جیڑ ہا میڈے نال شادی کرن چاہندا.....“

”ہا اوھو“

”اوتاں کڈن دا کئی بنی جاہ تے لگا بگیا ہا میکوں اوندے نال نفرت ھئی، کیوں جو

او شریف بندہ نہی۔“

”تاں شیت توں تاج محل اچ گزری اوں رات کوں دی وسرگئی ہو سیں۔ میڈے

دل اچ لاوا کھولن لگ پیا.....“

”نہیں..... تاج محل دی اورات میں وساراں تاں وی نہیں وسر سگدی

۔ کیوں جو او میڈی زندگی دی ہک سوٹی رات ھئی..... اگر میں آپنے آپنے کن ہوا کہیں

کوں چاہندی آں تاں او توں ایں..... ”کامریڈ توں۔“

میڈا سر غور توں اُچا تھی گیا کیوں جو کانتی میکوں چاہندی ھئی تے حالیں وی

اوندے دل اچ میڈے کیجے جاہ ھئی۔

میکوں ماضی دے انہاں جھٹاں دی یاد ستاوے پئی، جڈاں او تے میں شاہ

جہان تے اوندی

مہ رانی ممتاز محل دی محبت دی یادگار تاج محل دیکھن کیجے آگرہ گیوسے۔

چوڑویں دی رات ہووے۔ تاج، چن دے سو جھلے اچ سونے وانگوں ڈسدا پیا ھئی

..... میں تے کانتی تاج دی ہک پختہ اچ ارماناں دی بھیر اچ ڈٹھے۔ شاہ جہاں دی امر

پریم یادگار اچ گم ہا سے تے کئی گھنٹے اساں ابہیں حالت اچ گزارے تے وت
ابو غت میں کانتی کنوں پچھیا..... ”کانتی..... کیا توں میڈے نال شادی
کرےیں؟“

”ہا کامریڈ..... لیکن“

”لیکن کیا؟“

”کیا توں کیمونسٹ پارٹی چھوڑ سگدیس؟“

”میں چیک الاٹا نہیں! اے میڈے کیے اوکھا اے“

”تاں وت میں تیڈے نال شادی نہیں کر سگدی۔“

”لیکن سن تاں سہی.....“

”میں سننا نہیں چاہندی....“

تے کہیں مجرم وانگوں میکوں اوں بحث داموقع نہ ڈتا۔ ایندے علاوہ اوں میکوں
کئی دفا کیمونسٹ پارٹی توں نکھرن دا آکھاتے ہر دفا میں اوندی غلطی دور کرن دا ہر
کیتا۔ لیکن اوں کڈا ہیں بحث داموقع نہ ڈتا۔ اوندی نفرت، نفرت ہی رہی..... تے
ہک ڈینہہ تاں اوندی نفرت میڈے ارماناں دا خون کر ڈتا۔ آگرہ توں ولیدڑ اساں
ڈونہیں پچپ ہا سے۔

گاڈی دھروکڑی لیندیں لدھیانہ دو ونچے پئی۔ میں کیمونسٹ پارٹی نمھ
چھوڑن چا ہندا تے او کیمونسٹ نال شادی نہی کرن چاہندی۔ انت تنگ آ کے میں

لدھیانے کوں ہمیشاں رکیے چھوڑ ڈتا تے لکھنؤ اچ جلاوطنی اختیار کر گھدی۔ اوکوں
وسارن دارنچ اہر کیتم۔ لیکن اوں حادثے کوں اچاں وسارنھی سنگیا جواچ وت ابو غت
میکوں ریلوے ٹیشن تے مل پئی تھی۔

گاڈی دارنگل تھی چکا تھی..... انجن دی سیٹی دے نال ای ڈاکٹر چاولہ دا آلا
میڈے کناں کوں چیرن لگا۔

”کانتی سنگل تھی چکیے۔“

کانتی میڈے ہتھ کوں اپنے ہتھ اچ گھندیس ہوئیں آکھا.....

”اچھا کامریڈ رب دے حوالے!“

میڈے آلا اچ بنجوں ترن لگ پے۔ میڈے ماضی دے سوئے تھھاں دی
سکتانی..... میڈا سبھ کجھ..... میکوں پرے پئی ویندی تھی۔ اوگاڈی تے سوار تھی
چکی تھی تے گاڈی ہو لیں ہو لیں رڑھن لگی۔ چکے لکھتے تیں کانتی دا مال ہلد ا ہویا
ڈسیندار بیاتے جڈاں گاڈی ہک نقطہ بن کے غائب تھی گئی تاں میں پاگلاں وانگوں
الائٹم۔

”انو کھڑی چھوہر.....“

پلیٹ فارم تے کھڑو تے کئی مسافر جیڑھے شیت میڈی تے کانتی دیاں گاہیں
اچ چس چنیدے پے ہن۔ حیرانگی نال میکوں گھورن لگ پے۔

سِک دے ون دا پھل گولاں

ارشاد لغاری

حیدر آباد سندھ

سِک دے دُن دا پھل گولاں
 وچ گولاں سُبھ سَنسار
 وِہہ دی وٹی وِراگی گولے
 دیوانے گولیدی دار
 منصوراں دے سر دا ماندی
 سچے رُک والی تلوار
 کئی آئے گئے کئی آسن
 جاری جوشِ جنونِ یار
 ایں گولِ نگی دی رول نہ کھٹتی
 دل دریا تازم تار
 ایں گولِ گلیوچِ میڈا میڈا ملتا
 ہے ازلاں دا اسرار

ھنٹ جو ملئیں نہ دھار تھیویں
 رکھیں رچ پریتم پیار
 فز گرونی از گرگم والا
 مانی خیال دا خوب نمار
 ارشاد سری دے سیر اندر
 گھم آ برہیں بازار

کافی

سلیمان سہو

تھل

مستی رنگ ڈکھلایا
پڑ وچ نج پیو سے

گھنڈ شراماں دے لےھے
جھمراں رنج پیو سے
پڑ وچ نج پیو سے

سچیاں نال فرو سے
سینے سچ پیو سے
پڑ وچ نج پیو سے

رنج ہنڈایا جیون
عشق و ی مچ پیو سے
پڑ وچ نج پیو سے

پرہوں لہنیاں لائیاں
لہنیاں مچ پیو سے
پڑ وچ نج پیو سے

کھور ہے جتھ نہ لاویں
تھئے ہن کچ پیو سے
پڑ وچ نج پیو سے

پاہنٹاں ہتھوں سلہن
اوڑک نج پیو سے
پڑ وچ نج پیو سے

کافی

سیلمان سہو

تھل

سائیں سب دا سانجھا وو
 سائیں سب دا سانجھا وو
 گور الاواں ملاں تھیواں
 تھیواں عقلوں وانجا وو
 سائیں سب دا سانجھا وو
 سائیں ساڈا ماہی مٹھورا
 سائیں ڈھول چانجا وو
 سائیں سب دا سانجھا وو
 لیلیٰ کیے مجنوں بنیاں
 ہیر دے کیے رانجھا وو
 سائیں سب دا سانجھا وو
 سلہن آکھے او نہیں کھٹیا
 جنیں من اپنا مانجا وو
 سائیں سب دا سانجھا وو

کافر کوٹ - ۱

طاہر شیرازی

دیرہ اسماعیل خان

ایویں پیریں بیٹھ اساڈے
 چپ چاپ تے مٹی نکدی رہندی ہے
 روز ہوا
 گجھ ڈٹھیاں بھریاں کندھیاں تے
 پک نوحیہ لکھدی رہندی ہے
 اکھیں ڈیہدن کن سٹدن
 بھل مت نہیں پوندی
 روہ تے کھڑے کھیر ڈی سیندن
 توڑے آئے آپ تے ڈھسوں
 تئیں ٹوں ول وی اچے رہسوں

کافر کوٹ ۲

ویہڑے دیداں لاکے پٹھن

چپ ای چپ اچ

کئی ورھیاں دے منکے پاکے پٹھن

تارنگھٹ اچ

چاڑھیاں

تاگھ ہاڑیاں اُتے متھے ٹیکی ویندن

اللہ جانے

ایں اسمان تے رہوں والے

کیمڑے تل اچ لہہ گئے

پتھراں دے وچ پترے رہ گئے

آپے ہتھوں

سارے آپنا آپ وِسار کے لُوہ گئے

کون ہن؟

جیہڑے پک پہاڑ تے

پک پہاڑ اُسار کے کُڑ گئے

آمیڈاجانیاں آمیڈے ڈیس وِچ

جہانگیر مخلص

بہاولپور

(۱)

آتے ڈیکھیں جو تھانے توں میزان تیں
 بکے دوزخ کنوں آندے جھولے اِتھاں
 کون سچ کون صلیبیں چڑھاوے ودا
 کون بے خوف تھیوے تے پوے اِتھاں
 اِتھاں منصف وی مجرم دا ہم ذات ہے
 کیڑھا نادان انصاف گولے اِتھاں
 ساڈے گودے نے غیرت کوں رکھے رگرو
 ظلم ڈیکھے بیٹھا لب نہ چولے اِتھاں

آ میڈا جانیاں آ میڈے ڈیس وچ

(۲)

آتے ڈیکھیں جو سکھ دے گھمپیں اساں
ساہ ول موت دی موکھ منگیا کھڑے
روح جیندی چھنیدی رہی ہے سدا
سر اچاں اوندا سولی تے تنگیا کھڑے
چھنو چھن دل اخوت دی برچھی کتے
جسم سارا بھرپی دا ڈنگیا کھڑے
جیڑھے پکے نے گودا نشاڑ کتے
اوتاں میڈی ہی رت نال رنگیا کھڑے

☆
باک

گل وی تیڈے کوٹ دے باہروں چھدے رہ گن لوک
کڈن آسیں دولا سیاں ڈیکھن اُجڑی جھوک
جیندے مونھ کوں رت لاتی ہئی اوتاں گھمدے ماس
یا لاشیں دا وارث تھی وُج یا گجھیں کوں روک

☆

بڈھڑے پیو دا انقلابی پتر

اظہر کلیانی

وستی کالا

میڈا پتر بڈھیا اپنی جاہ
میڈی گالھ تاں بڈھڑی نہیں تھی گئی
تیڈے شہر و نجی دے نال جینویں
ساڈی وستی رنکوی نہیں تھی گئی
توں شاہریں روز ہڑتال کریں
پیار روز چھپیں اخباریں وچ
کیویں چوک اچ روٹی مل پوسی
کیویں غربت منکسی نعریں وچ
کیرھی رمزدے وچ سمجھاواں میں
تیکوں گالھیں اپنے چیتے دیاں
تیڈے بھڑگ دی وا چھڑ کیا جیسن
ساڈیاں کندھیاں کچے لپے دیاں

☆

ہن ول آئیں

اظہر کلیانی

وستی کالا

ہن ول آئیں ڈھلدی شام دے وچ
 جڈاں سمجھ کوں رتوں کھا گئی اے
 جڈاں جھار اچ اڈ دے پکھیاں کوں
 کوئی میل ہوادی چا گئی اے
 جڈاں کن وچ گر کن والیاں دا
 ہر بول زمانے کھس گئے ہن
 جڈاں مونجھ دی واچھڑ چیدیں ہونیں
 ساڈے کوٹ دے لپے پس گئے ہن
 جڈاں بیٹ تیڈے دے رادھے ہوئے
 ون ٹنگدی ٹنگدی تھی گئے ہن
 جڈاں دریائیاں ریتاں دے
 خود اپنا پانی پی گئے ہن
 جڈاں اکھ ساڈی اچ رہن والا

ہک جیند اجذبہ مونہہ کر گئے
 جڈاں ہجر تیڈے دابل سانول
 سا کوں بھا کر گئے سا کوں دھونہہ کر گئے
 ہن ول آئیں ڈھلدی شام دے وچ.....
 کیرھی وستی دیداں لیندیں ہونیں
 نوین دیداں ساڈو بھال سکیا
 تیڈے بعد ہوادی جھمر وچ
 کوئی کھل نہیں پیر سنبھال سکیا

☆

گوتم سائیں آوے

شاہد عالم شاہد

محراب والا

ساری بھونیں تے جھیرا تھی گئے
 گئی ناں درد ونداوے
 مونجھاں توں ون سکدے ویندن
 ساوِل سک تڑپاوے
 بکھا، باہو، پیر فریدن
 گئی تاں رخ ڈکھلاوے
 سالھیں گوپے سنجوے تھی گئے
 گئی ناں جھوک و ساوے
 ریتاں پریتاں منکدیاں ویندین
 جھورا دل کوں کھاوے
 ڈیہنہہ کوں وی بے انت اندھارا
 سو جھلے کوں دفناوے

کوئی نی آندا کوئی ناں آسی
 حق جو آن رلاوے
 پیار، پریت دے قصے ٹورے
 امن دے بول سٹاوے
 مسجدیں مندریں دل نی لگدا
 جنگل دل کوں بھاوے
 دل کہیں روپ اچ ول کہیں رنگ اچ
 گوتم سائیں آوے

☆

رب سوہنا

مرتضیٰ زائد

وہی کالا

ڈوہڑے لکھاں

غزلاں لکھاں

کافیاں لکھاں

نظمیں لکھاں

میڈے اُتو

توں پیا لکھدیں

تیڈے اُتیں

میں کیا لکھاں

☆

موسم

بھانویں پوہ ہے

بھانویں ہاڑ ہے

بھانویں ہیٹ اِچ

کنگ جوار ہے

ڈیکھن والا ڈیہدا آندے

مُشکی ناگ کھیڈ دا آندے

گاؤن

مظہر علی تابش

دیرہ اسماعیل خان

ڈھولک پار ہے پیر پرانے

کے اروار نچوں

ساوُن دی سغرائد سلوُنی

سُہیندی سائیاں ہتھوں

شالا تیڈی ویل بکچوں

سر تیڈے توں دتوں

من ملوٹے کتھاں دھوؤں

کھار توں کھاریاں رتوں

مار پلتھیاں قصے کوئی

بہہ پتھاری گتھوں

گاؤں

نسیم سحر

دیرہ اسماعیل خان

سُناواں کیا تو کیا سنسیں، اُونویں قصہ پُراٹا ہے
اُونویں ہیں جگ دیاں اکھیں وچ اُونویں اُونیٹھاں طعنہ ہے
اُونویں پیریں تے چھالے من اُوہا ساری کہانی ہے
اُونویں من وانج بھوئیں تے اُونویں کسی نہانی ہے
اُونویں صحرا دے پینڈے من اُونویں ویری زمانہ ہے
اے تھل تاں ہک پلانگھ ہے پئی جے کوئی ملن دا، ڈا ہووے
کچے گھڑیاں تے ٹھل پوندے جیکر نیت صفا ہووے
کیہاں ہے خوف دُنیا دا اے عذر ہے بہانہ ہے
کرین ویاں ویری بہوں ایہو الزام چاویں ہا
کڈاہیں بیٹ دوسانول تو بھل کے پھیرا پاویں ہا
چمکیوں ہن تے بیلہ ہے تے کاہیں دا ٹھکانہ ہے
نہ بے دردی دو خط کوئی نہ قاصد نہ کوئی تارا آوے
ڈیہاں راتیں ایسے تاگھاں نہ موت آوے نہ یا ر آوے
ٹیڈے پرہوں دے وچ تیڈی سحر تھئی سک کے کانا ہے

اساں پکھی واس، اساں ونگووانے

محمد اقبال گرمانی

وٹی بزدار

اساں کوچھے..... اساں کملے
اساں کھیل، کمی، مٹانے
اساں پکھی واس، اساں ونگووانے
اساں چھچ پڈھٹے
نہ ساڈے پینڈے، نہ ساڈے
گھر نہ در..... نہ ساڈے گھر دانے
اساں پکھی واس، اساں ونگووانے

☆

تمبو، ٹینٹ، لکھالیاں جھکیاں
ساڈے خاص ٹھکانے
اساں پکھی واس، اساں ونگووانے
بکھی بھوئیں دا بکھا بخت ہے بھائیوال اساڈا
پال اساڈے کنڈوراہے، پیروراہے
اساں پکھی واس، اساں ونگووانے

گزر یا ویلا

فیضی شجرہ بہاولپور

بہاولپور

گزر یا ویلا یاد جو آندے
رووٹ ہا کے تھی تے
پہہ ارمان کریندوں
وقت ہا کنبھا بخشیں والا
اماں ساڈی
نور حضور دے ویلے اٹھدی
اللہ دا پہہ ذکر کریندی
سجدے ڈیندی
دل چکی تے پہہ تے
ڈھوڈھے دا آٹا پیہندی
فارغ تھی تے چکی توں
پہہ مٹی صاف کریندی
لسی کوں ڈلڑیندی
چکی دا گرڑاں جو
کناں دے وچ پوندا
لسی دی گھب گھب کوں سن تے
نندرا ساڈی اکھڑویندی

جھمٹہ دھوتے آن ویسھوں ہا چاہے کوں
لٹاں شوہی ساگ کوں
پہہ تے تر کالیندی
نال پکیندی ڈھوڈھے
بھن بھن ڈھوڈھے کھادی آندے
گھٹ لسی داسر کی آندے
کھاندیں کھاندیں چس ہی آندی
ہن ٹاں ناں نشان وی کا نینی
پاجھری دا
ہن ٹاں
دھنولے وی مک گئے ہن
لسی کوں پے ہیں تر ساندے
لسی دی جا چاء آگئی اے
ہن ٹاں لٹاں شوہی
رہی من پرچاؤں جوگی
دل ونداؤں جوگی
بس ساگ پکاؤں جوگی
دل آہدے
پک واری دل آدے
او گزر یا ویلا

عاشق بُزدار دے ناں

جاویدا آصف
کوئٹہ داد، راجہ پور

جیویں ہر اوتار آئے دھرتی تے
اے راج کمار آئے دھرتی تے
ایندے آونٹ نال محبتیں دا
میتھہ موسلا دھار آئے دھرتی تے
بن مصلح گوتم بدھ وانگوں
اے سیں سردار آئے دھرتی تے
پر گوتم وانگ کہیں ڈُکھ ایچ
نہی کلبا چھوڑیا لوکیں کوں
باطل دی اکھ ایچ اکھ پاتے
ہس حق ڈو موڑیا لوکیں کوں
رد تھئے ہوئے ہن ٹھکرائے ہوئے ہن
جگ نال اس جوڑیا لوکیں کوں
اے ایچ وی سامھٹے ساڈے
نہ سادھو ہے نہ جوگی ہے
ایں شخص اساڈے سنگ رہ تے
ہر مونجھ مصیبت بھوگی ہے

غزل

مہندر پر تاب چاند
انبالہ شہر - ہریانہ (انڈیا)

لوکاں دے ہن روپ برالے
پاہروں چٹن، اندروں کالے
آپٹے دم تے جیون سیکھو
کوئی نا گھیں دی پنڈ سنبھالے
منگدے عشق صبر تے تانگھاں
عاشق ہوندن بہوں اُپھالے
جیویں جیویں کٹدے پڑدن
جے کھلین پیراں دے چھالے
رات وچھوڑے دی نہیں لگھدی
دلہندن آگھیں دے پرناں
اکھ تے مٹی، منہ تے تالے
من مندر پے سنبھاں، سنبھاں
کوئی تاں آکے ڈپوا پالے
کوئی نہ کہیں دا بلی سگی
ڈکھ گھدم دُنیا دے چالے
چاند! اساں ہک پتھر کیہے
ایویں آپنی چند گوں گالے

آل بھنوا لیاں - ۱

اشوال

دَم دَم آل بھنوا لیاں ساکوں آل بھنوا لیاں
مست و مست بھنوا لیاں حال و حال بھنوا لیاں
روضہ روضہ پندیاں آون گونجاں پھیرے
گونجاں نال اینویں کھاندے آون پال بھنوا لیاں
ہر ویلے کوئی بھونیں اپنی دے نال تماشا
ہر ویلے کوئی رندہ ساگر دے نال بھنوا لیاں
پیراں نال اے پانی بھنور بُئیدے آون
نال ہوا دے پندری آوے سالھ بھنوا لیاں
مَن اپنے کوں خالی کر کے، خالی کر کے
نیل و نیل بھنوا لیاں، لال و لال بھنوا لیاں

سکھ اشوال دی کتاب ”رندہ ساگر نال ہمیشاں“ دے پُوجیہ درشن وچوں دھمال پر بھ دیاں
آل بھنوا لیاں۔

آل بھنوا لیاں - ۲

دَم دَم آل بھنوا لیاں ساکوں آل بھنوا لیاں

اپنے ویہڑے اپنے ناں دی وٹ سنبھالئی
مکھ سنبھالئا، سائیں اپنے دی کنڈ سنبھالئی
چکا چکا سائیں اپنے دا نام سارئا
اُٹھی سویلے گل اپنے دی گھنڈ سنبھالئی
ماء اپنی دا بخت ہنڈھانوا، بھلے فقیرا
مُونجھ بھری کوئی پند سنبھالئی، پند سنبھالئی
ڈانوں کپ کے پیراں اگوں، دول وچاؤنے
سر اپنے دی جھنڈ سنبھالئی، جھنڈ سنبھالئی
ہلدے اپنے ہتھ وِساؤنے اساناں تیں
گُوٹھ گُوٹھ دی ڈنڈ سنبھالئی، ڈنڈ سنبھالئی

آل بھنوالی-۳

دَم دَم آل بھنوالیاں ساکوں آل بھنوالیاں

چو دھاروں ول دھم کھڑا کوئی پلا پلا
 پونم پونم چو دھاروں کوئی پونم پونم
 مایا مایا نال اکھیں دے پانی، پانی
 تم تم، تم تم ڈھنڈیں ڈھورے تم تم تم
 ترشنا ترشنا اسماناں تیں ول ہک ترشنا
 "سروم ڈکھم، سروم ڈکھم، سروم ڈکھم"
 نال وچھوڑا ہر ویلے کوئی نال وچھوڑا
 ماتم ماتم ہر ویلے ہک ماتم ماتم
 آئل تاس اگوں تھی ہووے سَری سَری
 سَری سَری، مَن اپنے دا موسم، موسم

آل بھنوالی-۴

دَم دَم آل بھنوالیاں ساکوں آل بھنوالیاں

چو دھاروں ہک جنگل جھاترا، جنگل جھاترا
 اندری اندر کھیڈ دے آون چندر رکتانویں
 کھنب لا کے اسمانی اڈ پے پیر اساڈے
 اکھیں ہویاں تار دلاں دے ساگر سانویں
 ہووٹ نال نہوون دا کوئی جھیرا کیہاں
 ازل کنوں اینویں میں دی ہامی توں دی ہانویں
 تیڈے نانویں اے سبھ دنیا، ہاتھی گھوڑے
 جنگل نیلے ہتر دلیں دا تیڈے نانویں
 چندر چڑھا کے وت کوئی رات مراتبے والی
 روشن تھی اے دھن پلاں دی چھانویں چھانویں

آل بھنوالی ۵

دم دم آل بھنوالیاں ساکوں آل بھنوالیاں

ہک ڈوجھے کوں ملدے پئے ہیں ہوا دی وانگوں
میٹھہ وساکے کھلدے پئے ہیں ہوا دی وانگوں
چودھاروں ہک تار سمندر تار سمندر
تار سمندر ٹھلدے پئے ہیں ہوا دی وانگوں
ڈوہ کیا کہیں دا، ڈوہ اپنے دی ڈات وانگوں
اکھ اپنی توں اوڈھرتھے ہیں ہوا دی وانگوں
پاؤٹی ہی ہس گھڑی ڈو گھڑی دی جھات اسان
رنجا نہ تھی ویندے پئے ہیں ہوا دی وانگوں
سن اپنے کوں خالی کرکے، خالی کرکے
پھلاں توں ودھ ہولے تھے ہیں ہوا دی وانگوں

کافی

خواجہ غلام فرید

ڈکھنیں کارن جانی ہم سولیں ساگ سائی ہم
درد اندیشے سکوں سورے پیانہ بھیٹ تے بھائی ہم
گہلی گہلی سنجوی دھردی ہک غم دی سدھرائی ہم
جاوٹ لادی پنڈ بلا دی چم سراکھیاں جانی ہم
راحت ویندیں وداع نہ کیتم مائی ہم پر مترائی ہم
پیر پرائی امڑی سکڑی مونجھ مونجھاری دانی ہم
سختی تے بد سختی تتری حال ونڈاؤ ہمسائی ہم
بے ٹھائی دی چولی چڑی پائی ہم پاٹھکائی ہم
سرتے مھرتوے چوٹیاں مھوے تیں سنگ دلڑی لائی ہم
ہو ہو پھکوی شہر خواری چاتی فخر وڈائی ہم
کیویں یار فرید وساراں جیں کیتے اتھ آئی ہم

چھیکڑی ڳالھ

هڪ پولش دانشور لکھڻي ”سنڀاڻ دامنڊاواں ويلے بڻڊے جڙاڻ کيوني بهج ترڻ ٿڪے
چيڻا چيڻا تھي ونجے“۔ کيوني کھيس ڪنکے جھيس ويسب اڃ لوكيس دے ڏکھ سکھ تے آيت ڏيپت دے
سانجھے هوڻ دانان اے۔ اے سانجھ مکدي اے جڙاڻ اوڻ ويسب اڃ ريلوے سُرڪ سکول،
ڏاڪڻا، پوليس، سهر سرامايه غرض ترقي تے جديديت دے هر دم وڻيندے سندرسلوور تيجڻ لڳ پوون۔
انجھے وٺارے نال کيوني دي ”سے ورهيس دي تنھائي“ مک ويندي اے تے لوكيس کون سنڀاڻ دے
نويس تے همہ گير حوالے لڳون دي لوڙھ پوندي اے۔

ترقي تے جديديت دا اے عمل مغرب اچول شروع تھئے تے قوم قوميت اتيس قوم
پرستي دے تصورات اُتھان اتيھي نويس سنڀاڻ دي بنياد تے حواله ڏيڻ۔ وٽ مغرب دي کالوني گيري
(کالونيل ازم) نال قوم آتے قوميت دے اے تصورات اُنھو ويں صدي اڃ کالوني اڃ پڇڻ لڳ
پئے۔ گواڻي ظاهري سياسي صورت اڃ قومي سنڀاڻ دياں اے تحريڪاں کالوني گيري تے مغرب
دے ڏڏھپ دے خلاف عھين پر اپنے جوهر تے اثر اڃ اے وي ترقي تے جديديت دياں
اونويس پرچارڪ تے پيروڪا عھين جيويس جو مغرب اڃ قوم اتيس قوم پرستي دي اُساري تھئي اے۔
اتيھي قوم پرستي بارے مہاتما گاندي آھدے جو اے نانگ کون تاں مارڻ چاھندي
اے پر نانگ دي فطرت کون اپنے اندرون محفوظ رکھڻ چاھندي اے۔ ماضي دي ڳالھ تاں ڪريندي
اے پر نال نال اوندے مزار وي اُسارڻ چاھندي اے۔ غير دے ڏڏھپ دے خلاف اے پر
اپنے ڏڏھپ دي خاھش رکھدي اے۔

اڃ اسان سرائيڪيس ڪيٽے لوڙھ ايس ڳالھ دي اے جو اڻڻي سنڀاڻ دے مسئلے کون اڻڻي ٻولي،
وسول آتے تاريخ نال جو ڪنيس ڏيکھون۔ ”سنڀاڻ“ سرائيڪي ٻولي آتے ڪچر دے هڪ جڙڻ دے طور
اتيھي ڳول پھرو دا ترلا اے۔